

SZLIÁCS.

IRTA

ORVOSOK' 'S BETEGEK'

SZÁMÁRA.

CZILCHERT ROBERT,

ORVOS DOCTOR.

P E S T E N,

PETRÓZAI TRATTNER J.M. ÉS KÁROLYI ISTVÁN'
KÖNYVNYOMTATÓ INTÉZETÉBEN 1838.

34830-B.

ELŐSZÓ.

Kedves hazánk még annyira bővelkedik ismeretlen gazdagságokban, szünnyadozó erőkben, 's a' nép boldogítását és felemelését eszközölhető elemekben, hogy itt az emberi tudásnak és hatásnak minden ága tömördek nagy ugar mezőt talál. Kitünteté magyar honunkat egy nyájasan mosolygó istennő igen derék gyógyforrások tekintetében is, és talán minden egyéb hazák fölött; de bármily magasra dagadt már eddig is német külföldön a' fürdő literatura' árja : nekünk még csak alig alig vannak honi fürdő-leírásink, fürdő-leírásunk pedig honi anya nyelven szinte épen semmi ; 's ha azon

*

IV

külföldi literatúrai ár , partjain túl csapongván, olly sekélyes - és fölöslegessé lett, hogy Hille Dr. (Schmidt's Jahrb. x. köt. III. füzet) igen helyes észrevétele szerint, nem maradhatunk némi undorodás , az úgynevezett horror vacui nélkül, ha rajta hosszabb ideig lubiczkolunk; nálunk valóban a' gyógyforrások vizsgálójának 's leírójának legkisebb oka sincs félni, hogy már ismeretes tárgyak szükségtelen szaporításával fog vádoltatni, sőt hazájának már csak azon tekintetből is hasznos szolgálatot tesz, mert ekkorig köz vélemény volt minden emberi egészség forrását csak Csehország, stájer 's a' t. igen költséges fürdőiben keresni, 's mit a' hon' földé e' részben jeleset ad, mint nem ismert dolgot, teljesen elmellőzni.

A' jelen értekezésnek tárgya pedig nem csak az orvosok és betegek előtt igen érdekes, kétségkívüli gyógyereje miatt, hanem a' természet vizsgálóra nézve is, a' fürdők és források' nagy országában semmi hason-

szerűt nem találó sajátossága miatt, oly nagy fontosságú, hogy a' legcsekélyebb figyelmeztetés is arra, csak kedves lehet, 's meleg és egyedüli óhajomásomhoz képest legalább felszólításnak tekintethetik e' nagy természeti tünemények alaposb vizsgálatára. Igyekeztem, mint e' fürdőnek részrehajlatlan 's a' forrásoktól távollakó több évi vizsgálója annak nem valamelly magasztaló panegyricusát írni, azon sok fürdő orvosi iratok mintájára, mellyek a' csapszékek tarka czéggéire oly élénken emlékeztetnek, hanem egy részről a' valónak pompátlan, de igaz előadása által rendbe szedni a' képzeletek' zűrzavarát, melly az itteni vizek természete - 's minéműsége felől uralkodik, 's az orvosokat figyelmeztetni ezen erősítő-olvasztó, 's másító, roppant gyógyerejű, földes-sós-vasas hévizre; más részről pedig elvonni a' magyar közönséget, melly már szinte növekező arányban kezdi megízlelni a' gyógy-

VI

kutakat, 's a' búcsujárások helyébe tenni azok' látogását, az eddig a' fürdőgyógyoknál divatozott aggszokástól (Schlendarian), 's olly szabályokat nyújtani annak, mellyek úgy saját tapasztalásom, mint más híres gyógykút - vizsgálóké által már czélszerűeknek 's hasznosoknak bizonyultak - bé.

Igy tűzvén ki feladásomat, épen nem vélem magamat azon szerencsésnek, ki a' sűrű fátyolt, melly e' források' titokteljes homályát fedi, fölemelte volna, 's csak arra emlékeztetem olvasómat, hogy e' fürdő még soha sem állott egy állandó fürdő - orvos védpaizsa alatt, ki minden egyes kór esetet pontosan vizsgált, 's annak lefolytát és e' fürdő által okozott változásait leírta, 's illy módon a' víz' ereje kikémzésére szolgáló, egyedül a' tapasztalásban alapúlt anyagokat össze gyűjtötte volna, mellyekre en saját vizsgálásomnál nem csekély sikerrel támaszkodhatám; sőt hogy inkább legtöbb itteni vendég, e' gyógyhelyet ön belátása

VII

szerint választva , ugyan azt ön belátásához képest röviden és hosszan, módszeresen - 's módszerellenesen rosszul, csak szabad kény szerint használta , 's hogy a' vizsgáló még illy használati mód' következményeit is csak nagy bajjal tudhatá - meg. Ha tehát a' kiméletes olvasó ez értekezés orvosi részében , itt ott, hol saját tapasztalásom tett dolgokat nem nyújtott , theoriákra akad is, ne tartsa bár azokat olly becsűeknek mint a' sok év által megerősített tapasztalásokat, de haszontalan csillámoknak se nézze , hanem tekintse úgy , mint buzgó törekvésemet azon törvényeket , mellyek a' természet, ezen nagy szülőné 's feldülőné, kémlelése által már kiismervék , a' beteg és egészséges emberre alkalmazni ; 's e' fellett későbbi kutatások - próbák - megigazítások - 's megváltoztatásoknak vagy megerősítéseknek első anyagot nyújtani. Csak a' tapasztalás taníthatja egyedül a' hévizek valódi becsét 's folytonos vizsgálat a' forrá-

VIII

soknál, erősítheti-meg, 's tágíthatja vagy szűkítheti a' feltett szabályokat.

Ennyit próbatételelem illendő méltánylására! — reménylem, elegendő lesz a' szerzőt olvasói szemében menten tartani azon vádtól, hogy ön megelégedés ártalmas véleményében tévelyeg.

Tót-megyer, Január 1-sőjén 1838.

Czilchert Robert

F o g l a l a t.

	Lap.
I. Első, hely-, és történet leírási rész . . .	1
1. Czikkely: Szliács fekvése 's környékei — a' vidék geognostikai minősége — első historicalai nyomok a' fürdő felől — lassú haladása a' czélirányosabb fürdői intézkedéseknek, 's a' víz tulajdonágai' kikutatásának — az épületek, a' szállásoknak minősége, ára 's t b. — a' konyha	3
2. Czikkely: A' fürdő intézet és ivókutak . . .	13
3. Czikkely: A' fürdőbeni élet, séták és nagyobb kirándulások u. m. Zólyomba-Beszterczére — az úri völgybe — az Ó-hegyi és Harmancozi völgyekbe — Selmeczre — Kőrmőczre -- a' Vihneyi és Szklenói fürdőkbe — Gácsra — Hrinovai üveghutába — Rohnitzi vas hármorba	20
4. Czikkely: Útirányok a' szliácsi fürdőkbe — a' póstarend	40
II. Második, természet — 's orvos tudományi rész.	
5 Czikkely: Vélemény azon földalati munkálatról, mellynek hihetőleg a' szliácsi víz eredetét köszönheti.	40

X

	Lap.
6- Csikkely: A' szliácsi vizek tulajdonságai:	
1. Természeti (physical) tulajdonságok	54
2. Chemikai tulajdonságok — Analysis.	59
3. Orvosi tulajdonságok — a' héviz gyógyereje általános tekintetben . Kóridomok , mellyek ellen e' héviz hathatósna mutatja magát:	71
1. A' Vérrendszer kóraiban	78
2. Vízkórságban	79
3. a' Görvélyben (mirigykór, a c r o - p h u l o s i s)	80
4. Az angolkórban (csontsényv, R h a - c h i t i s)	84
5. A' köszvénynek két idomaiban: Po- dagra — és aranyérben	85
6. Vérfolyásokban	88
7. A' r q s z h ó s z á m r e n d n é l	89
8. Az emésztésműszerek kórságaiban	90
9. A' lép és máj dagadásáiban . . .	91
10. A' húgyrendszer nyavalaínál . . .	91
11. Bőrkóroknál	92
12. A' Csúznál (hűlkór, r h e u m a) . .	93
13. Az idegkórok nagy számánál: a' gyomorgörcsnél, a' szűkmellűség- nél (a s t h m a) a' méhkórnál (H y - s t e r i a), a' r á s z t k ó r s á g n á l (H y - p o c h o n d r i a), a' nyavalatörés- nél (E p i l e p s i a) s t b	94
14. Az atrophiaáknál	98
15. A' sorvadásos nyaválákban . . .	99
16. A' bujasenyvben	99
17. A' rühben	101
18. Az ércz — megétetéseknél . . .	102
19. Némelly szemnyavalaáknál . . .	103

XI

Lap.

20. A' nehéz betegségek utáni lába- dozásban	104
7. Cikkely: Ellenjelelések. —	
Hévizünk nem használandó.	
a.) A' vérbőségnél (Plethora).	106
b.) A' gyulladásoknál és lázos beteg- ségeknel.	106
c.) Nagy vér tódulásoknál a' fejbe és mellbe	108
d.) Az emésztési rendszerbeni durva szennyekeknel	108
e.) A' híghasnak bizonyos idomainál .	108
f.) a' hurutos bajoknál	109
g.) Az érverés rendetlenségénél .	109
h.) Némelly terhességnél	109
i.) A' hőszámnál	110
8. Cikkely: A' víz használat módjai:	
a.) Fürdőgyógy — ennek hathatósága— — kis és nagy fürdőgyógy	112
Valljon napjában egyszer vagy két- szer kell e' fürdeni?	115
Az egyes fürdés meddig tartson? .	117
Melly napszakban és órában kell für- deni?	119
Melly okfók szerint kell a' meleg, v. az úgy nevezett hideg tükröt választani? .	121
A' fürdőruha minősége	124
b.) A' gáz vagy gőzfürdők	126
c.) A' hévízből való allövetek 's ezek hathatósága	129
d.) Az italgyógy, annak czélszerű ösz- szeköttetése a' fürdőbeli gyógygyal — a' kutak kiválasztása — az iandó	

XII

	Lap.
viz mennyisége, a' kis, közép és nagy gyógymód	131
9. Cikkely: Tartásmód a' fürdősgyógy előtt, Magaviselet a' gyógyítás idő alatt; ide tartozik a' diaeta, a' foglaltság, a' mozgás, az idő jól elosztása 's t b.	137
Tartásmód a' fürdősgyógy után	146
10. Cikkely: A' gyógyidő kiválasztása	
Majus	
Junius	
Julius	
Augustus	
és September hónapok időjárásai e' vidéken	147
Toldalék	152

III. Czikkely.

'A' fürdő intézet, és ivókutak.

10. §.

A' szlácsi fürdők 3 tükörből állanak ugyan-
azon épület alatt, — 11 év előtt 4 tükör volt, de
egyik, a' leghidegebbik, 1825ben, hihetőleg tér-
nyerés végett eltörülteték, 's vize egy ideig szí-
vattyu által húzatván ki, megmelegíteték, 's me-
legfürdéshez használtaték, ujabbán pedig e' 4dik
fürdőnek minden nyoma eltörülteték az által, hogy
helyén néhány új lak szoba épült.

11. §.

Legkeresettebb a' meleg tükör vagy úri-
fürdő, hosszú négyszöget képző, $13\frac{3}{4}$ láb hoszút,
 $7\frac{3}{4}$ láb széleket, $4\frac{3}{4}$ láb mélyet. *) A' víz 4 láb

*) E' nagyság valóban csekély a' minden órarend nél-
kül fürdeni járó nagyszámnak, de többszöri kísértés
után is, lehetetlennek tapasztaltaték a' tágitás; mert
ezen esetben hideg források járulának a' melegnek
mellé, míg más oldalról a' víz fölületének kiterjesz-
tése által sokkal kiszabadulhatóbb lesz a' megkötöt
szénsavany, mi a' vizet gyöngíteni, a' benne fölöl-
dozva volt vas tekintetében szegényíteni, 's így keve-
sebbé hathatossá fogná tenni.

mély, melly magasságban egyik tükörfal hoszában néhány lábnyi hoszú kifolyás vagy levezető van. A' fenék néhány szorosan egymásra tett gerendákból áll, mellyek garasnyi lyukaikon buzogtatják föl a' szénsavanyos vizet, alattok pedig feneketlen ingovány tátong. A' vízben ülő padok vannak, fölül pedig a' tükör körül vas karzat. Mindenik oldalon ajtó van, az öltöző szobába nyiló, melly mind az asszonysági, mind a' férfiú részen 3 kamarácskából áll egy jól fűlő kálhával.

12. §.

Második tükör az úgynevezett hideg fürdő, előbb paraszt fürdő. Ez hajdan a' vasárnap és ünnepe napokon ide tóduló néptől használtaték, melly itt is mint Magyarhon részeiben tavaszonkint örömet meggy, régi szokás szerint, valami fürdőhöz búcsura, hol a' véleménye szerint, télen megromlott vért köpöltetés vagy érvágatás által csaptatja le, 's reá jól megfürdik. *) E' czélra most a' nyomban leirandó új paraszt fürdő szánaték, mig ezen hideg

*) A' népek ezen humorálpáthologous nézeteit az előrehaladó gyógytudomány igen nehezen tudja meggyőztetni, mivel a' köpölözők gazdag keresetforrásnak látván azt, teljes erővel támogatják. A' napi fürdőgyógyítás aztán az elveszett erők visszapótlása végett bő barchus áldozattal segítetik elő, 's a' szegény parasztra sok közvetett adózásai mellé, mellyek őt felvilágultság hiánya miatt nyonják, még egy olyan is rovatik, melly igazán vérbe 's velőbe nyúl.

fürdő szinte úri fürdővé lön. Most ezen tükör is vas karzattal kerítették, 's fűtött öltöző szobákkal van ellátva, melly javítás a' célirányos haladás' szellemében csak tavál történt, 's noha még némi kívánni valót hagy hátra: a' közönség köszönetét érdemli.

13. §.

A' harmadik, hajdan polgári fürdő, ezelétt legkisebb volt, t. i. 8 láb hosszú, $7\frac{3}{4}$ láb széles, 7 láb magas; most több mint két annyi nagyságra terjesztették, és szinte csinos vas karzattal 's fűtött öltöző szobával láttaték el. E' három medenczén kívül, melly egy azon tető alatt fekszik, az emberbaráti érzelem szegény pór nép számára is emelt egy nem disztelen külsejű fa épületet. Eddig a' földnépe a' mostani úri hideg fürdőt használhatta, de onnét elmozdítatott; 's e' nyereség igen fontos az elő kelőbbek számára, mivel az első fürdőbeli hely szükén nagyon segít, 's nem is jogtalan, mert illy elfoglalást az új úrbéri törvények nem tiltanak. — Az új faépület a' nagy lakház alatt fekszik deszkafalakból összeütve, üveg ablakok nélkül, 's így a' léghuzam' káros befolyásának kitétetve melly talán nem fog ártani a' munka által megedzett izmos pórtagoknak.

14. §.

Az ivásra használt ásványos kutak a' halom fél magasán vannak mintegy számra négyen, egy-

máshoz közel. Legrégibb a' Józsefkút vagy Józsefforrás, karzattal egyszerűen körülvéve, odvas fatörzsökből lassan előbuzogó, nevét mint a' másik Dorottyaforrás, itt mulatott nádor Ő fensége Jóseftül; 's fenséges nejétül Dorottya-tul kapták. Ez hihetőleg egyeredetű a' meleg tükörrel, legalább említés van róla a' legrégibb, e' fürdőkrül szóló értesítésekben; 's mikor Wernher ezen szavakat mondja illy czimű irásában: *De admirandis Hungariae aquis Hypomnematōn, 1595.* — „*Est item ad eum fontem qui potu utitur ut dictum est, enecat, sarmaticis fontibus acidula, quas etiam eandem cum eo ipso fonte originem habere creditur, tamen plerisque ita grata est, ut etiam aegroti inde potum petant.*“ Ez bizonyosan a' szóban lévő forrást illeti, mert a' második az az Dorottya kút csak a' legújabb időkben támadt, melly sűrű lomboktól árnyékoztatva, és köröskörül padokkal befogva, a' reggelenként ide tóduló számos vendégeknek kellemes és árnyas helyet ad. Harmadik kút az Adámforrása, melly egyszerűen van fával bekerítve, különben elhagyatottságában munkás kezekre vár, hogy azok ajándékoznák meg némi fődéllel, melly tisztelőit megvédné az égető napsugárak, 's a' megáztató eső kelletlen keresztvize ellen. Ezen kút csak 7 év előtt eredt, ásás által, mellyet az akkori udvari cancellarius Reviczky Ádám gróf tétetett. Neve is innen eredt. Eleinte kevéssé becsülték, most az ital-gyógyznál fő fő szerepet játszik.

15. §.

Legújabb a' Lenkeykút, a' Dorottyakútól néhány lépésnyire föl felé jobbra, egy tekéjétől megfosztott halom barlangféle üregéből csergezve elő. Ezen tekét a' szliácsi vendégek eratekkel hasonlatossága miatt, kíváncsi szemekkel vizsgálák. Lapított teteje ugyan is olly toreknylást képeze, melly néhány lábnyi mély, barna-sárga színű, mésztöfával, 's vasochrával telve volt, 's nem ritkán zörgést és egyéb hangokat hallata alulról. Ha tehát ezen helyet Bel „Notitia. 'stb. -ből 396. l. pontosan megvizsgáljuk: „*Scrobem Ribariensem scriptores exteri jam dudum infamen fecere; quod funesta rit avibus atque jumentis, non satis gnari, quibus id de causis et quomodo accidat. Nempe ad eundem vicum, quem Thermae nobilitarunt; se aperit cheroneum, eadem, qua thermae scaturiunt, regione, sed situ tamen depressiore, et reducto ad meridiem. Hoc si aves temere supervolent, aut accedant quadrupedes, exanimis concidunt, sed neque semper, neque pernicie aequae subitanea, prout nempe plus minusve halituum spiritus intercludentium exructaverit:* 'épen nem kételkedhetünk, mivel épen e' helyet tulajdonítja cheroneumjának, hogy ezen titok teljes halom volt azon veszedelmes hely, akkor még egészen nyílt, de utóbb oxidált falainak pornyadása 's bedülése, 's a' szélein ter-

mett növények kövesedése által betöltetett. Mert a' mondott helybül világos, hogy Bel magát a' fürdőt magasabban fekvőnek mondja; hogy pedig tovább terjedő kövesedés által itt a' nyílás betölthető, mindenki észreveendi Szliácson, mihelyt a' források elvezető csatornáit szemügy alá veszi, mellyek egyre jobban héjasodnak, 's megtudja, hogy itt egészen kövé vált fatörzsökök és gerendák találatnak, hihetőleg a' hajdani körülkerítésbül, mert Wernher ezt mondja 1590ről „*septo ad arcendas inde animantes circumdatam fuisse.*“ 'S ha a' hasadékokon és sziklarepedékeken által történő különféle gázok és gőzök kifejlésének példáit nézzük: a' hegyképződésekben, mellyek a' közönséges földvulcanismus-ban emelkedés által részt vettek, más tűzokádati terményt felszínökön nem mutatva, mint p. o. a' Buch L. által a' kanári szigeteken szemlél, 's vizsgált barlangjait az ott 1730ban támadt, 's még 1815ben is meleg gőzöket bocsátott craternek, melly gőz a' szájnál csöppidombban, mint viz lecsapaték; ekkor e' véleményt legnagyobb hihetőséggel bírónak mondandjuk, melly egyszersmind támaszul szolgálанд alább kifejtendő nézeteimnek fürdőink eredetéről.

16. §.

E' halom minden esetre érdekesebb volt, mint hogy valami természetbarát ne találkozott volna, ki annak belsejéről ásás által pontosabb ismeretet

szeretett volna gyűjteni. Illy férfiú találkozik Lenkey Acacius urban, ki tartós szorgalommal, 's nem kevés költséggel kifurató e' halnot. De midőn már néhány ölnyi mély és széles kutat ástak, egy a' tovább hatást gátló bő savanyu forrásra jöttek, melly alapot látszott adni egy új tükörfürdőnek, de vize olly alacson mértékletű volt, hogy egy természeti melegségű fürdővé nem idomíthatott. Így tehát csak befalaztaték a' kut, medencze bocsátaték bele, 's ivókúttá rendelteték. Az időnek kell pedig e' forrás gyógyerejét bebizonyítani, melly igen kívánandó, hogy az alapítónak nagy munkája és sok fáradozása legalább az emberi bajok itt történő enyhülése által jutalmaztassék meg.

17. §.

Végre még a' meleg tükörből is fogatik föl víz, pléhcső által, melly a' medencze fenekébe van furva, mi előtt az a' fürdővizzel összekeverednek; melly víz leggyakrabban használtatik italgyógyra. — Tovább bővebben szolandunk erről, és a' többi forrásokról.

III. Czikkely.

A' fürdőbeni élet, séták, és nagyobb kirándulások.

18. §.

A' szliácsi fürdőbeni életet leírva először is arra kell figyelmeztetnem az olvasót, hogy ez nem olly fényüzési fürdő, mellyben az előkelő világ évenként összevgyülekezik, gazdasága' fölöslegét fitogatni, vagy a' vár sok rekkenő melegét elkerülni, 's a' mi mulatságot lel, azt megragadni, 's ha nem a' hévizben is, de a' hoszu sétányokon naponkint híven megjelenni, 's mulatkozni virgoncz lovaktul huzatva, vagy könnyű párisi czipőkben járva. — Szliács gyógyfürdő, 's többnyire csak olyanoktul látogattatik meg, kik jámbor szívvel hódolnak a' nymphának, 's az egészség mellett a' természet tiszta örömeit keresik, 's örömöst járnak a' mivészettül nem igen ápoltt halmokon és ösvényeken, némi kis fáradtságtul nem iszonyodva. Az itteni tónus tehát általában nem feszes, 's ha bár egyik másik ósdi tagja a' haute noblessenek néha egy csak kevés szerencsésektől áttörhető gőznymbust akar is maga körül terjesztetni, nem sikerül itt neki, mert a' józan nagyobb félnél győz

a' társalkodás vágya, 's így ő is kénytelen szerény viseletre szálni alá, bámulókat nem találván. *)

Hogy azonban a' szíves tón nyomban nem lesz a' legbizodalmasabb is, ez részint a' fürdő vendégek különféleségéből, részint onnét származik, hogy a' Magyarinak épen nincs franczia könnyűsége a' társalkodásban. Az itteni vendégek ugyan is minden magyarhoni vármegyékből, főképen Nógrád 's más felföldi megyékből, Pestről, és a' közel fekvő bányavárosokból gyűlnek össze, hajdanta sok lengyel is volt (kik most ritkábban mutatkoznak), szileziaiak, 's egy időtúl fogva, miolta t. i. Moizsisovics bécsi orvos úr az itteni vizek gyógyerejét megismerte, különösen a' bécsiek számosan mutatják magokat.

Köz tudomás szerint a' fürdők igen és legjobb alkalmat adnak érdekes ismeretségek kötésére, Szliácson ezt a' szoros együtt lakás, köz fürdés, ugyanazon cél még inkább mozdítja elő, minél fogva csak hamar kiki tagja lesz itt a' társaság.

*) Ha a' fürdőtársaság uralkodó tónját épen olly feszesnek nem nevezem: azért ne vádoljanak igaztalansággal a' bécsi vendégek, kik e' részben mindig ellenkezőleg nyilatkoztak előttem. Mert ha ők némelly nemes dámaikat, kik évenként többnyire csak ez egyszer lépnek falusi életjükből egy, az ott általok kizárólag kormányzottól különböző társaságba, nem mingyárt elég könnyen ismerkedőknek, 's nyájasaknak találták is: az erkölcsök' ezen arcadiái egyszerűsége, ha némileg bosszantó is, de épen nem képes a' társaság szellemét megmésztani.

nak, 's az életnézetek olly nagy különseégeinek dacára is nincs azon kizáró szellemi, melly a' közönséges életben az embereket pártokra és felekezetekre osztja.

19. §

Korán reggel, gyakran már 4 órakor mutatják magokat a' gyógyuláskeresők, legalább a' szorgalmasbak, a' meleg tükör éjszakán át frisen telt szűz vizében, és tellyes kortyokkal iszszák csöndes tanakodás közben az életadó nedvet, míg ágymeleg, 's ez okbul fogékonyabb bőrüket a' természet anyakebléből szivárgott hathatós gyógyszerbe mártják. Öt hat óra lesz, 's a' tükör egyre templomi csendet mutat, azon valóban buzgók által ke-restetve meg, kik magokba térve háborítatlanul akarnak áldozni istenöknek. De majd fölébred a' bétalvók nagy száma, a' dóm megtel, a' szentviz sokak ujain csurog le, 's a' pad, hol előbb az öreg anyóka, az ósz invalidus magányosan bocsátgaták fohászaikat, most veres, zöld, és kék fejkötőcskéktől, és epedő, tüzes, és kereső, és szóló szemektől pezseg, itt egy nagy terjedelmes matrona, egy tetemes veres négszegletű arcz, ott egy gúnyolt vőlegény, arcza csak száj két fül között, itt egy hármasan lecsüngő húsos áll, egy magasra csigázott mell; ott egy halavány, gyöngéd alak, melle mint a' kecskeméti fenyér, elhagyatott, pusztá; itt egy diplomata arcz postapapirosból ragasztva;

ott egy kifent, kikent, kipedrett bajusz egy ifjat játszó galantnál; itt a' Mars szolgájának emeritált arcza, ott egy jól táplált törzsökön egy fekete sapka, — 's egy publicistának fehér poru homloka, — és kme megpendül a' száz sipu orgona, 's hangokat ad rajta a' világ minden országa, Éjszak amerika, és Burkusország, Szliács és Ischl, radicalok és absolutisták, Brougham és Deák, Armand Carrel, és Kossuth, brüsseli esipkék 's debreczeni sonkák. A' visító nemzeti muzsika is gyakran ad e' szép zavarhoz vegyületet 9—10 óráig.

20. §.

Hasonló rendben jőnek neptunistáink az ásványforráshoz, melyet néhányan fürdés előtt, többnyire pedig után szoktak haszonra fordítani; és a' pohár fegyveres sereg kisebb nagyobb csoportokban tódolg ott mintegy 11 óráig, 's a' vizivás foglaltasságánál is bebizonyítja, hogy a' világon mindenütt vannak mérséklettek, Juste milieu pártolói 's ultrák is, mert míg ez 2 óra alatt 16 pohárral dolgozik alá, amaz kettővel, eméz hattal éri be, némellyki pedig minden párton fölül emelkedve, legcélirányosbnak tartja, majd 16 poharat üríteni ki, majd pedig csak kettőt, majd hatot.

21. §.

Igy töltetik el a' reggel Hygiea szolgálatában, melynek végeztével vendégeink vagy a' hárs alatt

gyűlnek bizodalmas beszélgetésre össze, vagy költsönös látogatásokat tesznek, vagy levelezésre, olvasásra stb. fordítják idejüket. Egy óra felé azon harang csendül meg, melly a' vizivás által nagyon fölébresztett étvágynak kielégítést ígér. Mint főlebb megjegyzők, sokan szobájokba vonulnak vissza, hogy háborítatlanul ehessenek, mások a' közönséges asztalhoz ülnek, hasonló díjért sajnos! igen hasonlatlanul csendők, mert itt a' helyek izetlen rangrend szerint foglaltatván el, nem mint hasonló körülmények között másutt különbség és válogatás nélkül vagy a' vendéglés ideje szerint, megtörténik, hogy a' szerény ember igen hátra jutva nem annyira a' felső kar lelkes társalkodásátul, hanem a' közös társalogság legjobb falataitul fosztatik meg. *) Az asztal örömeit sokak a' özigány hanga által emeltnek, mások, a' jobbhöz szoktak, keserítettöknek vallják.

Ezen állati szükség kielégítettven, az asszony-ságok ha nem pompás de gondos öltözetben tesznek költsönös látogatásokat (míg a' férfiak e' tekintetben függetlenséget tartanak meg) mellyek sétákba nyulnak ki, nüg nem az esti fürdés ideje beált. Ez a' kétszer fürdőküti bevégeztetven, az estékezés előtt és után gyülekezés tartatik a' hárs alatt, egy másik az ásványkútnál, 's vidám csoportok járnak a' falu felé alá; vagy az Amaliaudvar

*) Ezen méltó panasz tavaltól csak nem egészen megszűnt, minthogy most ét-árjegyzék után kiki szeszélye szerint ebédelhet.

hiv meg köz színmutatványhoz, havasi dalokhoz, strausz- bunkó- keringőkhez, 's ezek szokott hatásaihoz.

Vasárnap és más ünnepeken járvány vendégekkel szaporodik a' társaság a' közel Beszterczében, 's az egész vidékről, 's ekkor sokkal több tánczos, sokkal számos látogatás van, és számtalan kocsiszer, többnyire páróka-izlésben.

22. §.

Mesterség-gyámolította sétálója sajnos, mind- eddig kevés van Szliácsnak, vagy majd épen egy sincs; ámbár a' séta a' Tökölyi épülettől az ásvány- kutig, 's viszont a' gyümölcsöskertbeli kigyózdó út a' fürdő közönség háláját megérdemlik. De a' természetbarát nem fog panaszkodni. Ez örömet fog fölhágni a' Lieszkoczi 's Farkasfalvai szép hat- mokra, meglátogatja a' Borowa-Hora-i gyalog- fenyveseket, hol a' legelragadóbb messzelátásokat éldelheti, szívesen fog Hajnik és Ribári felé ké- nyelmes vándorlást tenni, vagy Zólyom felé, hol a' nyittalan ösvényekért gazdagon jutalmaztatik meg a' szép természet szabad 's minden conventiótól 's etiquettetől ment vizsgálata által. A' betegek és kisebb mozgásokra szorultak szintolly szép mint célirányos mozgáshelyet találnak Ida nyughelyéig, a' nagy épület mögötti sétányon, Katalin templo- mában, Amaliaudvar' vidékén, a' gyümölcsöskert- ben 's az ásványkút környékén.

23. §.

Kocsin történendő nagyobb kirándulásokra kellemes, hasznos, és nagy mezt nyújtanak Zólyom vármegye hasonlíthatlanul szép hegyei völgyei, a' bányavárosok nézésre méltó nevezetességei 's más népes ásványfürdők közelléte. Nem fölösleges szolgáltatást vélek az idegen előtt tenni, ha ezen kirándulások tekintetében némi utasítást adok egynehány lapján munkámnak

Ki tulajdon lovak bijával van, kaphat itt paraszt előfogókat, egy a' vendéglő szobában fölfüggesztett bérjegyzék szerint; vagy Beszterczebányáról rendelhet meg bérkocsiféle alkalmat ismerőse, vagy az e'féle szolgálata által igen érdemes Wagner F. ur kereskedő háza által. Ezen bérkocsik ára naponként rendszeren 3 pengő forint, 's mind ezen olcsóság mellett teljesen megelégedhetni mind kocsimind lovakkal.

24. §.

Legközelebbi kirándulás Zólyomra (Altsohl) történik, hol legérdekesebb az idegen előtt I. Lajos 1350ben építette, halmon fekvő vár. Corvinus Mátyás örömet lakott nyarankint benne, hitvese Beatrix szépen megújította, 1708ban Rákóczy híveitől hamuvá égettették. Inscriptiók, zálogítások, és házasság által különböző kezekre jutott, míg

1805ben boldogult Ferencz király Eszterházy Károltól megvette; most a' Zólyomi kamarai urodalom tisztsége lakja. Lajos király alatt 1382ben országgyűlés tartaték itt, mellyben leányának Máriának a' trónra következős biztosittaték Magyar és Lengyelhonban, Bethlen Gábor pedig 1619ben itt tartá a' posonyi várbul elrablott magyar koronát.

Az idő maig sem tudá ezen szép várrul a' királyi fény bélyegét levakarni.

25. §.

Innen egy óráig kell egy keskeny zordon, de fölségesen imposant völgyben haladni egy másik régi várig, Dobroniwaig. A' völgy-Neveszniczi völgy-festőileg van magas hömböly (conglomerat) sziklakkal ékesítve, mellyek mesterséges goth épületekhez, számtalan apró tornyakhoz csatlakoztatva hasonlók, — a' vár pedig igen is hamar szemébe tűn a' gyönyörködő utasnak, a' bal völgyoldal egyik kerek emelkedésén. A' nyolczszegletű omladék már régóta egészen ki van téve a' rontó idő egész hatalmának, 's történeti érdeke mellett csak azon érdeme maradt hátra, hogy e' különben is gyönyörű vidéket diszesíti.

26. §.

Más kirándulás történik Beszterczebányára (Neusohl, Bisztricza), hová a' főlebb leírt szép

garanvölgyön által $1\frac{1}{4}$ óráig kell a' jó uton kocsizni. Ribári 's Hajnik, Kremnica 's Radvány helységeken által (ez utolsó 1200 szorgalmas lakost bíró m'város), az ezüst olvasztó hajlék mellett, a' kis Bisztra vizén keresztül, az alsó kapunál egy hosszú, kövezett utczába érni, melly a' Ring (gyűrű) nevezetű tojásidomú piacczá terül ki. Itt balrul csak hamar megpillantjuk a' fogadót, „a' veres ráknál.“ Ezen veres rák a' beszterczebányai egyedárus, és minden egyedárusságok hiányában szenved; úgy vendégelvén embereit, mint éppen szeszélye hozza magával. Az idegen tehát minél előbb iparkodik testiségével számolni, hogy lelke táplalatához foghasson. A' monopoliumok ellen már kedvetlen érzéssel eltelve, 's félve, hogy ismét ollyas mire akadunk, megyünk az olvasztó hajlékba, hol a' sok vidéki bányákban nyert 's az olvasztásra előkészített érczek megolvasztatnak, 's a' tiszta ércz tányérkerék tömegekben, mellyek az időnkint álszakasztott kemenczéből apró gödrökbe folyó érczanyag által képzetnek, az úgynevezett ezüst-fuvarok által a' cs. kir. pénzműhelybe vitetik. A' kemencze álszakasztásának, vagy az ércz megtisztultságának idejét az úgy nevezett ezüstpillám (Silberblick) mutatja meg, mellyet azonban az idegen, mint csak igen gyakran az életben is, igen könnyen elhibít, mivel csak a' hét bizonyos napjain 's óráiban látható. Az érczek próbáját, valamint az olvasztóval földalatti menet által összefüggő pergelő helyeket (hol a' durva érczek kénkövöktől meg-

osztatnak) 's más sokfélét, megelőző készséggel mutatják meg a' királyi tisztviselők.

27. §.

Nem messze ezen olvasztó hajléktul áll egy pompásan épült r é p a c z u k o r g y á r. Az ezt bíró részvénytársaság valódi hazafiui törekvéssel tesz meg minden áldozatot, melly ezen vállalatot végre egészen sikerültté tehetné, de, noha a' gyár eléggé jól készült czukrot tud előállítani, az eddigelé, részint az utjában lévő általános akadályok, részint az éghajlati 's helybeli viszonyok által virágzó haladásában gátolva van. Szép gőzkészülete és sajtója minden esetre érdemes a' megkátogatásra. Továbbá a' k i s d e d v é d o s k o l a, melly szerint a' honunkbeliek többnyire alakítottak, örömet gyámolíttatik egy látogatással mindazoktul, kik az általános népnevelés előmozdításában a' nemzeti jóllét leg-hathatósabb mozgonyát pillantják meg. Megnézés nélkül nem maradható nevezetességei még a' városnak a' nagy réz, és vashámor, a' fontos faszállítás a' Garanvizen, 's az e'hez készített zsilipek (Rechen) valamint a' szénégetés munkálata. Ki az ásvány gyűjteményekben gyönyörködik, fölségesen mulathatja magát Zipser A. K. egy lány nevelő intézet elnökének igen gazdag gyűjteményében. Bányászatot, más ércz ásással összevetött munkálatokkal együtt nem láthatni itt, az illyest látni akaró az 1 $\frac{1}{4}$ órányira fekvő urak völgyébe menend.

28. §.

De ezen kirándulás már egész napot kíván, 's legczélzaserűbben Szliácsrul mehetni oda, mindjárt a' korábban tett fürdés után. Az ut Beszterczebányán menvén keresztül, itt lovak váltatnak, vagy legalább jól megetetnek, míg egyzersmind magunk is sulyos reggelit veszünk be, mellyel viszáig be kell érni, az urak völgyében fogadó nem lévén. Ekkor rendkívül szép vidéken által egynehány száz lábnyi magas hegyre megyünk föl, míg nem a' hires bányahelyre jutánk. Itt a' szivességéről minden Szliácsí vendég előtt már régóta ismeretes Bauer, munkaszámmester úr vezérlése alatt először is Lajos kútaknája nézetik meg, melly a' bányát soha nem látottnak az egészről teljes képet adand. A' bányába lemenni kívánókat rendesen a' gáliczvizig (Cementwaſſer) szokás vezetni, melly rég és távol ismeretes azon tulajdonságául, hogy a' belévetett vasdarabot rövid időn tökéletes rézzé változtatja. Hires még azon oltár a' helység templomában, melly mesterségesen van az itt találtató ásványokbul összetéve; az a r a n y e n y v (Berggrün)-gyártás, mellyet a' lefolyó gáliczvizből kapni, a' p r ó b a b ű l t, 's a' j é g m e n e t (Eisstollen). Az ásványgyűjtők könnyen kaphatnak itt legszebb malachit, és más rézércz-példányokat, valamint igen ritka, szép égkek c o e l e s t i n krystallokat.

29. §.

Egy másik napot szentelünk az altgebirgi (óhegyi) völgynek. A' fürdőt ismét korábban véve, Besztercebányáról Jakabfalván és Ulmankán által egy csuda szépségű völgybe jutunk, hol egy óráig kocsikázva minduntalan új és új kelleneket éldelünk. A' keakeny völgy végre tágosabb lesz, 's hátulso fenekén, hol a' hegyfalak meredeken hanyatlanak alá, a' völgy kimenetelét megsűkítve, az óhegyi olvasztó hajlékok tűnek tűzokádó forrakkal elő. A' pillantat festői, 's nem örömet látjuk magunkat olly hamar a' kürtők előtt.

A' magas kemenczékhez közel egy hires búcsu templom emeli ki fehér fejét a' fák homályából. Most az út egy jó darabig nem csekély magasságon vonul szegletkörüli, 's így folytában új meszeselátásokon legeltetjük szemelnket, a' sturecz hegyóriás közeletét sejdítve. Az út egy regényes zuhatag (vizesés) mellett víz végre a' hegy tővében álló vendégfogadóhoz. A' fürdővendégek itt látják többnyire vándorlások célját, 's mi után itt egyszerű táplálékot vettek magokhoz, csak a' hires vizesést tekintik meg, melly a' fogadótul jobbra a' moticskai malomnál egy kellemes mélységbe hull, milliárd ragyogó gyöngyökké veretten. Mennyei kép! millyent látni a' természet nem mindenütt enged a' halandónak. A' zúgás milly kéjmámort, melly idv-részséget terem-elő! — Ne.

hezen válhatni meg e' képtől, mert a' mit itten egy óra ad, hoszan elfelejteti velünk az élet minden keserét.

Kit a' hegy megmászása, mely csúcsán Liptó 's Zólyom vármegyék határát képzi, kit ezen két vármegye szép 's szorgalmi 's kereskedési tekintetben igen fontos vállalata, t. i. egy szép, széles, és könnyű járatu ut csinálása a' Stureczen érdekel, az nem könnyen tagadja meg magátul azon éldetletet, hogy száz munkások 's a' puskaporral fölvetett sziklák örök dörgése alatt tovább, és egész az oromig ne hatna ezen hegységben. Ezen ut honunkat Gallicziával 's Krakóval, az ugy nevezett szabadvárossal kötendi össze, legrövidebb irányban. Ha ez megkészülend, a' Dunától 50—60 óra alatt a' Visztulához lehet menni. Minő mozditást adand ez a' magyar-gallicziai kereskedésnek, könnyen gondolhatni, 's a' hires boroszlói gyapjuvásár is sokkal közelebbre hozatik a' magyar gyapjutermesztőkhöz. Egy jó rész készen van már belőle 's járható, az egész pedig 4—5 év alatt elkészülhet.

Esti fürdésre Szliácsba visszajutván, a'lig lesz, ki az így átélt napot sajnálná, a'ót az utazgatás edét megizelve, szives-örömet induland ismét utra a' harmaneczzi völgybe.

30. §.

Ismét Besztercebányán keresztül visz az út Harmaneczre. Magas hegyek, majd meredek

sziklafalaktul koronázva, majd mindig zöld fenyvektől ruházva, védik a' völgyek legszebbikét, legmeghittebbét, hol fenyőgyántával terhes, élesztő levegő mellett a' csöndes vidéket majd a' fatörzshököket lehengergető erdősz, majd a' fűrészmalom kimért zöreje, majd a' vadász messzehangzó kürtje verik fel álmából. A' völgy telve van meglepő, nagyszerű természeti szépségekkel; iszonyu sziklatornyszatokról majd elzártni látszik, majd festői perspektívákra nyílnak meg. Egy jégtisztaságú csermely, telve fényes kék pisztrángokkal, metszi keresztül, részint regényes hullásokkal, 's zúgása által a' fület gyönyörködteti, míg sugárainak 's gyöngyeinek csillogása által a' szemeket vidámítja. Középtájon igen célirányos 's a' szemet kellemesen meglepő helyen áll Leicht Sámuel nagy papírmalma, mely most, annak halála óta egy részvényes társaságtól igazgattatik, 's megérdemli, — noha sok kíváncsiságot mutat is — hogy mindenki e' tájon utazó meglátogassa, mint legnagyobbat és legjobban elrendeltet honunkban. Mellette vízvezetés van a' nagy hegységből kifelé, mely tisztaságra, izre, 's alacson mérsékletre nézve fökülmulhatlan vizet ad. A' megízlelés édeletét semmi idegen el ne mulasztja! — és ha valahol a' graefenbergi földműves, Prisznicz vízi gyógyintézete utánazandó volna, ez a' legalkalmasabb hely volna hozzá. E' völgy legmagasárul nyomban átléphetni a' kertidommu, kicsin, de festői Turócz vármegyébe, hol a' bajdan híres Stubnyai fürdő sok tükörben bu-

zog elő; melyek vize igen magas foku, egyé majd 40° R. A' fürdőhely rendkívül szép, a' fürdő tulajdonságai a' mehadiaiéhoz hasonlitanak, a' vendégek száma azonban igen csekély, — a' változó dívat állhatlansága halálos, bár méltatlan, csapást tön ez intézetre.

31. §.

Ki a' természetet még jobban akarja fürdése alatt éldelni, látogassa meg a' gyönyörű kilátás végett a' besztercebányai kalváriahegyet, Kopahegyet, Tajova hegyi helységet, hol megnézésre méltó műhelyek vannak az ezüstnek elválasztására a' réztől; tekintsen még el a' micsinyei savanyuvizhez, 's általában nézze meg a' szépfekvésű Besztercebánya környékét.

32. §.

Azonban majd minden vendég előtt legnagyobb látogatási ingerrel bírnak Selmecz- és Körmőczbánya a' köztök fekvő Szklens és Vihnye fürdőkkel. E' négy helyet Szliácsbúl meglátogatandók, jó két napot szánunk rá, 's mivel, mint alább megmutatandom, a' rövid félbeszakasztás nem hogy ártana a' fürdés sikerének, hanem inkább használ, e' kirándulást mintegy a' fürdési idő közepe táján lehetne végre hajtani, és következő módon. Reggeli 4 órakor, gyors lova-

kon elhagyjuk Szliácsot, 's szép völgyeken sietve keresztül Sra Körmöczbányán vagyunk. Itt a' vezetes dolgokat megnézzük, p. o. a' jeles pénzverő műhelyt, hol a' híres körmöczi aranyak veretnek, *) 's a' nagy aranybányákat; korán vett ebéd után pedig, legalább 1 órákor megindulunk a' 3 órányira fekvő Vihnyére, vagy Eisenbachra, keresztül menve ez úthán a' bájlatos szép Sz. Kereszten hol a' beszterczei püspök nyári lakja van, majd Hliniken is, melly nagy homokkő-fejtőjeért közel távol híres, 's az egész országot malomkövekkel tartja.

Vihnye rendkívül kellemesen és regényesen fekszik. szűk, magas hegyfalakkal bezárt völgy-mélységben. Van egy nagy fürdő-'s több lak-háza, míg a' közel fekvő falu is kényelmes tanyát ad a' számos vendégeknek. Anyag dús, meleg vasas savanyúvize egy igen nagy közös tükörben használtatik fürdésre. Mérséklete magasabb a' Szliácsiénál, de szabad és kötött szénsavanyban sokkal szegé-

*) A' mit egy német költő Francziahónban az új születésű pénzdarabhoz elmonda, itt is elmondhatni: „Ifjú tallér! minő sors vár rád!, melly sok jót és melly sok roszt okozandasz! mint védended a' vétket, foltozandod az erényt, mint szeretettel 's mint átkoztatandol ismét! mint segitendesz bujálkodni, keríteni, 's ölni! mint bujdosandasz fáradatlanul, századokig tiszta 's szennyes kezekben, míg végre büntheherrel, 's vétekfáradtan a' tieidhez gyűjtetel Ábrahám keblébe, ki öszveolvaszt, megtisztít, 's átváltoztat egy új jobb lételre.“

nyebb. A' vidéken csalódásból azt hiszik, hogy hatása azonos a' Szliácsi vizével, csak kisebb mértékben, azért sokan, kik a' szliácsi viz nagy behatásátul a' testalkatra félnek, ezt előbbre teszik, — 's tán ez oka, hogy itt a' fürdő társaság többnyire dámákból áll, mert csak ugyan kemény ítélet volna azt a' selmeczi 200 bányatanulónak tulajdonítani! — Itt a' kinek tetszik meg is fürödhetik, e' hely minőségeivel megismerkedhetik, talám néhány ismeretes fürdővendéget meg is látogathat, 's a' ropant természetet éldelheti, 's azután álomnak ereszkedhetik, hogy másnap korán reggel, már 4kor útnak induljon S e l m e c z felé.

33. §.

Mindig fölfelé a' völgyben, természeti kelmekkel gazdagon megrakott vidéken, 's ezen hegységek characterére számos bányamenetek, kallók, 's áltjáró tulajdon öltözetű bányászok által mindig emlékeztetve, más fél órai kocsizás után a' hegyre jutunk „a' veres kuthoz,“ több mint 400 bécsi ölnyire a' tenger fölött. Itt meglátjuk a' régi bányavárost, nem kiterjedten, hanem mintegy a' hajló völgyoldalakra mázolvá, falat falon, tetőt tetőn. A' nézet szép, a' benyomás tulajdon! Pótlást adjanak e lakóiknak e' magas hegyi épületek földbeli, világ hiányos tengésökért? — vagy itt is csak az életfactorok dualismusa mutatkozik egy más módon? Igen, szegény légy, ha végre a'

tejköcsög tengermélységéből ki találás mászni, szabadabban, biztosabban lélekzel annak karimáján.

Még egy fél órai bajos kocszást, 's „a' magas hársnáli“ fogadó előttünk áll a' város közepén. Rövid reggelizés után a' híres bánya- 's erdőszakademia legelsőbbben is megnézendő, hol egy szép chemiai műhelyt, gazdag ásvány- és geognostikai gyűjteményt, tanúságos minta-szobát (Modellenkabinet) fogunk látni; azután hegyről hegyre járva, meg nézzük a' különben nem rút várast, mely 18000 lakosai között több ezer bányászt számlál. A' kamaraudvár, mint a' fő kamaragróf lakja, a' bányatörvényszék, a' tanácsház, az új evang. egyház, 's az új gymnasium, templom a' hasonlíthatlanul szép kalváriahegyen legszebb épületek benne. E' nevezetességeket megnézve, azonnal indulnunk is kell Szklenóra, ha estve Szliácson akarunk lenni.

Kit a' bányászat jobban érdekel, legalább egy napig Selmeczen maradand, 's azért a' legkülönbözőbb 's legmélyebb aknák, a' híres Sítke-gépe-lyének, mely 1080 lábnyi mélységről 24 óra alatt 97545 köb-láb vizet emel ki, 'stb. megnézésével jutalmaztatik meg. Egy nagy gőz zúzó-mű volt 72 zúzó-törzsökkel a' közel Bélabányán, de sajnos már megszűnt lenni.

Tizenegy órakor elindulva, a' csekély Bélabánya felé vivő uton haladunk, míg nem balra fordulva, jókor, úgymint délutáni fél órakor Szklenóra érünk, itt ebédelendők. Ezen fürdőhely honunk e'

részeiben, természeti szépsége, elrendelésekre, 's építésre nézve kétségtelenül legszebb. Van több emeletes háza, fön lakszobákkal, alant fürdő tükrökkel, főlebb pedig egy kellemes fekvésű falu, Szklono, szép mesterséges sétányok, egy barátságosan mosolygó tágas völgy, szelid vidító éghajlattal, mellyek e' helyet igen kedves nyári mulató helyé teszik. A' viz, melly különböző tükrökben különböző, 's itt ott igen magas mérsékletet mutat, kénköves, 's nem egészen távozik el a' bécsbadenitől, minden esetben pedig egyike a' legnagyobb figyelemre méltó magyarhoni vizeknek. Igen nevezetes itt egy a' természettől gőz izzasztó fürdővé szánt barlang, mellyben senki nem tartózkodhatik a' nélkül, hogy rövid időn élénk kigőzölgésbe ne jőne. Igen okosan használtatik ezen fürdő sok bajoknál, mint előorvoslása a' Szliácsi fürdőnek, 's a' fürdőkrónika szép példáit mutatja az itt meggyógyult rheumának, bőrküüéseknek 's a' t. év' könyveiben.

Három órákor haza felé kell indulni. Utunk ismét Sz. keresztén által megy, S a k ő szép romjai mellett, majd Bucsán és Hajnikon keresztül, 4—5 órai tartás mellett haza Szliácsra.

34. §.

A' kirándulásokat igen szerető, vagy Szliácsot többször megkereső vendégek előtt megnézésre méltó még a' gácsi posztógyár, 's a' hri-

nyovai üveggyár, valamint a' rohniczi kamarai vasöntő műhely. Gácsra, mely Losoncz-tól egy kis mérföldnyire fekszik, jó úton kocszunk 4—5 óraig, 's a' hazafi nagy örömmel látandja itt a' 16 ló erejű gőzgépelet, Knutzen úrtól fölállítottat, valamint általában az egész intézet virágzó állapotját.

A' hrinyovai üveghuta nem mutat ugyan semmi különöset, mivel jó közönséges üveg csinálása tartalmazóbb lévén, a' becsesebbek elmellőztetnek, de megnézésre azért méltó, kivált üveggyárt még nem látottaktúl. — A' vad-regényes, nagyszerű természet barátai szinte éldeletet kapnak itt, Polana granit havasának tövében, melynek tetejéről nagy kilátásnyilik, egész új világgal. — Rohnitzra végre Beszterczebányán 's Lipcsén által kell menni, hol a' vasöntés látásában fogunk gyönyörködni. †

IV. Czikkely.

Utirányok a' Szliácsi fürdőkhöz.

35. §.

1. Bécsből Posonyon, Nyitrán, Selmeczen
által.

	Posta	mérf.		Posta	mérf.
Schwechat	1	2	Atvitel	10	20
Fischamend	1	2	Nyitra	1 ¹ / ₄	2 ² / ₄
Riegelsbrunn	1	2	Verebély	1	2
Haimburg	1	2	Léva	1 ¹ / ₄	2 ² / ₄
Posony	1	2	Báth	1	2
Cseklész	1	2	Steinbach	1	2
Sárfő	1 ¹ / ₄	2 ² / ₄	Selmecz	1	2
N. Szombat	1 ¹ / ₄	2 ² / ₄	Bucsa	1 ² / ₄	3
Freystadt	1 ² / ₄	3	Szliács	3 ³ / ₄	1 ² / ₄
	10	20		18 ³ / ₄	37 ² / ₄

Jegyzés. A' ki nem postán, hanem tulajdon lovain
bérkocsissal vagy előfogóval jó, Posonyból Diószeghen,
Szereden, Patán, és Ujlakon által mehet Nyitrára, a'
Nagy Szombati kerülőt elmellőzve; innen ismét a' hegyes
Selmeczet kikerülendő, Gimesre, Sz. Benedekre megy a'
szép Garanvölgybe; utóbb Zsarnovián, Sz. Kereszten, és
Bucsán által igen közel éri Szliácsot. Az egész út alig tesz
többet 30 mérföldnél.

2. Brünbül Posonyon által.

	Pósta	mérf.		Pósta	mérf.
Posorsitz	1	2	Átvitel	6	12
Ziarositz	1 ² / ₄	3	Malaczka	1 ² / ₄	3
Czeitsch	1	2	Stampfen	1	2
Holitsch	1 ² / ₄	3	Posony	1	2
Sz. János	1	2	Szliács	13 ³ / ₄	27 ² / ₄
	6	12		23 ¹ / ₄	46 ² / ₄

Tulajdon kocsival ismét kurtítható ezen út, Brünbül Magyar-Brodra, Sztrányára, Ujhelyre (Neustadt) Pöstyénre, Leopoldvárra, Nyitrára 'stb. vagy a' trenchini fürdőkön által Privigyére, Körmöczre.

3. Teschenbül Szliácsra.

	Pósta	mérf.		Pósta	mérf.
Wendrin	1	2	Átvitel	8 ² / ₄	17
Jablunka	1	2	Oszada	1 ² / ₄	3
Sillein	2	4	Ovár (Altgebirg)	1 ² / ₄	3
Zsámbokrét	2	4	Besztercze-		
Holczova	1	2	bánya	1	2
Rosenberg	1 ² / ₄	3	Szliács	1	2
	8 ² / ₄	17		13 ² / ₄	27

4. Troppaubul Teschenen által.

	Pósta	mérf.		Pósta	mérf.
N. Pohlom	1	2	Átvitel	3	6
Ostran	1	2	Teschen	1	2
Bludovitz	1	2	Szliács	13 ² / ₄	27
	3	6		17 ² / ₄	35

5. Krakóból Teschenen által.

	Pósta	mérf.		Pósta	mérf.
Mogilany	1	2	Átvitel	$6\frac{2}{4}$	13
Izdebnik	1	2	Skocsan	$1\frac{2}{4}$	3
Wadowicze	1	2	Teschen	1	2
Kenty	$1\frac{2}{4}$	3	Szliács	$13\frac{2}{4}$	27
Bielicz	$1\frac{2}{4}$	3		$22\frac{2}{4}$	45
	$6\frac{2}{4}$	13			

A' nem postán utazó sokkal rövidebb uton jó így: Mogilanyból Izdebnik helyett Jordanow-ba, Wisoka falun ált Spytkowicere, Podolk-ra, Jablonkára, Tresztennán, Tivordosinon ált Árva váraljára, 's az Árva vármegye gőgét tevő országuton Alsó's Felső Kubin-ra, Dubová-ra, Rosenberg-re, Beszterczére, 's Szliácsra.

Ezen közelebb utat gyors lovakkal, kiváltképen ha Jordanovig előre küldetnek, 2 nap alatt megtehetni, 's akkor még könnyebben ha az említék Stureczí ut befejeztetik.

Harmadik út volna a' Szepességen, késmárkon által, de ez sokkal hosszabb, kitünő haszon nélkül.

6. A' Szepességrüli út, Lőcsén kezdve.

	Pósta	mérf.		Pósta	mérf.
Horka	$1\frac{2}{4}$	3	Átvitel	$6\frac{1}{4}$	$12\frac{2}{4}$
Lucsiwna	$1\frac{3}{4}$	$3\frac{2}{4}$	Pettendorf	1	2
Wihodna	$1\frac{2}{4}$	3	Rosenberg	$1\frac{2}{4}$	3
Okolicsna	$1\frac{2}{4}$	3	Szliács	$6\frac{2}{4}$	13
	$6\frac{1}{4}$	$12\frac{2}{4}$		$15\frac{1}{4}$	$30\frac{2}{4}$

Közelebb, egyszersmind Sturecz hegyét kikerülő út az, melly következő helyeken megy ált: Jólsva, Murány, Breznobánya, vagy Rosnyó, Tornallya Rimaszombat, Vámosfalu, Szalatna, Szliács.

7. Kassáról Szliácsra.

	Pósta	mérf.		Pósta	mérf.
J. Ujfalu	1	2	Átvitel	$6\frac{3}{4}$	$13\frac{3}{4}$
Meczenzéf	1	2	Rimaszombat	2	4
Szomolnok	1	2	Zeleno	$1\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{4}$
Rosnyó	$1\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{4}$	Szalatna	$1\frac{1}{4}$	3
Tornallya	$2\frac{1}{4}$	5	Szliács	$\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{4}$
	$6\frac{3}{4}$	$13\frac{3}{4}$		$13\frac{3}{4}$	27

8. Debrecenből, Kassán által.

	Pósta	mérf.		Pósta	mérf.
Hatház	$1\frac{1}{4}$	3	Átvitel	$5\frac{1}{4}$	11
Nyíregyháza	1	2	Visoly	$1\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{4}$
Kir. Telek	1	2	Hidas Németi	1	2
Tokay	1	2	Kassa	$1\frac{1}{4}$	3
Tállya	1	2	Szliács	$13\frac{1}{4}$	27
	$5\frac{1}{4}$	11		$22\frac{1}{4}$	$45\frac{1}{4}$

9. Buda 's Pestről.

	Pósta	mérf.		Pósta	mérf.
Dunakeszi	1	2	Átvitel	$6\frac{1}{4}$	13
Vác	1	2	Gács	$1\frac{1}{4}$	3
Rétság	$1\frac{1}{4}$	3	Vámósfa	1	2
B. Gyarmat	$1\frac{1}{4}$	3	Szalatna	$1\frac{1}{4}$	3
Szakál	$1\frac{1}{4}$	3	Szliács	$\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{4}$
	$6\frac{1}{4}$	13		$11\frac{1}{4}$	$22\frac{1}{4}$

Vagy ezen helységek átmetszendők: Esztergom, Párkány, Kéménd, Beny, Zselléz, Léva, Selmecz, Szliács. Még közelebb út az Esztergom-, Kálna-, Sz. Benedek- és Sz. Kereszti. Negyedik megy Váczip, Rétságon ált. Oroszl. Ipolyáság felé, innen nem a' pósta úton Apáth-Maróth, és Bátnak, hanem Szemeréd, Némethi, Sz. Antal, és Selmecz felé. Ezen utolsó úton a' pesti kósza bérkocsisok szoktak rendszeren Szliácsra járni, kik Esztergomot többnyire mellőzik. De a' pósta út a' mondottaknál alig hosszabb valamivel.

10. Temesvárról Aradon, s Pesten által.

	Pósta	mérf.		Pósta	mérf.
Monostor	$1\frac{2}{4}$	3	Átvitel	$13\frac{3}{4}$	$27\frac{2}{4}$
Arad	$1\frac{2}{4}$	3	Czegléd	1	2
Battonya	2	4	Örkény	2	4
Tót Komlós	$1\frac{2}{4}$	3	Inárcs	1	2
Orosháza	1	2	Ocsa	1	2
Szentes	$2\frac{1}{4}$	$4\frac{2}{4}$	Soroksár	1	2
Csongrád	1	2	Pest	1	2
Alpár	1	2	Szliács	$11\frac{1}{4}$	$22\frac{2}{4}$
Nagy Kőrös	2	4		32	64
	$13\frac{3}{4}$	$27\frac{2}{4}$			

11. Fiuméből Károlváron, Zágrábon, Veszprémen, Pesten által.

	Pósta	mérf.		Pósta	mérf.
Kramenyák	1	2	Átvitel	$19\frac{3}{4}$	$38\frac{2}{4}$
Merslawodicza	1	2	Alsó Lendva	1	2
Delnicza	1	2	Baksa	1	2
Skrad	1	2	Lövő	1	2
Vuchinich Szello	1	2	Körmend	$1\frac{1}{4}$	$2\frac{2}{4}$
Szeverin	$1\frac{2}{4}$	3	Vasvár	1	2
Netretich	$1\frac{2}{4}$	3	Szalabér	$1\frac{2}{4}$	3
Károlvár	1	2	Sümegeh	$1\frac{2}{4}$	3
(Károlovitz)			Devecser	$1\frac{1}{4}$	$2\frac{2}{4}$
Jaszka	$1\frac{2}{4}$	2	Városlőd	$1\frac{1}{4}$	$2\frac{2}{4}$
Rákospatak	1	2	Veszprém	$1\frac{2}{4}$	3
Zágráb	$1\frac{1}{4}$	$2\frac{2}{4}$	Palota	$1\frac{2}{4}$	3
Popowecz	1	2	Kohérvár	$1\frac{2}{4}$	3
Sz. Iván	1	2	Velence	$1\frac{1}{4}$	$2\frac{2}{4}$
Bresznicza	1	2	Mártonvásár	1	2
Osztricz	1	2	Tétény	1	2
Varasd	1	2	Pest	1	2
Csáktornya	1	2	Szliács	$11\frac{1}{4}$	$22\frac{2}{4}$
	$19\frac{3}{4}$	$38\frac{2}{4}$		$49\frac{3}{4}$	$99\frac{2}{4}$

12. Soprony, Mosony, Vas, és részint Győr vármegyéből is legjobb Posonyon által utazni; Győr, Komárom városából pedig N. Kálnán, és Sz. Benedeken által így:

	Posta	mérf.	Átvitel	Posta	mérf.
Győr				5 ¹ / ₄	10 ³ / ₄
Gönyő	1	2	Esztergom	1 ³ / ₄	3
Áts	1	2	Kéménd	1	2
Komárom	1	2	Zselléz	1 ³ / ₄	3
Neszmély	1 ¹ / ₄	2 ² / ₄	Léva	1 ³ / ₄	3
Ujfalu	1	2	Szliács	5 ¹ / ₄	10 ² / ₄
	5 ¹ / ₄	10 ³ / ₄		16	32

Ezek a' főpontok, melyeket a' birodalom részéből jövőknek is el kell érniök. Így p. u. Gallicziából Kassára.

	Posta	mérf.
Duklárul	Eperjesen ált	9 ² / ₄ 19
Erdélyben Szoszédrol	Buda-Pestig	28 ³ / ₄ 57 ² / ₄
Stiriából Graecz	Bécsig	13 ² / ₄ 27
Karinthiából Klagenfurth	Bécsig	21 ¹ / ₄ 43 ² / ₄
Salzburgból Salzburg	Bécsig	22 44
Tirolban Innsbrukból	Bécsig	34 68
Laibachból	Bécsig	27 ² / ₄ 55
Triestből	Bécsig	35 ² / ₄ 71
Csehhonból Prágától	Bécsig	21 42
Csehhonból Carlsbadból	Bécsig	29 ¹ / ₄ 58 ² / ₄

36. §.

A' levelek részint tulajdon póstalegény (levélhordó) által hozatnak Szliácsra a' legközelebb eső

bucsi postárul, és megfordítva; részint pedig a' besztercebányai napi alkalmak hozzák meg őket, és viszik el. A' bécsi postával jött levelek minden hétfőn, és pénteken adatnak ált, mivel Bécsben a' bányavárosokba küldendő levelek hetenkint csak kétszer u. m. kedden és pénteken adatnak föl. A' pesti posta Beszterczére minden hétfőn, és csütörtökön jó meg, kedden és szombaton indulván el Pestrül.

A' levelek föladása hetfőn és csütörtökön történik, Besztercebányán délután 4, Szalatnán, és Bucsán esti 7 óráig.

Második,
természet- 's orvos tudományi
rész.

Digitized by Google

V. Czikkely.

Vélemény azon föld alatti munkálatról,
mellynek hihetőleg a' Szliácsi viz eredetét
köszönheti.

A' hypothesisal éppen úgy tegyetek, mint
a' kedves nővel; szabad őt szeretnetek, de
néki nem szabad titokot a' gyakorlati életben
gátolni, vagy háborítani.

(Hufeland's Journal.)

37. §.

A' tünemények mezején mi nem hypothesis?
A' tünemény kiösmert oka hányszor olly jelenet,
mellynek ismét új eredetét kell keresnünk, ez is-
mét további szülő okot tetet föl, úgy: hogy a'
mindig mélyebbre vi'sgálódó, végre nagy tünemény
sorozaton keresztül, egy utolsó, érzékfölötti okra
jő, melly a' természet titkaiban gyökeredzik. De
az emberi elme, nincs megelégedve azon érdekekkel,
mellyet a' tünemény lételének, 's másokkali ösz-
veköttetésének ismerete szerez, hanem mindent ált
óhajt vi'sgálni, magyarázhatlannak mit sem tartva.
Ezen forrás buzogtatja elő a' sok hypothesisist,
mellyek bizvást használtathatnak, csak ne teljes
igazságok gyanánt, 's úgy nagy hasznót hajtanak

a' tudományokban, mivel átalok olly tüneményeket hozhatni összefüggésbe, melyek különben átnézhetlen chaost képzénének, sőt azok megmagyarázata is előkészítettik.

38. §.

A' hévizek legrégibb vizsgálói előtt is azok' melegsége látszék legfejthetlenebbnek. Az idegen nemű vegyületeket, 's a' megmérhető alkatrészeket könnyebben magyarázák meg, kézműleges elsodortatása 's lemosatása által az alattok fekvő hegyeknek, 's már Plinius mondá: Quippe tales sunt aquae, qualis terra, per quam fluunt (Hist. nat. Lib. XXX. Lap 4). De az emelt mérséklet okául minden menekedhetés nélkül földalatti tüzet kellett fölvenniük. 'S bár minő régi legyen ezen föltétemény, bármi ingatag, bármi atomisticus lehet a' középtűz fölvétele mellett a' természetismeret, akkori állapotjánál, mindazáltal ma is, noha sok tüneményei kivi'sgáltattak, kivilágítottak, ma is általa vagyunk igen sok hévizek eredetét magyarázni kénytelenek.

Mert igen élesek, és sok héviznél alkalmazhatók lehetnek a' chemicusok azon nézetei, hogy a' vizek kénkövön, meszen, 's más érczen átfolyván a' föld alatt megmelegednek; hogy a' kénkökövák a' viz és lég hozzájárultával nagy hőségfokot fejtenek ki, eredetet adva a' héfürdőknek; hogy hatalmas kőszénrétegek kénkövecsek által

meggyújtatva, a' természet által hévizek képzésére használtatnak, hogy föld alatti gőzökből, csapattak le, hogy a' hegyek tömegébe ható napsugarak vagy az útjokban tapasztalt nagy mozgás és dörzsölés által melegesznek meg: mégis a' hévizek nagyobb számánál vulkán eredetök leghihetőbb marad. Különösen pedig a' vulkános vidékhez hasonlító tájakon létező 's kétségtelenül tűzokádós eredetű forrásokat, 's mellyek chemiai vegyületekben 's gáznemeikben is a' vulkáni munkálat ismert szüleményeit birják, annál inkább azok terményeinek mondhatni, mivel tudva lévő dolog, hogy legtöbb héviz a' vulkánok közeletén találtatik (Berzelius, Bischof) sőt előbuzgások is a' földből, részét teszi a' vulkáni működésnek, melly az ásvány források egyenlő buzgása által gátoltatik meg a' zajosabb kitöréstől; e' források pedig a' mélységben kifejtett gázfajákat, 's a' fölolvadt oltható vulkáni tömegeket nyilván magokban foglalják. Ezt bizonyítják Ischia vulkán sziget hévizei több mint 500 év óta, 's e' nézetben megegyeznek legjelesb természetvi'sgálóink; Steffens, Berzelius, Hump, Davy, Humboldt, 's többek. „Vulkane, Erdbeben, und heisse Quellen sind aber als Feuer- Luft- und Wasservulkane nur verschiedene Arten desselben Processes im Innern der Erde.“ Mondja Kaiser a' Pfäfferforrás hires leírásában. „Dort wo die heissen Quellen in der Nähe von noch thaetigen Vulkanen der neueren Zeit, oder bei längst erloschenen Vulkanischen Gebirgen in der Trachyt- und Basalt-

*

formation entspringen, ist die Erklärung ihres Zusammenhanges und wechselseitiger Beziehung weniger schwierig; es sprechen dafür die Wärme als unmittelbar von vulkanischer Herde ausgehend, oder fortdauernd als heisse Gasströmungen aus grosser Tiefe, mit dem eindringenden meteorischen Wasser sich chemisch verbindend; dieselben Gasarten, die bei vulkanen und Erdbeben sich entwickeln, dieselben fixen Bestandtheile, wie in den sie umgebenden Gebirge. “

39. §.

Hévízünkre visszatérve, ezen elméletet éppen nem nehéz Szliácsra alkalmaztatni. Mert hogy Szliács vidéke vulkán eredetű, hegy- nemeinek geognostikai minősége bizonyítja. Ezen egész tájon, főképp uralkodó hegységfaj a' Beudant, úgy nevezte, Conglomerat trachytique-je, melly soká romporphyr nevet horda; 's a' vidék ezen képzest minden irányban, a' legkülönbözőbb alakban, sok tajtkó csoportozat (p. o. Muotowanál és a' szép nereszniczi völgyben) és sok augitporphyr stb. lecsapásával terjeszti ki. A' legrikább csoport-tornyozatok, mellyek a' hoszu kozelniki és jalnai völgyben festőileg diszeskednek, és végre határkóporphyrtól nyomatnak el, semmi kétséget nem hagynak eredetökről hátra. És ha Keferstein *) sze-

*) Időszaki iratában: Teutschland geognostisch, geologisch dargestellt II. köt. I. füz.

rint a' havasok vulkán földön nyugosznak, 's így az őshegyek tűzakadáti fölemelkedések; és a' vulkáni munkálat ezen emelkedések eredetekor csak irtózatoss megrázásokban mutatkozott, melyek láva helyett gázokat, és vizet szorítottak elő: így a' Szliácshez igen közeli Pollana granithavas, 's a' még közelebbi granitkopaszlat Lieszkócz és Zálna között a' Hradek nevű halmon, meg annyi hathatós tanú ezen vidék, és hévízenek vulkán-eredetéről.

40. §.

A' mondottakra támaszkodva, azt vélem, hogy Szliácsnál az átmeneteli mészkőhalmok, és a' trachyt, és tajtkőcsoportozattal, márgával és tofa kővel vegyített mosonyföld alatt már évezredek oltakiegett, vagy egy olly vulkán van, melly munkálat szűnete miatt nem tud zajos kitérésben mutatkozni, hanem csöndes, és úgy szólhatva helyettes munkásság által, a' Szliácsi hévizekben ürül ki folytonosan. A' szabad, más gázzal nem vegyült szénsavany iszonyú mennyisége eredetét, mely 's hatalmas mészkőteleptől kaphatja, mellyre a' tűzhelyben termett erősb savanyak, vagy az izzasztó hőség vízgőzzel egyesülten hatnak; a' forrás azon felül külső viz benyomulása által is szaporodik, melly a' forró gőzzel érintésbe jöven, 's örökös electro-galvanicus működésben tartatván, oxydáltatik, így savanyú természetét, és szilárd alkotórészeit kapván.

VI. Czikkely.

A' Szliácsi vizek tulajdonságai.

41. §.

A' természeti (physical) tulajdonságok.

a) Meleg tükör. Ezen fő tükörbe a' viz nagy mennyiséggel, 's nagy sebesen jó; a' kiürített, 410 köblábnyi meder 4 óra alatt egészen megtelik. Innét 24 óra alatt 2460 köblábnyi viz gyűl össze. Egészen tiszta, és színtelen, 's ha néha a' tükörben sárgásnak, és agyagosnak látszik is, attul van, hogy a' deszkafalak nem eléggé tiszták, 's hogy a' tovább álló vízben eredni szokott veres barna üllepedet rég ólta nem mozdítaték-el. (De ez e' tükörben a' fürdés-idő alatt nem történik, annál többször a' hideg tükörben, melyre eddig kevés gond fordítaték). A' mederbe benézvén, az egész víztömeget forrani gyanítjuk, melynek okául a' hóven kifejlődő, 's mély születése helyéről nagy sugarakban előtörekvő, 's a' vizen átható szabad gázt adhatjuk, mely nagy buborékokat, 's vastag vizoszlopokat képezve, 's zajongva teremti-elő ezen soha nem nyugvó mozgást. Ezen gáz-fejlés különösen nagy a' dámák bemenetele felül, az urak bejárása felén gyöngébb lesz, 's a' tükör déli szegletében a' viz egészen nyugodt.

Nagy súlyjánál fogva nem igen magasra emelkedhetik ezen légidomú folyadék, hanem öszvegyülekezik a' viz színén, hol látható, 's az időviszonyokhoz képest különböző sűrűségű 's magosságu réteget képez, mellyben a' lélekzési munkát, 's a' gyertyavilág nyomban eloltatik. Ezen öszvegyülekezés mindig rövid idő alatt történik, reggelre pedig olly nagy mértékű, hogy a' nagy fürdő-terem felülete, (mellyben 3 tükör van) egészen béborítatik vele. Melly végetlen tömeg a' szabad tiszta szénsavanyból! (Mert hogy ez tiszta szénsavany, nyomban megbizonyítatik). És minő haszonhajtásra képes orvosi, 's technikai tekintetben! — Ezen gáz pedig lélekzhetlen lévén, gondatlanul senki ne menjen a' fürdőbe, míg megmérte, nem ér-e a' gázzéteg magasabbra szájánál; ha nem magasabb az, beinehetni, de lassan; a' fejét fel felé tartva, 's a' vízben csöndesen maradva, hogy ezen pontban lélekzet megszakasztó levegő-hullám mozgásba ne hozassék. De minthogy sokszor igen vastag ezen tömeg, 's ha többen fürdenek, a' csöndességet sem tarthatni-meg, ez okból az rendelték, hogy korán reggel a' fürdészgyám a' két ellenes ajtót felnyitja, 's zászlócskájával elhajtja a' víztől a' gázt, melly munka egész nap folytatban tartván, nyugalmasan, és biztosan tartózkodhatni a' fürdőben.

29. §.

A' viz mérséklete mindig $+ 25$, 8° R. és pedig a' külső légkör minden mérséklete, 's minden

idő-változás mellett. Mikor pedig a' vendégektől mondani halljuk: na híves, ma meleg a' viz, csak az egyéni inger-felfogás minőségétől függ, mellynek a' külső légkör mérséklete és más a' testre ható hatalmak a' módosítói.

A' forrásból tisztán 's átlátszólag jövő, 's csak ha tovább állt valami edényben, mellynek falai, 's fenekére barna üllepedetet rak-le, sok légbuborékot kifejtve megzavarodó viz, savanyú ízű, 's kellemesen csipős, de teljesen lenyeletvén, keserűen sós, és végtére ténta izet kap. Ha kevés merített-ki belőle, alig van szaga, legfőlebb egy kissé savanyú, az egész tüköré pedig, azon el nem tagadható tulajdon szénsavanyiszag, mellyet már távolról világosan érezhetni, a' fürdő-házhoz közelítve. Aránysúlya 1,0038: 1,000, mellyet Wagner dr. + 12° R. és 72, 7° légsulynál — Gay Lussac lég-sulymérője szerint — vizsgálta ki, öszve hasonlító meghatározások által pontos Meisznerféle areometerrel, és rendkívüli érzékeny hydrostaticus sulymérővel, egy éppen 1000 decigramm lecsepetett vizet felfogó palaczkkal, mellyben a' viz addig hagyaték, míg szénsavanyububorékok nem voltak az edény falain láthatók. Lásd: Die Heilquellen von Szliács. Wagner doctortul.

43. §.

b) A' hideg tükör kevesebb vizet kap. 's talán mivel alacsonyabb mérsékletű, nem is fejt ki

annyi szabad szénsavanyt, nincs olly forró buzgó tekintete mint az előbbinek. Szinte a' főlebb mon-
dott okból kevesebbé tiszta, hanem sárgás és agya-
gos. A' mérséklet változatlanul $+22, 1^{\circ}$ R.;
arány súlya $+12^{\circ}$ R.-nál és 72, 7° légsúly mellett,
mint 1,00034 az 1,0000-hez, úgy áll a' lepárolt vi-
zéhez képest; szaga 's ize az előbbié.

Mivel itt kevesebb szénsavany választatik el,
nem is szükséges a' folyvási ellebegtetés a' rász-
lócskával, 's legfőlebb a' tükör keleti szegletébe
lépjen óvakodva az idegen, hol néha nagyobb tö-
megben gyűl a' szénsavanyos gáz össze.

44. §.

c) A' harmadik tükör vize ismét több
szénsavanyt fejt ki, mint a' másodiké, 's vannak
példák ájultan kihozott vendégekről is, kik legyez-
tetés nélkül vigyázatlanul léptek-be. — Mérséklete
 $+23, 9^{\circ}$ R., arány súlya összehasonlítólág fődöz-
tetve-fől mint az elsőnél, a' lepárolt vízéhez úgy
van, mint 1,00039: 1,0000-hez. — Szine, szaga,
ize, mint az elsőé.

45. §.

Az ivókutak természeti tulajdonságai kö-
vetkezők:

a) Jósefforrás kevés szabadon kifejlett
szénsavany, de annál több kötött. Ize kellemesen

savanyú, nagyon csipős, az orrba füstölgő, nem alkalias. Mérséklete csak $+ 9^{\circ}$ R., aránysúlya kevéssé különbözik a' lepárolt vizétől. Ezen savanyuedű forrása nem igen bő, óránként mintegy egy akó, melly közeli szolgálatra alig elég, mint hogy jósága tekintetéből, mellynél fogva honunk első savanyú vizeihez számlálható, számosan gyűlnék össze a' vidékbéli tót leánykák, 's dalolva hordják-el megtöltött korsóikat, hogy azok nedveivel izzadó apjaik magokat munka közben enyhítsék.

b) A' Dorottyaforrás bővebben ad vizet, több szabad szénsavanyt fejte-ki. Mérséklete $17, 6^{\circ}$ R., aránysúlya mint 1,0029: 1 0000; szaga szénsavanyféle, ize savanyús, utóbb igen sós, alkalias, és különösen ténta-szerű. Szine kissé sárgás, nem tökéletesen átlátszó (viztisztá).

c) Az Ádámforrás nem csekély szénsavanyt fejte-ki, szaga nem egészen szabad a' hydrothionsavany tulajdon szagától, ize kissé savanyúsan csipős, nem olly sós, és téntaféle mint az előbbieké; szinte egészen átlátszó jégtiszta; mérséklete $+ 19, 3^{\circ}$ R., aránysúlya 1,0032: 1,0000.

d) A' Lenkeykút vizben bő, kevesebb oldott szénsavannyal mint az előbbi, vize tiszta átlátszó, csak a' mederen látható valami veres barna üllepedet, ize kellemes savanyú, nem igen sós, nem keserűs, de igen öszvehúzó téntaféle. Mérséklete $+ 17, 2^{\circ}$ R., aránysúlya mint 1,0030 1,0000.

2. A' Szliácsi vizek chemiai tulajdonságai 's alkatrészei.

46. §.

A' fürdők végetlen idő óta minden nép és nemzet azon szükségéhez tartóztak, mellyek nélkül nem örömet vala-el sem a' szegény, sem a' gazdag. De az ember nem állapodott meg az egyszerű viznél, hanem csak hamar átment annak mesterséges használatára, 's az anyatermészet öléből felbuzgó legkülömbözőbb vizek szokásba jöttek; alkatrészeit chemiai úton törekvének kikutatni, 's szerintök a' benne lappangó gyógyerőt meghatározni, a' mi minden esetre dicséretes bánásmód vala, míg a' tapasztalás világita mellette fáklyájával, de mint az embereknél történni szokás, csak hamar elhagyák ezen biztos vezetőt, 's csupán és egyedül a' chemismusra építettek, tőle kérdezvén meg, mellyik hibázó részeket kell a' testbe a' víz segedelmével bevinni, 's mellyik életfactort szükséges e' vagy ama résszel magasztalni, vagy csökkenteni. Orvosok és betegek csak oldványát (analysis) kérdezik most minden gyógyviznek, 's minden ásványkút alkatrészei szerint kapá a' betegségek lajstromát, mellyeket gyógyítania kellett, mivel a' gyógyszer-tan ezen részeknek ezen erőt tulajdonítja. De orvosok és betegek csak hamar csa-

lódva látták és látják magokat. A' legjobb chemi-
 cusok ugyanazon vizet föloldván, különböző sü-
 kert találtak, sőt ugyanazon személy különböző
 időben tévén munkálatát, egészen más véghez ju-
 tott. — Westrumb a' pyrmonti viz 25 fontjában
 1788ki Martiusban 122 grán Glauber sót talált,
 Juniusban 37, Juliusban 19, és Augusztusban 111
 gránt, a' nélkül, hogy a' viz hatása e' hónapok-
 ban különbözött volna. Más oldalról némelly ás-
 ványvizek ismeretes alkatrészeit összetették, 's mes-
 terséges gyógyvizet csináltak, de ennek hatása
 vagy egészen különböző, vagy sokkal gyöngébb
 volt. Különösen föltűnő volt ez a' saidschützi, 's
 pülnei viznél, most láták tehát csak által, hogy
 az oldozat nem elég valamelly viz természetének
 meghatározásához, 's még kevésbé lehetséges az
 indicatiókat rájuk alapítani, tőlök szabott hatást
 várva, A' legelső chemicusok hamar átlátták mivé-
 szetök tökélytelenségét, 's a' szerény Gmelint
 így halljuk fölkiáltani: „Auch die vernünftigste
 Chemie kann uns nicht in den Stand setzen, so
 tief in die Mischung der Körper einzudringen, dass
 wir daraus ihre Natur, ihre Kräfte, und die Art,
 wie sie eigentlich schaden, oder nützen, mit Ge-
 wissheit erforschen könnten; es bleiben immer
 noch Theile über, die man nicht voneinanderschei-
 den, und deren Verhältnisse zu einander wir nicht
 erforschen können.“ (Geschichte der Pflanzengifte
 1777). Így a' fürdők kivizsgálhatlan hatónyát
 (agensét) tehát majd az ásványvizek tulajdon éle-
 tében keresék, melly noha tüneményeire nézve el-

rejteték is érzékeink elöl, de hatása 's munkálkodása miatt tagadhatlan; majd a' sulymérhetlenek, a' villanyosság és magnetismus kifejlésében, 's az egyéni műszerzet kölcsönös viszonyában a' nagy világhoz. Így szól e' tárgyról Sachse I. D. W. jeles iratában a' tengeri fürdőkről, és Doberanról: „Es ist die Allgewalt des Microcosmus, gleichsam der Hauch Gottes, der den Microcosmus zur neuen Thätigkeit erregt, damit er entferne, was Vernichtung droht.“ Ezen agenst ke-resték még a' hévizek természeti hőségében, melly földalatti okokból származva, 's a' különböző sulymérhetlenek kifejlésével szoros kapocsban állván, egészen más hatást gyakorol az emberi műszerzetre, mint a' közönséges tűzokozta hőség. Ezen nézet vitatói Bombastus Paracelsusra hivatkoznak, ki a' Pfeffersforrás megitélésinél már több század előtt megemlíti a' calidum innatum ot. Szavai ezek: „Ihr wissend, dass die Hitz mancherley Wesen in ihr hat. Eine andere Hitz die Sonnenwärme, eine andere Wirkung in der Hitz des Mist's, ein andere Hitz des Fewers von Holtz, aber viel wirket hier die angeborne Wärme, die sich so lieblich vergleicht mit menschlicher Natur. Dann eingeleibte Wärme wirket grosse Ding, wie die Wärme der Hünen ihre eigene Jungen ausbrütet, auch aus solcher Werm die Seidenwürmer geboren werden, auch die Wärme der Frwen Aufenthalt ein langes Alter den Alten. Darumb so wissend, die weil da eine solche Wärme incorpo-

rirt ist, dass diess Wasser Pfeffers weit übertreffen muss, und übertrifft ihr gleichmässigs simplia, in welchen kein Werme vorhanden ist.“ *) Mások végre azt valami műszeri extractiv-anyagban keresék, mely gyántásra, nyálkásra és állati műszeresre osztaték-föl, de mivel előbb megöletik, az oldó művésztől pontosan ki nem fűrészhető. Ennek tulajdonítják némelly anyagszegény forrás erejét, az anyagdús könnyű megemészthetőséget, másoknál pedig a' könnyű feloldást, 's a' majd nem hús-leveshez hasonlító izt; neve pedig majd zöogen (Gimbernat) majd Glairine és Baregin (Longchampnál, ki azt mondja, hogy ez anyagot elsőben is Barégeben találta-föl).

47. §.

De az új időben ismét egy nagy orvostani auctoritás lépe-föl, 's a' félig megbékült Empirikusok, Chemicusok, Imponderabilisták és Terrogenisták közé meg hasonlítás magvait hinté. A' tudományunk előmozdításában annyira érdemes elnök doktor Rust I. ismét egyszerre elvet minden láthatlan és tapogathatlan kútszellemet, a' súlymérhetleneket, mellyeknek; mint a' józan ész előtt megfoghatlanoknak uralkodását épen nem engedheti meg. Szinte úgy támadja meg a' források termé-

*) Theophr. Paracelsus von Hohenheim, Tugendep Ursprung und Herkommen von dem Bade Pfeffers in der obern Schweiz gelegen. Strassburg. 1535. 4.

szeti melegségét, azt a' tűzétől nem különbözőnek állítva illy módon: 's miért volna épen a' hihetőleg csak vulkán eredetű melegség az ásványvizekben lényegesen különböző a' tűzokozta közönséges hévtől, mikor ezt még a' nem vulkán szerű állati melegségről sem mondhatni. Mig tehát csirkéket is költethetni ki kemenczékben gyári módon, addig csak egy hév-anyagot hihetek az egész természetben. " Minden csak sejdítéses magyarázat módot elvetve tehát, Rust úr ismét visszaállítja jogaiba a' chemismust, sőt a' mesterséges ásványvizeket is védi, 's az anyagszegény és anyagtalan tiszta források hatását onnan magyarázza, hogy épen mivel üres lepárolgott tiszta vizek a' testtől nagy mértékben fogattatnak-föl, abban a' beteges anyagokat feloldozzák, 's azok el- és kiválasztását végrehajtani képesebbek, mint az a' szilárd alkató részekkel bíró viznél történhetik. Ezen elméletét pedig elmésen bizonyítja-be Gastein példájával, melly egyike a' leganyagszegényebb fürdőknek, de melly mivel épen igen közelit a' lepárolt víz természetéhez, minden fürdőnél rendszeren 10 vagy 12 fürdés után olly szapora székürülést hoz elő, mintha Karlsbadi vagy Kreuzbrunni vizet ivott volna, miokbul ide számítva a' bőrön 's a' hugy műszerek általi 55 kiürítéseket, csak kevés beteg képes e' fürdőket 3 hétnél tovább használni. Probák tételvén pedig tiszta lepárolt vízzel ollyan betegnél, ki tapasztalás szerint egész sikerrel reménylhete javulást a' gasteini fürdőben, az sült-ki,

*

hogy az illy lepárolt viz a' fürdés után több ki-
ürített állati anyagot bira magában, mint a' ha-
sonló célra fordított 's próbául megvi'sgált közön-
séges viz.

48. §.

Ha tehát ezen különböző módokat vi'ssgáljuk,
mellyek szerint jeles természetvi'sgálók az ásvány-
forrásokat megítélendőknek hitték, annál könnyeb-
ben kigázolandunk a' hévizek meg nem magyará-
zott tünetényeiből, annál biztosabban készítjük-elő
a' kivilágításokat, 's indicatióinkat a' szenvedők
mellett annál szilárdabban alapíthatjuk, ha nem ta-
padunk egyes magyarázatomódhoz, hanem a' mit
az okos chemia, a' nagy cosmicus viszonyok befo-
lyásának vizsgálata, mit az imponderabiliák tagad-
hatlan hatása, mit az okos próbák által támogatott ta-
pasztalás nyújt, mind használjuk az adott ásványviz
természetét meghatározni, hogy azt bizonyosan
besorozhassuk a' gyógyszer-tár egyik osztályába.
Mert el nem feledve, hogy a' kút gyógy sikerü-
lésénél igen nagy befolyásu a' rendes életviszonyok
megváltozása, a' szórakodás, az actaasztal távolléte,
a' többnyire gondosabb diæta, rendesen éltetőbb
levegő egyik egészséges hegyi tájon, az ut 'stb.;
még is kiki — ha el nincs fogulva, látandja a'
vizben a' chemicus feltalálta vas, kinkő, bizonyos
savak és gázok tagadhatlan sikerét, hatását, 's ez

okból indicatióinál nagy becsét teend a' jó oldoványra, megjegyezve, hogy itt a' természet keverésénél, az alkatrészből egy grát többet tesz, mint ha azt a' chemicus vegyitene össze, megismerendi tehát továbbá a' Naiadók szent titkát, a' fürdőbeli hévizek tulajdon minőségét, a' villány-galvanicus vagy magneticus működés hatalmát, 's Rust elnök ur szép lepárolt vízi próbájának ellenére is, vizsgálni fogja azt, mi az empiriai tapogatáson felül van, 's annak törvényeit egy mélyebb természetnézésből iparkodandik kifejteni.

49. §.

A' jó chemiai oldovány illy általános vizsgálatai után sok köszönettel tartozunk Wagner vegytanár urnak, egy chemiai természetmenny gyár birtokosának Pestén, ki bennünket jeles vizeink az időhöz és művészethez illő föloldásával gazdagította meg, melyet ő helyben hajta végre, hosszú időn keresztül, csudálandó szorgalommal, a' legjobb segédszerekkel, mik csak chemicustól használhatók, munkája sikerét pedig 1834ben illy című munkában tette közé: Die Heilquellen von Szliács, in Ungarn, in physikalisch-chemischer Beziehung untersucht von Daniel Wagner doctor der Chemie, Pesth bei Trattner-Károlyi. Ez ideig elég sűrű felhők takarák ezen vizek chemiai minőségét, mert első oldoványok Marsigli gróftul 1726, hol gálicz és kénkö, majd Wipachertul 1768, hol vasacs-

mészföld, kénkő és vitriol adattak sükerzet gyanánt, sőt még Höring professortul is 1813. 's melly a' Zólyom vármegyei levéltárban tartatik, azon időből valók, mikor a' Chemia még bölcsősködék, vagy gyermekkori volt. A' Spéc z professor 1827ben csinálta oldovány (Zipser Andr. Ker. értekezéséhez Szliácsról) minden esetre felvilágosított, de mennyire tudom, Bécsbe küldött, tehát már rég meghalt vizen téteték, 's különben távolról sem kielégítő.

En tehát Wagner úr oldoványát közlöm, 's tulajdon (magyarra fordított) szavaival adom a' lehetőségig rövidítve minőségi 's mennyiségi vizsgálátának sükerét.

50. §.

A' meleg tükör.

Az ezen tükörből kifejlődő 's fölötté öszvegyülekező gáz sokkal nehezebb a' közös levegőnél, benne az égő forgács vagy gyertya nyomban kialszik, valamint a' madarak és más állatok is azonnal meghalnak, mihelyt a' gázrétegbe jutnak. A' lakmuspapiros benne kék színét nyomban vereare változtatja, nem különben a' lakmusfestmény és violanedv; de a' kék szín ismét visszatér a' levegőbeni hosszabb állás után. Pneumaticus készüllettel fölfogatván a' gáz, 's égető kálival dolgoztatva, ettől egészen folszivatik, míg egy más mennyiség pedig

eczetsavanyos ólommal rázatva, egészen elnyeletik, az ólomsó föloldoztatván, 's eczetsavanyban pesgve fölolvadó üllepedet támadván. E' gázzal a' mésvíz fehér lecsapatot képez, 's a' gáz egészen eltűnt, a' salitromsavanyos ezüst ammoniac sóval vegyítve, érintésbe hozatván a' gázzal, változatlan marad. Melly vizsgálatokból világos, hogy a' gáz tiszta szénsavanyos gáz, semmi más légfajjal nem vegyülve.

Ezen szabad szénsavanyon kívül találtaték, az említett munkában leírt módon, még vízhez kötött szénsavany, vasacs, kovaföld, mészföld, talakföld, lithion, natron, sósavany, 's némi gyántaféle test.

Ezen vegyrészek összekeverése következő módon tanultaték ki: sok víz megfőzeték, 's belőle a' magasb mérséklet által kivált a' vason kívül még szénsavanyos rész, és szénsavanyos mészföld, mellyek kettős szénsavanyos állapotban voltak jelen 's fölolvadva a' vízben. Az átszivárgott nedv kigőzölgés utján ada kénsavanyos meszet; az így szárazon hátramaradt anyagból az alkohol gyántás anyagot olvasztá föl, azután sósavanyos magnesiát, és sósavanyos natront. A' maradékból hideg vízben felolvadó só végtére kénsavanyos natronbul, kénsavanyos talakföldből, és kevés kénsavanyos lithionból állott.

51. §.

A' meleg tükör vize tehát a' felt alkotórésze-
ket következő öszvekötésekben birja:

Száhad szénsavany, a' forrásbul kifejlődő;

Vizhez kötött szénsavany;

Kettesen szénsavanyos vasacs;

„ „ mészföld;

„ „ talakföld;

Kénsavanyos mészföld;

talakföld;

lithion;

natron;

Sósavanyos talakföld;

natron;

Koraföld; és

Némi gyántás test.

Pontosan megmért 8 hectogramm az ásvány,
vizbül, igen vigyázatos gőzölés mellett, + 80° R-nál
megszáritott maradékot ada, 2960 milligramm-nyit,
melly borszeszlámpán mértékletesen égettetve 2368
milligramot nyoma; innen 1,000,000 része a' viz-
nek bir 0,000,298 szilárd részt, vagy is 32 lat ad
gőzölés 's égetés után $22\frac{29}{40}$ gránt szilárd anya-
gokból.

29. §.

Hasonló módon vi'ssgálá meg Wágner ur a'
többi 6 forrást, 's azt találta, hogy, a' Jósefforrást

kivéven, mind azon alkatrészeket birják, de nem hasonló mennyiségben, sem hasonló mennyiségi viszonyban. — A' Jósefforrásban találhatik, ugyaníis:

Szabad szénsavany;

Kétszen szénsavanyos vasacs;

„ „ mészföld;

Kénsavanyos mészföld;

„ natron (igen kevés)

Kovaföld.

53. §.

Ezen minőségi oldványnak teljes használhatóságot adandó, Wagner úr, a' mennyiséget is határozgatta, következő sikerrel:

A' forrásból kifejlődő szabad szénsavanyos gáz mennyisége nem volt meghatározható. Csak azon körülményből, hogy a' megvizsgált források leghidegebbike, t. i. a' Jósefforrás 110 terjegy (volum) résznyi vízben 110 terjegy-rész szénsavanyos gázt bir, míg a' meleg tükör 100 terjegrészében csak 60 találhatik, lehetne a' kifejlett szénsavany hihető mennyiségire itélni azon esetben, ha annak kifejlése csupán a' mérséklet által föltételeztetik. — 'S így föl lehetne tenni, hogy 100 terjegrésznyi vízből, 50 terjegrész szénsavany fejlődik-ki. Mivel pedig a' föllebbiek szerint 24 órában 2460 köblábnyi vizet ad a' forrás, az ugyan addig kifejlett szénsavanyt 1230 köblábra becsülhetni. *)

*) Ezen következtetés nem egészen pontos. Mert hogy a' szénsavany kifejlése nem csupán a' mérséklettől függ, azon körülményből tisztán kiviláglik, hogy a' meleg tükör mérséklete télen nyáron, esős és száraz

A' vízhez kötött, 's a' viz 100 terjegrésében 60 terjegrészt tevő szénsavany bizonyosan kiszámítható volt, és pedig egy oly éles elmés módon, mely a' többi alkatrészek mennyiségi viszonyát is kijelelte, és több ellenőrző oldványok által biztosittatik.

A' következő tábla mind a' két forrás vegyösszetét mutatja:

1,000000 súly-mezőben	Meleg tűkör	Hűvös tűkör	3dik tűkör	Jósef- forrás	Dorot- lya-kút	Ádám forrás	Lenkey kút
Gyanta	23,	19,50	21,		13,50	17,	15,50
Sósavanyos talakföld	83,30	81,	73,		58,50	65,50	68,50
Sósavanyos hatron	288,50	223,	242,50		205,50	206,	222,
Kénsavanyos mészföld	1556,	1117,50	1375,	40,	776,	721,	766,
Kénsavanyos magnesia	273,37	337,	316,		342,	356,	345,
Kénsavanyos kithon	16,45	15,50	14,50		13,50	14,	16,50
Kénsavanyos hatron	66,18	256,	232,	25,	251,	262,	263,
Kovátföld	29,	28,	27,	12,50	19,	24,	17,50
Szénsavanyos vasarca	57,36	62,	59,50	105,	143,50	46,50	83,50
Szénsavanyos mészföld	409,	434,	416,	115,	366,	425,	351,50
Szénsavanyos magnesia	174,	201,	198,50	37,50	191,50	204,	192,
Szénsavany (100 terjegr.)	60 t.r.	72 t.r.	66 t.r.	110 t.r.	85 t.r.	80 t.r.	85 t.r.
Szabad szénsavany	Igen sok, de még nem határozottak meg.						
Mérséklet Rr. szerint.	+23,8	+22,1	+23,9	+9,	+17,6	+19,3	+17,2

időben változatlan, a' szénsavany kifejlése pedig oly állhatatlan, hogy néha igen keveset lehet belőle észrevenni, máskor pedig alig mérsekelhetni ajtónyitás és legyezés által annyira, hogy a' fürdőben meg leheszen maradni.

3t Orvosi tulajdonságok.

54. §.

A' hévizek gyógyereje.

Mint földes-sós, vasas, savanyú viz főhatását a' szliácsi viz a' benne találtató vasnak köszöni ugyan, de ezen főhatás a' sokkal több mennyiségű 's a' testre épen ellenkező irányban ható földi és sós alkatrészek által annyira módosítatik, hogy ezen héviz haszonra fordítása sokkal tágasb mezőt nyer. A' vasnak a' földoldó sókkal benső egyesülése a' szénsavany bázisulandó bő sége által tovább módosittatik tulajdonságaiban, azon jelességgel, hogy a' test annak assimiláló ereje által jóval könnyebben fölvétetik, könnyebben megemésztetik, 's a' műszerzet minden részébe, még a' leggyöngébb idegeket kísérő legfinomabb hajszál-edényekbe is könnyebben elterjesztetik, Ehez járul még a' $+ 25^{\circ}$ R. mérséklet, az a' test előtt annyira kedves melegség, melly egy némethoni vas fürdőben sem találtatik, hol $+ 7^{\circ}$, majd $+ 10^{\circ}$'s legfőlebb $+ 12^{\circ}$ R. foknyi lévén a' viz a' fürdőhöz melegítést kíván, így pedig őseréjétől, fiatal élénkségétől megfosztatva a' miénknek sokkal utána van, Osann *) híres hévizleiró

*) Physikalisch-medicinische Darstellung der bekannten Heilquellen der vorzüglichsten Länder Europas I. Theil. Berlin. 1829. 365.

e' megjegyzése szerint: „Az ásványvizi fürdők tagadhatlanul akkor legerősebbek, leghathatósabbak, ha olly melegen buzognak elő, hogy használat végett sem igen nagy hűtést, sem melegítést nem kívánnak.“

53. §.

A' vasnak ezen szerencsés összetételében annyi föloldó alkatrészekkel 's olly tömeg szénsavanyal, ezen héviz először 's általában vidító, éltető hatása. Szörbölve a' víz hamar eltűnő hevítést szül, mire nyugasztalása 's megtompulása következik a' gyomoridegek magasztalt érzékenységének, 's e' hatás kiterjed majd az egész idegrendszerre 's tehát az ingerlégenységre is, midőn a' véredény rendszer munkássága igen szelíden fel-emeltetik 's vidámitatik, a' testre kellemes meleg érzés kiterjesztetik, a' gyöngéknél és szokatlanoknál néha könnyű borzadás és izzadás előhozatik, az étvágy pedig mindenkinél élesítettik. A' kihajtás (Excretio) leginkább a' húgy- és szaporított székürülés, ritkábban a' nevedezett bőrkigőzölges által történik.

A' fürdő a' testet első pillanatban körülhullámozva, egy kis hő-borzadást idéz elő, melly a' gyöngéknél ludbőrré is emelkedik, a' szénsavany, ámbár nagy résztint ellegyeztetik a' vizszinérül, gyorsabb lélekezést okoz, 's így a' bőridegek jótekonny megrázása 's a' szaporább lélelket által el-

űzetik amaz első érzés, 's a' könnyű borzalom helyét a' legkellemesb meleg foglalja el. Minden fűrödők' vallomása arra megyki, hogy nem lehetséges olly mérséklet, melly a' testnek kellemesebb volna ennél. A' növényi 's ingerleti élet minden munkálata fölmagasztaltik 's az idegrendszer meg-ráztatása majd a' legjótékonyabb kéj - érzésbe olvad föl. Az érverés szaporább, szabadabb, az átgőzölés élénkebb, a' volt fájdalom szelidül, az étvágy fölgerjed, bél és hugy ürület szüksége csak hamar zaklatja a' fűrödőt. Később vagy korábban, az egyéniség szerint, ismét könnyű borzadás áll be, úgy mutatkozva, mintha a' föléledt életmunkásság mostig eleget tett volna, 's ha az erősebbektől alig vétetik is észre, vagy észrevétetvén sokszor elnyomatik 's ismételtetése is beváratik, még sincs senki, ki a' fűrdőt elhagyván, erősen meg nem rázatnék öltözködés közben, noha a' szoba rendesen 25° R-ig, sőt jobban is befűttetik. E' fázás különben tisztán idegi, mert a' bőr felszine skarlátveres foltokkal takart, 's jóval melegebb tapintatú, mint rendes állapotban. Ezen tovább vagy rövidebben tartó fázás után, a' fűrödő csak hamar kéjesen érzi magát, 's minden léte-sphoerája magasztalt, melly állapot semmihez sem hasonlítható, kivéven talán közelítőleg azon gyönyör-érzelemhez, mellytől minden fölindítatik, ki a' savanyított azotgázzal mesterségesen vegyített levegőben egy ideig tartózkodni próbál.

Az ivott és fürdésre használt viznek ezen vídorító hatása különféleképp mutatkozik az emberben, személyessége t. i. 's betegsége szerint, majd hatalmasan erősítve és összehúzáva, majd magasztalva és ingerelve majd közvetve csillapítva 's az ingerlett idegéletet csöndesítve, majd oldozva (olvasztva) és erősen ürítve.

A' mondottak kétségkívül különösen hangzanak, 's elleplemondásnak látszik az, hogy ugyanazon víz itt a' hanyatlott és kimerített erőt éleszsze, a' műszer harmoniátlanul kicsapongó munkásságát szelidítse, itt az olvasztó vérfolyás, a' megemésztő highas forrását kiapaszsza, ott a' betegesen hátratarítottatott vérfolyást előldézza, a' kinzó dugulásokat elhárítsa; itt összehuzzon, ott a' megrekedt csatornákat kinyissa; — de ez nem ellenmondás, 's tudományunk mostani álláspontja szerint, ha a' forrásnál nem tett is évenkénti tapasztalást, állátandja az orvos, hogy a' sókkal és szénsavannyal túlbővelkedő hatalmas vasas hévíz, nem csak számtalan módosítást tapasztalhatásában, különféle gyógyszerek erejét bírván; hanem gyakran egészen ellenkező kórtünemények is ugyanazon ok-összszakítottetésben lévén, tudandja, hogy gyakran egyik életsphoera ingerlésével és erősítésével a' többiek szabálytalan munkásságát csökkenteni lehet; főképen pedig, hogy a' hévíz erő-

nyős (dynamicus) módon a természet gyógyító önerejét fölmozgatja, 's általa a' rendetlen tüneteményeket, munkálatok disharmoniáját kiegyengetve, itt erősít és dugaszt, ott csökkent és old, egyszóval pedig különböző betegségeket meggyógyíthat.

57. §.

A' gyógyviz első főhatása tehát erősítés, az ingerlékeny élet' fölmagasztalása. E' hatás a' növényzeti munkálat által történik, az anyag' nyilvános átváltozásával első műhelyénél a' gyomorbani emésztésnél kezdve, az assimilation, chlyfication keresztül a' teljes vérkészítésig. Mig t. i. a' víz szénsaványa 's vasa által a' gyomor és bélcső izomrostainak munkásságát és feszítő erejét hatalmasan fölmagasztalja, az emésztést és tulajdonosítási erőt is előmozdítja, mi által a' készített jobb 's hihetőleg vegyületileg is elváltozott tápnedv (chylus) a' vér készítésben nagyon kedvez a' cruor és rostanyag képződésének; így pedig az állati átváltozásban a' szöveteket feszesíti, az edényrestos, izmos és idegszerű anyagok összhúzókonyságát szaporítja. Segít ez okbul a' hanyatlott plasticitáson, mely alsóbb állatisított anyagok' képzésével mintatkozik (p. o. nyálka —, lég —, 's gilisztanemzéssel), meggátol mindenkóros előtermést, szabálytalan elválasztást és kiürítést, dugulást, edény- és ideggyöngeséget, ha néki az

*

edény-, izom-, és idegrostok gyöngült ingerlékenységi befolyása fekszik alapúl. Továbbá épen a' fölbuzdított ingerlékenység és összhuzékonyság által vérállítólag dolgozik (stiptice), 's nem csak a' szénsavany egyenes hatása által az idegekre, hanem közvetve is, idegerősítőleg, az anyagi alzatot (*substratum*) erősítve, valamint annak beteges érzékenységét csöndesítve, nyugosztalva. Majd nem specificus viszonya mindenik nem nemzőrészeihez, kiváltképen a' női test ingerlékenységét annyira összpontosító méhhez, eldönthetlen évenkinti tapasztalás által bizonyittatik be.

58. §.

De a' szénsavas vastul származó ezen hatások mellett igen is olvasztók a' szliácsi vizek, sőt hasűritők, ha rendszeres italgyógyhoz használtatnak. És valóban ha az Analysisist nézzük, 's a' többi olvasztó vizekével, p. o. a' karlsbadival össze-hasonlítjuk, a' nagy mennyiségű vason és szén-savanyon fölül, nem találjuk az oldó alkatrészekbeni tartalmat kisebbnek amazokénál, azon egy különsséggel, hogy itt ez, ott amaz só uralkodik. Ezen bő földes só-tartalomnál fogva, a' viz a' mondottul különböző módon is mutat még a' bélcső takonyhártyáján béhatást, azt közvetlen érintése által erősebben ingerelve 's majd csak szaporított elválasztást szűl, 's az elválasztott anyagot higitja, majd pedig fölmagasztalt peristalticus mozgást

és gyakoriabb híg ürülést okoz. A' fölbuzdított elválasztási munka a' gyomorhártyáktól majd tovább terjed a' májra 's kiváltképen az egész kapu-
vérrendszerre, mellyben a' tenyészetű munkálatot igen meglóditja, az epe el és kiválasztását szaporítja, javítja, az elnyomottat helyre állítja, a' dugulatokat eltávolítja e' műszerekből. Nem különben támadja meg a' többi altesti műszereket 's a' bennük honoló tenyészetű kóridomokat, mellyek az elválasztások megakadásán alapulnak. Vizünknek ezen hígító, a' bélcsőre átszármasztató, 's így más műszerek orgasmusos, congesticus munkásságát korlátozó tulajdonsága azonban igen különbözik a' tiszta savas és alkalis forrásokétól p. o. a' karlsbaditól, és pedig abban, hogy bő szénsavanyu vas - tartalmánál fogva hosszabb használat mellett is nem hat (hígítása nagy hatalmat véve az assimilation) károsan a' plasticus életre, a' bélcső erejét nem csökkenti, rostos szöveteinek feszerejét, a' műszerei anyag tónusát nem pazarolja 's így, egy szóval nem gyöngíti, 's némileg oly viszonyt tart, mint a' rabarbara a' hűsítő hashajtószerekhez Szliács tehát középen áll a' tisztán erősítő vsvizek, és a' tisztán oldó savas - és alkalisok között, honnan látható is, milly kiterjedt használatu.

59. §.

Általános körjelentésbe esik itt tehát: a' vér csökkent életereje, vízesessége 's szűkölködése a'

cruorban, az üt - és vérerek' renyhessége, úgy a' nyírkedényeké 's a' rostoké, általában a' véringer' hijánya, az asthenisált ingerlékenység. Az ezen körmezőn honoló rendetlenségek közül ide tartozók a' máj, lép, kapuér, 's a' női nemző részekéi. Továbbá a' csökkent és módjára nézve elváltozott érzékenység, mivel ez az ingerlődhetéssel annyira egybeköttetik, az idegrostok erőnyének kevesbülése, nagy petyhütségek 's az így eredt rendetlen érzések, mozgások, (fájdalmak, görcsök) a' kihatási sphoerabeli szabálytalanság, szüleményeivel a' különféle idegkórokkal (nevroses). Végre ide számíthatók a' tenyészeti élet azon beteges átváltozásai, melyek az alsóbb tenyészeti mezőn a' vegyület megváltozását kívánják (mirigykór, angolkór), mivel e' gyógyvíz nem tiszta vaskészítmény, hanem igen oxydált savakkal és szénsavammal bővelkedő ásványvíz, melly könnyen emészthetésénél fogva a' nedvekkel és vérrel bensőleg összevegyül, 's a' test minden műszerébe 's rendszereibe behat, tehát másító 's a' nedvek tömegét átképző folyóság.

60. §.

Ezen általános pontokból kiinduló fejtegetések szerint, nevezetesen ezen kóridomok ellen mutatja magát vizünk hathatósan:

1., A' vérrendszer kóraiban, melyek a' vér vizes - nyálkás minőségén, 's cruor

(pirnye) szükségén alapulnak. Mint előpéldánya ezen állapotnak áll itt a' fehérkór (chlorosis), mely ellen, minden előkészület nélkül annyiival bátrabban használhatni, minthogy itt a' ne talán létező igen nagy idegérzékenység, az orgasmusi hajlam, a' dugulások és nyálka öszvegyülések, melyek a' vas rendes beadása előtt előbb más szerek által elűzendők, itt maga a' víz által elmelőztetnek, 's a' vasnak hatáshelyére megnyitattik az ut. Minden fehérkóros jólszíveli ezt, 's az italgógyó öszveköttetése a' fürdéssel, eleinte a' melegtükörben. utóbb a' hidegben (+ 22 R.) itt majd egyedüleg hat, 's gyakran ott is használt, hol a' sáppadt állapot egész a' bőr-sőt hasvízkórságig ment., , *Fluore albo vexatis aut chlorosi pallentibus et cacochymicis, martialibus remediis juxta datis. sanitatem solidam reducent,* " (mond Wipacher orvos úr. de thermis Ribariensibus, *Liber singularis*, Lipsiae 1768.) Hasonló okbul segít:

61. §.

2.) Azon vízkórságokban, melyek a' vér rossz vegyületében, petyhüdttségben, dugulatban, sőt a' belrészek keményedésében gyökereznek, de nincsenek összekötve gyakori lázostromokkal, sem a' szilárdrészek görcsös felszűlésével. Kitünőleg segít a' bőrvízkórságnál 's kivált az aszszonyoknál sokszor, találtató ('s a' sejtzövetben

történő egyenetlen elválasztáson nyugvó) vizenyes lábdaganatoknál; továbbá, annak meggátolására, hogy a' hascsapolás után újra össze ne gyűljön a' víz, - azután azon vízkoroknál, melyek a' verheny- és szak-lázt követik, a' szliácsi víz igen nagy sikerrel használtatik: „lis porro, quibus venter ex male curata febris tumet, atque induratur, ut prae langvore et gravitate artuum ad negotia subeunda inhabiles sint, nihil conducibilis hinc, ob aperiendi vim, indicari potest.“ (Wipacher a' m. h.)

62. §.

3. A' görvély (mirigykór, scrophula). Ezen, az újabb időkben olly irtóztatón terjedő nyavalyánál, tudományunk mostani álláspontjához méltó gyógyjavaslatot teendők 's pontosan meghatározandók: milly görvélyéseknek használ 's melyeknek árt a' szliácsi víz, előre jól meg kell fontolni, hogy a' görvély olly kórfolyamat, melly (Schönlein szerint).

1. meghatározott műszereket választ tanyául, n. m. a' nyírkmirigyek, takonybartyák és porcszövetek rendszerét, és a' csontokat. (Az idegrendszerből csak a' középponti részeket, melyek a' mozgás készülékével összeköttetésben állanak, az agyacsot.)

2.) Hogy az állati vegyületben változásokat okoz, melyek föltetszők, 's vegyműveleg megmu-

tathatók, különösen a' húgyban, szabad növényi savany képzésében (*Klee und Benzoesäure*) és a' szabálytalan elválasztási szüleményekben, főkép a' tulajdon módon elváltozott görvélyes genyben.

3.) Hogy tulajdon kórszüleményt (a' görvélyanyagot) termi.

4.) Hogy a' tápnedv-készítést, tehát a' vércsinálás első ízét, 's ennek következtében a' táplálás munkálatát minőségileg elváltoztatja. Továbbá azt előre jól meg kell fontolni, hogy az okbuli javaslat (*indicatio causae*) első föltétel ezen baj kigyógyításához, hogy a' görvélyes folyamat föltételező okok elmozdítása nélkül, a' szer-bevétel teljesen haszontalan gyakran pedig ezen elmozdítás maga elég gyógyszer. — A' görvélynek ezen föltételező okai pedig: a' kevés azotu (fojtóléges) eledelek, a' kevés szénsavanyat, de sok földes söt bíró viz, a' dohos, nedves, hideg levegő, bőr nem ápolása. Végre megfontolandó, hogy a' kórjavaslat (*indicatio morbi*) következő föladatokat tesz:

1., Elmozdítani a' kórfolyamot, a' mennyire változást okoz az állati chemismusban nevezetesen szabad savat képez. Ez tagadólag történik, az életrend szabályozása, 's az antacidák (ellensavanyok) által.

2.) Az elválasztásokat nevelni, 's ez által a' kórszüleményt kiválasztásra bírni. Erre valók a' hashajtók, izzasztók (főkép fürdők) és húgyhajtók.

3.) Földoldani a' már tökéletesen képzett kór-

száleményt, a' tulajdonképi görvélyanyagot, melly hasonló idomu, fehérsárga tömeg, edények és idegek nélkül. Erre szolgálók a' specificumok: bróm, jód, chlór.

4., Elmellőzni a' vérbeli változásokat. A' görvélyes gyermekek vérében arányilag sok fehérnye van, ellenben kevés cruorina 's rostanyag, tehát zsongfeszítő (tonicus) szerek kellenek minden árnyalatban, először is pedig a' vas, melly Autenriethi szerint specificum, mi; a' gyógyjavaslat ezen részénél kétséget sem szenved. —

A' görvélykór ezen általános vizsgálata után annál könnyebben és világosabban állítandjuk; mellyik idomaiban használhat gyógyvizünk, fe hogy hata ott, hol tett tapasztalások szerint segít, 's hol ártott, midőn vigyázatlanul használtaték.

Az okbúli javaslatnak helyben meglehetősen eleget tehet az orvos. Itatja a' szénsavannyal bővelkedő vizet, a' bőrápolást fürdéssel hajtja végre, míg betege egyszersmind tiszta, száraz, 's elég meleg levegőjű éghajlatban tartózkodik.

De gyógyvizeink hasznosak még az állati chemismus átváltoztatásában, a' mennyire az szabad savany képzésére hajlik, 's az én több évi helybeni tapasztalásom tanítja, hogy egyikét tesszik a' legjobb savany - emésztő szereknek. E' tekintetben teljesen megfelel a' kórjavaslat első föladásának is, megvizsgálván az el- és kiválasztásokat előmozdító tulajdonságát, olvasztó 's hughajtó hatását, a' második tekintetbeli kívánságai.

kat is eléggé teljesülteknek látjuk. A' hol tehát még a' görvélyidomok nem fejlődtek magásra ki, hol inkább az öröklött hajlam, a' görvélyes külemény tün föl és pedig egyike azon két fajnak, mellynék kitünő jelei a' vastag fej, duzzadt ajkak, telt úgy nevezett békahas vékony végtagok, tompaság, álmoság, nagy étvágy kivált kenyérre 's tejesre: itt szliács igen jótékonyan dolgozik, meggátolja a' vagy-elfajulás tovább fejlődését, 's a' különben szomorú sorsot nyerendett gyermekeket serdülő korukra virágzó egészségbe teszi ált.

Nem úgy van a' dolog a' már egészen kifejlett kórszülemény, a' görvélyanyag föloldásánál. Itt, tudtomra, ezen víz soha sem munkált valami jeleset, midőn Wipacher, a' forrás régi vizsgálója szól: *scrophulosis et glandularum subcutaneorum tumoribus affectis, lentorem viscidum et immedicabilem in iis hoerentem mire attenuant, atque dissipant*, ez bizonyval csak a' kór azon könnyű idomait illeti, hol, valódiilag nem rakaték még görvélyanyag le, mert ez csak a' specificumok, jód, bróm és chlór, vagy olly ásványvizek által oldatik föl, mellyek ezeket vegyőkben bírják. Nem keskenyül tehát szliács által a' tengeri fürdők, sóvizforrások, Kreuznach és Hall híre, nem a' jód és brómbíró Ragozié és Panduré Kisssingemben, nem az úgyhítt golyvakuté (Kropfbrunnen) 's tb. De mikor azon kórszülemény az említett szerek vagy vizek által elmozdittaték, az új öszvegyülés és képződés ellen viszont hatalmas sze-

ről szolgál szliácsi vizünk, mert a' 4dik gyógyjavaslatnak meg felel, t. i. a' pirnye (cruor) és rostanyag szaporításának a' vérben, egészen elhajtja a' hátramadt tompaságot, petyhüdést, és az állati melegség csökkenését, mi által a' táplálati folyamatot minden részében javítja.

A' többi görvélyidomokban bátrabban használható és hathatósabbak vizeink, kivált a' csontok görvélyében, melynek külön neve:

63. §

4. Az angol kór, csontsénnyv (rachitis). Itt egészen fölöslegesek a' sós, jód, és brómtartalmú szerek, sőt megvetendők, - 's a' görvélyeknél létező általános okbúli javaslat mellett, minden arra megy ki; a' cruort és rostanyagot szaporítani. Innét Renard *) szerint leghatékóbb szer ellene a' vas, mivel pedig Szliács nagy szénsavas vastartalmán kívül egyszersmind szükséges savemésztő olvasztó tulajdonságot bír, nem különben mint száraz, tiszta, hegyi levegőt, és buja növényzetet: innét könnyen gondolható, mennyire termett Szliács orthopoediai intézet helyévé, melynek honunktól mélyen érzett teljes hiányát a' Schöpf Auguszt doctortul Pesten föllállított intézet pótolhatja ugyan okos vezérlet, de szerencsésen választott hely által soha sem.

* Versuch die Entstehung und Ernährung, das Wachstum und die übrigen Veränderungen der Knochen zu erklären. Lpz. 1803.

5. **Köszvények**, (Arthritiden) tehát az ide tartozó kóridomok, a' Podagra és aranyér, melyeket én is azon alapfolyamattul származtatok, csak különböző viszonyok mellett, ugyan azon kórcsaládba számlálok. A' köszvénybaj' ezen köz alapfolyamata a' kapuér munkálatainak elváltozása. "Vena portarum, portarum malorum". Kapuérhaj jelei minden podagrának és minden aranyérnek első tünetényei, első kórszaka! A' kapuér rendszerben készítetik azon kór-
szülemény, melly maximumát érven, itt az ütő-
erek által kivettetik 's Podagrá okoz, ott a' vé-
erek által kifelé törekszik, és az aranyeres ba-
jok sorát megkezdi. E' két bajnál valóban sokat
használ gyógyvizünk, de nem annyit, hogy e' kó-
rokat minden szakukban és irányukban, pontos
gyógyjavaslat alkalmazása nélkül, megtudná győ-
zni, mint ezt sok orvosok hiszik, kik betegeiket,
köszvényben és aranyérben, a' kórnev tudására
csupán, ide küldik, vagy a' mint honunkban sok-
szor történik, az aranyeres és köszvényes bete-
gek is, kik orvos megkérdése nélkül ide jönnek:
és innét, ha történetből bajok alkalmas a' vízhez,
meggyógyulnak, ellenkező esetben pedig kárt vall-
va térnek haza.

Hogy tehát a' köszvényes beteg Szliácson gyó-
gyuljon, baja első szakban álljon, a' kapuéri kór-
ság szakában, mellynek jelei: nyomás, elteltség,
a' két lágyék fölfúttága, úgy a' köldöké, a'
szivgödöré, - a' zavart emésztés, különösen a' sa-

ványképzés tünetei. Az előgátlási javaslat (indicatio prophylactica) itt biztosan eléretik a' víznek tulajdonságai által, a' zavart vérkeringés kivált az altesti edényekben szabályoztatván, a' dugulatok oszlattatván, a' zavart el és kiválasztás rendbehozatván, a' savany fölszivatván, 's a' vér' vegye átváltoztatván; 's általában megismert, évenként behizonyodott dolog az, hogy e' vizek éveken által néhány hétig folytatott használása a' lábköszvényt akármely más szernél jobban féken tudja tartani 's végre hajlamát is eltörli. De ha a' köszvényes kivetési folyamat megindult, 's ennek következtében köszvény-ostrom állt be ütőedények ingerlésének kíséretében, akkor a' fűrdő nem hogy mit sem használ, hanem nyilván ártand. De öreg leélt személyeknél, hol az erők annyira alászáltak, hogy kórszülemények kivetésére 's képzésére nem is jó a' sor, hol a' tompavíz-kórság már első jeleivel fenyeget, itt szállékony ingerlő szerekkel egyesítve p. o. naphtával 's tb. sok hasznot hajtand. Így némely szabálytalan köszvényidomnál teljes használhatást kap e' víz, valamint a' kimeneti javaslat néha igen kedves lesz az orvos előtt.

De a' mennyit várhatni tőle az első kórszakban, olly jótékonyan hat a' lábadozási szakban, kivált hol az ingerláz már ugyan megszűnt, de a' szilárd részekben tompaság maradt hátra csökkent ingerlékenységgel. Itt a' petyhüdséget elüzi, 's a' kórszülemény kihajtása, valamint az ujonan

képzendőnek meggátlása által leginkább elejét veszi a' huzomos szabálytalan köszvény idomnak.

Azon elvek szerint kell ezen hévizek gyógyjavaslatát az aranyérnél is tenni, melyly ugyan azon alapfolyamat terménye. Honunkban az aranyér igen gyakori, nem csak mivel éghajlatunk, 's étel-italmódunk (az erős és bőven ivott borok 's nagyon paprikázott étek) miatt a' kapuér sokszor szenved, ha nem mivel alig kapható több követője az orvosi sectának, melyly azt állítja, hogy az aranyér szükséges baj az öreg kor eléréséhez, mint a' hőség a' nőknél, 's hogy minden orvosnak aranyéri vérgyűjtésre kellene a' medenczében törekednie. Népéletünkben még eléggé elterjedt az aloëpilulák, a' svéd-tinctura használata, melylyekkel minden bajt a' bélcsőbe reménylenek vezetni, mesterséges kórt akarva előteremteni, minden más kórnak védszerül szolgálót, 's azért aranyér névvel megjeleltet. De mivel ezen testi aranyér, valamint a hegyek gyomrabeli, sokszor elakad, 's nem akar napvilágra jőni, 's más-hol gyülekszik össze, nem ott hol kívánnók, vagy gyakran annak nézetik, a' mi nem; így igen sok aranyerések jőnek Szliácsra, melyly fürdőhely minden aranyérbeli bajok kisebbitésének nagy hírében van — nem minden oldali joggal -, minő sükerrel, meglátandjuk. Vizünk igen illik a' védszeri javaslathoz, mint a' köszvéynél, de csak az első vagy legfőbb második kórszakban, a' kapuérbeli bajokat megtámadva, 's a' kórt nem ritkán gyöke-

*

rében előlve. Ha már elhatározottan előállt az elválasztási hajlam, a' folyást inkább előmozdítandja, mintsem a' nyavalyát háritja el; de épen ez okbul jó hasznót hajtand az elnyomott, a' nagy petyhüdttség és senyves állapot miatt az altest műszereiben hátramaradó aranyérnél, hol a' vért szükségkép elő kell csalni; szintúgy a' rendetlen idomoknál, a' hólyag' takony - aranyerénél, az aranyeres kankónál, a' méh aranyérnél, melly ezen részek lazaságán alapul. Mi az egyéniséget illeti, azon személyek nem szívelik meg, kik túl ingerbül estek a' bajba; (ezek először is csillapító ásványvizet használnak, p. o. pfeffersit, gasteinit); nem az igen vérmesek, de jó sikerrel azok, kik előbb nagy fogyasztó vérfolyást szenvedtek, 's igen idegszerű alkatot birnak.

65. §.

6. V é r f o l y á s o k. Itt különösen hasznos a' viz, ha az edényrendszer általános petyhüdt-sége, a' hajszáledények csökkent összhuzékony-sága, 's pirnye - szegény, vizes vér van jelen, - 's itt az ostromok közötti időben czélirányosan alkalmaztatva, visszajövésöket nagy biztossággal meggátolja. M é h v é r f o l y á s n á l egészen meg-egyezz a' kimeneti jóslattal 's a' lábadozáskor sok haszannal iható 's fürdésre fordítható. V é r h u - ru t n á l igen nagy vigyázást kíván, de javaslatot kaphat némi esetben, kiszámlált általános hatás.

módja mellett; úgy fiatal lányokak Dysmenorrhoeájánál, ha rendetlenül vagy épen meg nem jelenő hószám, 's fehérvérű külemény mellett véres hurut áll be, a' hószámot rendbehozza, a' vérhurutot megállítja 's a' fenyegető sorvadást elűzi. Igen hasznosnak mutatá magát tovább

66. §.

7. Minden rossz hószámrendnél (Dysmenorrhoea) melly nem épen most elnyomott hószám-túl, hanem már rég eltűnttől vagy épen elmaradottúl származik. A' nemi munkásságot tulajdonképen ingerlő tulajdonsága évi tapasztalások szerint minden kétségen fölül van; ehez járúl, hogy a' havi vérfolyáshoz a' szükséges anyagbőséget megadja, a' táplálati folyamatot javítva; — az általános vagy az altest és nemző-részekbeli helyi gyöngeséget elmozdítja, 's így a' dysmenorrhoea szokott ok-szerzőit elemésztli. — A' dysmenorrhoea meseraica-ban, az úgy hitt hószámi kólikában, 's hószám késésnél nagy hirre kapott. Az elhárított terméketlenség legragyogóbb példái, mellyekkel e' fürdő évenként kitűnik. többnyire ingerlékeny ideges alkatu, méhkóros, fehérfolyású, rendetlen hószámú, általános vagy helyi méhgyöngeségű, vagy a' nemi részek dugulásában s ó keményedésében szenvedő személyeket illeltek. A' fehérfolyásban akkor használt, mikor ez az altesti műszerek zavaraitól függ, vagy görvélyes

természetű volt, leggyakrabban pedig a' tompa fehérfolyásban, hol az egyének halvány sápadtak, vizkórásra hajlók 's dyspepsiával küzdők „In sterilitate muliebri a' nimia vel laxitate uteri atque vaginae, aut viscedine putri os uteri internum obidente, aut denique genitalis humoris inertia, multum praestant, quoniam ab una parte incidendo, et stimulando defidem humorem simul corrigunt et educunt; ab altera spiritu quippe aquas hasce animante, et potententer omnia penetrante, tonum partibus naturalem conciliant. “ (Wipacher a' m. h.)

67. §.

D. Az emésztés-műszerek kórsaiban hová számlálандók: a' gastro-ataxia pituitosa - acida, roszemésztés, fölfútság, húzamos hányás, igen jelesen dolgozik; étvágy gerjesztő erejéről már többször emlékeztünk. Huzamos highasznál, szokványos dugulatnál, a' görcsös kólikárai nagy hajlamnál, a' gilisztakórban, hol az a' czélszerű szerekkel tett előgyógy, t. i. a' giliszták kihajtása után a' bélcső életmunkásságát igen emeli, 's a' giliszták újra nemzését meggátolja. „In signiori atque minus sufficienti alimentorum digestionem, et hinc dependente appetitus defectu inertiaeque ventriculi, qui non raro ita viscedine abundat, ut tunica ejus interna glutine insuperabili fere obducta, omnis cibi sensus obtundatur, hisce

praecipue aquis spirituosius et attenuantibus nihil sane efficacius salubriusque potaturi sunt, qui experimentum capere volunt, modo motus, et remedium aptorum usus haud negligantur “(Wipacher. m. h.)

68. §.

9. A' lép és máj dagadásában. Mint hat vizünk e' két műszerre, már a' kőszvénynél mondtuk, itt még csak nagy hatását az edények' tompaságán alapuló lép és máj daganatban 's fol-lázulásban említjük meg. Ezért volna vizünk a' szakláz utókóráiban, 's gyakran a' sárgakórban is, melly húzmos és láztalan volt, annyira jótékony. Egy nagy fokú fekete epekórt (melas internus) egy asszonynál, ki feketesége miatt, afrikai születés-nek látszék, 1834ben 2 héti használatra eltűnni láttam. A' húzmos lépgyuladásban, ha majdsema mi láz nincs jelen, hozzá még fehérekóros, és viz-kórságos jelek is csatlakoztak, kedvező sükert' hozza elő. —

69. §.

10. A' húgyrendszer' nyavalaínál erős húgy-hajtónak mutatkozik, az antagonizmust a' bőr és vese munkálat között kielégíti, de különösen alkalizálva hat ezen elválasztás szüleményére. Elhárít tehát némelly nehéz, fájdalmas,

elavomott hugyozást, a' hugymegtartási tehetlenséget, kivált öregeknél és részszerinti bénulásnál, a' fővényes hugynál pedig naponkint bámulandó sok húgydarát visz ki, míg nem természetéhez a' szükséges anyag (főlűleges növényssav) elháríttatik megjavult emésztési, 's táplálati folyamat által. A' tapasztalás több illy szerencsés gyógyesetet említ meg, a' múlt évben pedig egy más igen kifejlett eset melletti tapasztalásom arról győze meg, hogy e' tulajdonság főképen a' meleg tükörbeli és á d á m f o r r á s vizének ivása által éretik el 's hogy a' meleg tükörbeli naponkénti fürdés a' kiválasztást nagyon elősegíti. —

70. §.

11. Bőrkóroknál, nevezetesen a' láztalan bőrszenyeknél, nem csak védszerű használhatni jól e' fürdőket ott, hol tudatik hogy örökölt hajlam vagy olly betegség van az egyénben, melly a' bőrszenyidomok kifejlésének kedvez p. o. a' görvély-, hanem maga a' kifejlett kór okaellen is. E' bőrbajokkal rendesen zavarok kötvék össze a' májban, a' húgyműszerekben vagy a' nemi rendszerekben, 's ha ezen bajok a' mondottak szerint vizűnktől meggyógyulhatók, a' velek összekötött bőrszenyek is ebben hatalmas-szeret találnak, annál inkább, mivel az egyszersmind fürdés által a' bőr szükséges hajlamot kap a' kórszűlemény kivetésére. E' viz évenkint sok úgy neve-

vezett s ö m ö r' gyógyítását kapja föladásul (mel-
lyek gyakran a' s ö m ö r'től meszsze különbözök ha
Willan szerint szigorubban osztályzunk) De ho-
ni betegeink közül sokan előlegesen nem is muta-
ták bajokat értelmes orvosnak, hanem Szliácsra
jőnek, mert hallották hogy e' viz már számtalan
sömörféle bajon segített A' fürdőgyógynál pedig
(sokszori tapasztalást beszélék) szinte úgy élnek,
mint otthon. a' savanyú 's szeszes italok, a' jó
fűszeres ételek épen úgy fölholdatnak, a' kút'
használatánál pedig már éppen pontosság nem tar-
tatik, a' pohárszám legalább mindig kevesebb
annál, melly egy más istennek áldoztatik. Ezen
nem ásványvíz hanem világosabb század által
helyrehozandó eseteket kivéven, pontos kórhatár-
zat 's a' források általános tulajdonságainak mé-
ltánylása mellett, igaz marad Szliács első orvosi
visgálójának Wipachernak így hangzó ítélete:
„In exanthematicis affectibus nullis symptoma-
tibus periculosis aut febribus stipatis. ut scabie,
impetigine, herpete, intertrigine, pruriginibus,
patrimmate, psora, lepra, putrescentibus articu-
lorum ulceribus atque gangraenis, veteribus iisdem
atque annosis, novisque lichenibus infantum, ali-
isque curis exulcerationibus inveteratis atque rebel-
libus. magna in hisce regionibus frequentia occur-
rentibus exsiccando, discutiendoque eximie prosunt.“

71. §.

12. A' cs ú z n á l (h ű l k ó r, r h e u m a) szinte
azt mondhatni, hogy nagyon meg kell különböz-

tetni az egyéneket és a' kór characterét. Én Szliácson csúzosokat rosszabbodni láttam, mert bőrök merevény, kemény, 's izzadásba alig hozható volt, bajok pedig a' csonthártyában és a' szalag készülétekben fészkeltek, kiknek tehát erős bőrre hatású szerek kellettek: gőzfürdők, orosz izzófürdők. Galei, izzadó szekrényei kőfürdők, Szkleno, Trentsin. 's tb. De fölségesen hat a' gyöngéd, sértethető, könnyen izzó bőrű csúzosoknál, főleg egyszerűségi hőség rendetlenség mellett; vagy azon igen gyakori következésnél a' húzmosan kinyuló csúzosoknál, hol az emésztési műszerek betegesen támadtatnak meg, hol nehéz emésztésű tünetek, 's föltetsző gyöngeség vétetik észre, melly az alapkórra ismét visszahat, úgy hogy az evés után azonnal csúzos fájdalmak keletkeznek. Ezen idom ellen a' tapasztalás Szliácsot igen jelesnek hirdeti; 's más sok fölé emeli, mellyek a' bőr elválasztását fölötte munkáltatják p: o: a' szklenoi, stubnyai, trenchini 's. tb. fürdők. —

72. §.

13. Az idegkórok nagyszámánál, 's a' görcsös bajoknál, tünjenek bár föl mint általános gyöngeség, vagy helybeli idegbaj, forrásaink hasonlíthatlan gyógyszerek. Itt a' hanyatlott ingerlékenységnek annyi szilárdságot adnak, hogy az által korlátozzák a' nagy ideg befolyamzást, az egészre, vagy az egyes

testrészekre, 's így az izmok ellenhatását szabályozzák, mely csak remegő mozgások által mutatkozik, 's a' benyomás megszokása következtében, újra előidéztetve, végre a' nagy erőlködésbe befárad. Így jótékony ezen viz a) A' gyomorgörcsnél, melyet, ha a' kórismeret igaz volt, jeles sikerrel gyógyít. Ha Broussais' teoriája szerint nem minden gyomorfájás gyuladása vagy elfajulása is a' gyomor-takony hártjának, de szinte nem is lehet az öregek szerint minden gyomorfájást gyomorgörcsnek tekinteni, és hogy e' bajnál a' javaslatot pontosan tessék a' fűrdőre nézve, e' kórídomot igen élesen meg kell különböztetni. Mert bármi károsan hat vizünk minden gyomorfájásban, mellynek valódi gyult állapot az alap aka, olly hathatósan küzd, előre bocsátott célirányos segedelem után, e' kórnak azon idomai ellen, mellyek vagy tisztán idegiek p. o. a' *cardialgia simplex*, vagy mellyeknél mindjárt eleinte vagy a' kór' folyamában rendetlen savanyképzés áll be, mint a' hószámi gyomorgörcsnél, úgy a' méhkóros, és köszvényesnél 's a' részegesekénél (*pyrosis potatorum*) vagy melly sok légkifejléssel kötött össze (*cardialgia flatulenta*). Ezeknél a' csillapító irányzat csak palástolólag segít, ha a' gyógyítás az emésztési chemismus megváltozásával a' nagyon megtámadt emésztési erő edzésével be nem fejeztetik. Itt pedig forrásaink annyira jelesek, hogy több évekig tartott 's a' szelidítő szerek után

mindig viszzatért gyomorgörccsöt gyökeresen meggyógyítanak. —

a.) A' szűk mellűségben (asthma) csak és főképen azon idomoknál használható, melyeket az öregebb kor mutat: köszvényes vagy húgyi szűk mellűség, 's itt is inkább utógyógygyanánt a' lábadozáskor.

b.) A' méhkórban Ezen rendkívül szapora, 's a' nőnem legtöbb baján uralkodó proteusféle — kórságban már régóta a' kút gyógykiáltaték ki leg hasznosabbnak, 's a' világ minden ásvány vizének orvosai azon áldozatok, kikre a' városiak által télen kihallgatott panaszok a' méhkóros aszszonyok szó gazdag szájából egy két hónapra nyáron át háromlanak. De e' bajnál különösen a' vasas fürdők szereztek mind az orvosoknak mind a' betegeknek legtöbb nyugalmat, 's így a' szliácsi Neptun is olly szerencsés, hogy évenként jó számot vendégel ezen pathologicus kaleidoskopokbul. De mint minden isten, úgy a' szliácsi Neptun sem tud annyiféle kívánságot egyszerre kielégíteni! Forrásaink azonban a' méhgörccs következő viszonyaiban mutatkoznak igen hathatósaknak: ha az edény rendszer kiürítéséből származott a' méhgörccs, vagy valóságos vérzés, vagy olly nedvvesztés által, mellynek készítéséhez sok vér kívántatik, tehát nagy nádravérzés, hamar következő nehéz, sok vérvesztéssel járt szülés, húzamos fehérfolyás, és hosszú szoptatás után beálló méhgörccsnél, végre, hol rendetlenség van a'

hőszámnál, melynek rendbe hozása a' méhkórnál
 oly igen fontos. Kevesebbet reménylhetni forrá-
 sainktúl azon esetekben, melyek a' hasidegrend-
 szer közvetlen ingerlése által támadtak, és mel-
 lyek inkább az emsi, gasteini, pfeffersi 'stb.
 csillapító vizekhez látszanak illeni; noha illy eset-
 ben is szép sikereket tudtam nyerni, a' fürdést
 gondosan kötvén öszve az Ádámforrás vagy a'
 aneleg tükör vizének ivásával. —

Azon vigyázattal használtatván, nagyon jót tesz
 d.) a' rásztkórságnál (Hypochondria) ha t. i.
 azon idomot kiveszszük, melly jobban a' csillapító
 mód alá tartozik. Az anyagi rásztkórnál a' kóra-
 nyagokat föloldja az altest műszereiben 's elhajtja
 onnan, az étvágyot kijavítja, az alvást nyugosz-
 talja; a' kövér, lomha, úgy nevezett anyagtalan,
 az altest idegeinek nagy tompaságából származó
 rásztkórral gyötrött személyeknél pedig főképen
 munkás. „Hypochondriacis et melancholia tentata,
 omnemque reconvalescendi spem abjicientibus ima-
 ginariis aegrotis, sangvinem eousque levem rarum-
 que conciliant, ut usu continuato, activior factus,
 ideas tristes atque fixatas mobiles vicissim, dissi-
 patuque faciles reddat, donec oblectamentis et loci
 mutationibus frequentioribus, novis succedentibus
 et novis ex animo penitus ejiciantur. Quamdiu ve-
 ro ab iis potantur, usus earum externus, et qui-
 dem calefactarum (?) haud negligendus.“ (Wipa-
 cher a' j. h.)

e.) A' nyavalyatörés (epilepsia) szinte e' forrásokhoz tartozik azon idomában, melly fehérkóros méh-nyavalyatörés nevet hord, 's a' mellett még más gyógyjavaslat kielégítését is kívánja. Hol csökkent ingerlékenység, petyhüdésen alapuló ideggyöngeség, állati melegség' hiánya, senyves kinézés vannak jelen, ott czélirányosan használhatni e' vizet, és Jahn szerint (Mat. med. 4 kiad. 1. köt. 655 l.) nem is tanácsos illy esetben a' specificumoknál, görcsellenieknél soká maradni, sőt Tissot is (Traité de l' epilepsie 1770. art. 27.) a' Spaai, és Pyrmonti vasas vizeket a' nehézkórnál igen jó sikerűeknek tapasztalá.

f.) A' bénulásokban igen gyakran próbáltatik a' Szliácsi fürdő, és minden évben látni itt e' féle szerencsétleneket, kik többnyire a' Pöstyényi vizekből jönnek ide az utógyógyot használándók; azon szerencsések, kik itt találták e' bajuk gyógyulását, vagy legalább enyhülését, többnyire ama senyves bénulásokban szenvedtek, mellyeket atrophicus gyermekeknél 's fehérkóros személyeknél, úgymint lobos lázok, ólommegégetések, 's főleg az öndópazarlás után láthatni, itt pedig szén-savanyós gőzfürdők még mindig legtöbbet tett.

73. §.

14. Atrophiaokban az az azon kóresaládban, melly a' hanyatlott reproductio mellett az útérrendszerben változást nem mutat, igen kitünő

vizünknek hatása, különösen sükeres a' fiatal-kori hervadozásnál (*Marasmus juvenilis*) melyet idegi aszkórnak is lehetne nevezni, de jö-lesen az öregkori hervadozásnál (*M. senilis* *Alterschwäche*). Valóban ha meggörbült száraz aggodat e' fürdőhelyben rövid idő alatt vidám kép-pel és szilárd lépéssel sétálgatni, 's a' világ min-den gyönyörűségeit megint vígan éldelni látjuk, lehetetlen e' forrásokban egy új élet-adó 's fölfújító hatalmat nem sejditenünk. A' hátgerincezi her-vadozásban (*Tabes dorsalis*) sinlődők, beteg-ségük azon stadiumában melyben általános és hely-beli erősítés szükséges, e' fürdónél jobbat nem választhatnak.

74. §.

15. A' sorvadásos nyavalyákban is-mét nagy vigyázatot kíván, de haszonnal dolgozik a' rostok nagy lazaságánál, ha az az emésztő sor-vadásra, 's igen bő el- és kiválasztásakra ad okot szinte mint a' hasi műszerek dugulatainál, melyek a' sorvadás' kútfejeül szolgálnak, 's melyeknek föloldozása 's utóbbi zsongfeszítése (szívósítása) szükséges, többnyire jó sükerrel használtatik.

75. §.

16. A' bújasenyvben (*syphilis*) nem an-nyira mint gyógyszer, hanem mint legjobb próba-

kő a' kétes kórisméletnél használható gyógyvizünk. Minden gyakorló orvos' kezére jutand oly bujasenyv, mellynél a' higany minden idomban már jó bőven beadaték, a' senyv javulása nélkül, sőt nyakas idomot öltvén magára, igazságos gyanú támad, ha valjón bujasenyves vagy higanykóros legyen-e a' test. — Illy kétségben kisegíti vizünk mind a' beteget, mind az orvost, a' mi mind kettejekre nem kis nyereség. — Mert valamint a' higany a' rostanyagot és fehérnyét a' vérben elrontja, a' pirnyét (cruor) kevesbiti, úgy a' vas, kivált a' szénsavas, egészen ellenkezőleg hat, a' tenyészerőt buzdítva 's a' képzésvágyat magasztalva. — Szénsavany és vas leginkább képesek a' bujasenyvet szét-gyökereztetni, 's öregbiteni, használtatásuk közben csontfájdalom, persenések támadnak, 's a' volt buja fekélyek rosszabbulnak. Azon Horn, Brückmann (Horn's Archiv für med. Erf. 1812. 1. köt.) 's Carmichael 's többektől elszámolt esetek, a' bujasenyvnek vas által történt meggyógyításáról, bizonyosan inkább maradványok a' higanyos gyógyból, mint valódi bujasenyvek voltak. Ha tehát valamelly bajnak bujasenyves természetéről kételkedünk, 's inkább a' higanyt gyanítjuk kórlasszónak, a' Szilácsi vizet vesszük segédelmül. Ha javul a' beteg, ha fekélyei tisztulnak, ha emésztő sorvadása eltűn, akkor bizonyosan higanykórral van dolgunk, 's a' beteget hévizünk helyre állítandja. Ha pedig néhány nap alatt rosszulnak a' körjelek, elhagyandó a' fürdés, de merész hig-

anyagógy által a' rettenetes ellenség kiűzendő. *) Még a' higannyal gyógyított rendes bujasenyv után is megszerzi e' fürdő a' teljes meggyógyultsági bizonyosságot, a' mi mind a' beteg, mind az orvos megnyugtatóására mindig igen kívánatos. — Mivel a' kankóidomok többnyire a' bujasenyvek között taníttatnak, noha nem mindig oda tartoznak, én is itt akarom vizünk hathatóságát a' lomha utó-kankóban megemlíteni, kivált görvélyes, és hurutra hajlandó egyéneknek. — Én több évekig tartott utókankót láttam itt négy héti fürdés és italgyógy által teljesen eltűnni, de egy húzamos prostatitis-sel fölcserélt utókankót nagyon rosszabbulni is.

76. §.

17. A' rákban nem próbálták még vizünk hathatósága meg. Mert ha a' Dragonszky doktor (vármegye gyógyásza) írta orvosi értekezésében Zipser András Szliácsi fürdő vendégjében említés tétetek is a' rák elleni hathatóságról, ezen állítás igen fölüleges, 's nem tanusittatik kór történet írás által, mint az illy fontos és nehéz gyógyíthatása miatt legnagyobb figyelmet érdemlő pont megki-

*) Az 1835. fürdés évszákban a' szerzőnek alkalmá volt e' féle igen derék esetet szemlélni, melyben e' viz egy már érig higannyal gyógyított, de mindegyre kétes fekélyekkel, csontfájdalmakkal és kiütegekkkel 's nagy fokú sorvadással bélyegzett beteget, teljesen gyógyította.

vánná, és így hiteles orvosi tapasztalásnak nem mondhatni. — Mindazáltal főérdekű dolog volna ezen szénsavany- dús vizet a' rák tekintetében pontosan megvi'sgálni, hogy elfogadhatóbb 'a' joggal méltányolhatóbb legyen a' szénsavanyos vas 23 gyógyeset után ajánlott használata Carmichael-tól (An Essay on the effects of Carbonate and other preparats of iron upon Cancer etc. London másod. kiad. 1809) a' mit több német is bizonyít: Völker, Rust (Magazin 1. köt. 240 's 314 l) És ha Carmichael azon elmélete igaz, és kimerítő, hogy a' rák tulajdon élő lény, melly akkor nemződik, ha az élet alsóbb fokra száll alá, 's az anyag föl kezd oldódni, akkor a' szénsavanyos vas hathatósága is megvalósulhatna. A' tapasztalás mondja ki itt ítélő szavát!

77. §.

18. Igen jelesen hat továbbá az ércz-meg-étetéseknel, érczmérgek ellen, 's ez okbúl az itteni vidék számára, hol az érczek lassú behatásábúl eredt illyes senyv igen gyakori az érczdolgosoknál, igazi természet áldása, Hogy a' higany folyosító tulajdonsága ellen e' héviz vasa által a' legerősb ellenhatást képzi, főlebb a' bujasenyvelleni használatánál mondtuk, — 's a' ki kénytelen volt kéneső gőzeket nyelni, vagy általában sokat kell ezen érczczel dolgoznia, nem siethet eléggé ezen vizeket fürdés és italképen használni, egy irtózatós kórt kikerülendő. De más

érezsávak, nevezetesen ólom-, szén- és eczetsavas
 réz (Grünspan) ellen is bebizonyodott a' vas ellen-
 mérgei ereje, 's ha Dumas és Milne Edwart pro-
 bái 's tapasztalásai (Froriep's Notizen 16 köt. 1.
 sz. 15 l.) hitelt érdemelnek, azon nézetök pedig
 igaz, hogy a' higany, ólom, és réz savítatlan ál-
 lapotban ártatlanok, a' vas pedig ezen érczek sa-
 vait eloldozza, 's alapjokat kiválasztja, akkor e'
 főle betegek forrásainktól legbizonyosb sikert méltán
 várhatnak. Ha vallyon ez utolsó tekintetben is
 elősegíti e a' tapasztalás az elméletet, kitanulni
 kellene az ide való kamarai orvos uraknak töre-
 kedniek, kik érczméregkört, nevezetesen ólom-
 kólikát nem ritkán gyógyítanak. Az én tapasztalá-
 som hallgat erről, mert egy bebizonyított hatalmas
 sikeren kívül a' higanykór ellen, csak egy arsénic-
 megétetés' kórtörténete ismeretes előttem, a' melly-
 ből hátra maradt alsó végtagi szélhűdés, négy hétig
 itten fürdésre teljesen meggyógyult; az öreg Wi-
 pachter hitele pedig szinte nem igen használható itt,
 mivel állítása igen kevéssé speciálizált: „Arthriti-
 cis et paralyticis, praecipue ex metalli- fodinarum
 vaporibus nocivis talibus magno saepe solatio cae-
 teris paribus existunt; quemodmodum et iis, qui
 rigoribus artuum conflictantur, unctionibus emolli-
 entibus simul et sedulo adhihitis, flexitatem natu-
 ralem restituunt.“

78. §.

49. A' szennyavalyákban ezen fürdő-
 valamint az ósz régiségben, úgy napjainkban is

nagy, méltó dicséretet kapott, de épen ezen hír teszi hogy igen sokan a' legkülönbözőbb és legforróbb szem- betegséget is e' vizre, vagy inkább a' belőle áradó szénsavanyra bizván, gyakran sok kárt is szenvednek. Hatalmasan küzd pedig a' szem minden szívóssághijányi bajával, a' huzmos könnyüzéssel, (könnyár, lippitudo), gyulladásai hajlamokkal, sőt magok a' gyulladásokkal is, melyek a' főlebb gyógyíthatóknak mondott vegyelfajulásokat ismerik alapúl, kiváltképen a' görvélyes, scorbutos, köszvényes, rühes szemgyuladással. Továbbá használ azon látásgyöngeségben, mely az ideg rendszer, az ideg recze (retina) gyöngeségéből származik; a' fekete hályog (mor) előpótlái, sőt maga a' mor ellen is, ha az a' látideg csökkent életétől származik, vagy más olly senyv kórjele, melynek meggyógyulása a' Szliácsi vizekben tapasztalás által bebizonyult.

79. §.

20. Még megemlítendő ezen viz jótékony, erősítő hatása, a' nehéz, lázas vagy húzmos, idült betegség utáni lábadozásban. Az izomrendszer elveszett szívósságát, az edények gyöngeségét, a' csökkent ingerlékenységet semmi sem emelendi hatalmasabban, a' nagy vérfolyás v. érvágás által megkevesült pirnyét semmi nem pótolja ki gyorsabban, az egész idegrendszer emelt ingerlékenységét, az étvágy hiányt, az emésztési gyöngeséget

egész az assimilatioig semmi nem mellőzi el hat-
 hatósabban, mint az itteni ital — és fürdésgyógy-
 czélirányos használata. — Végre azt sem szabad
 elfeledni, mit mivel e' fürdő az ámbár egészséges,
 de gyöngé, a' gond és aggságtól elnyomott mér-
 tékfölötti testi 's elmei dolog által meggyöngített
 személyeknél, kiknek mesterséges műszerzetők szá-
 mára valódi életforrást bír, feszítve, erősítve,
 tartós munkásságra iagatva.

80. §.

De csak a' mitsem használó szer, lehet min-
 den viszonyban ártatlan; 's a' milly nagy a' mi hé-
 vizünk gyógyereje, olly ártalmasan fog hatni, ha
 időtlenül, 's ellenjelelt kórokban használtatik. Ám-
 bár évenkénti tapasztalás szerint meg is kell vallani,
 hogy sok vád nem ezen víz ártalmát, 's hatékony-
 talanságát, hanem igen gyakran annak okatlan
 használatát illeti. A' következőkben tehát előadom
 ezen fürdő vélt, és való ellenjeleléseit.

VII. Czikkely.

3. Ellenjelelések.

(contraindicatiók.)

81. §.

1. Hévizünk nem használendő a' vérbőség-nél, vérteljnél, midőn az edényélet, az ideg élet ellenében állandólag fölmagasztalt, 's ezen állapot a' vérvegyben is látható. Azon betegeknek tehát, kik nagyon kifejlett testalkatás, feszes izmok, lágy bőr, virágzó szín, 's telt érítés mellett, melly minden ingerre még jobban fölzúdul, gyakran gyöngeségről, emésztési bajokról, és szűk lélekzetről panaszkodnak, egész méreg a' Szliácsi víz, mivel bajok olly alaku, mellynek előhozása hévizeink fő tulajdonságát teszik. Célirányos mellék- gyógy mellett azonban az Ádámforrás magán használata, vagy a' tükör vizé, italképpen e' körülményeknél sem ártana, sőt hola' hőszám- megindítás, vagy az aranyér megnyitása szükséges, még hasznos is lehetne.

2. A' fölmagasztalt edény élet, melly magát valódi gyuladás idomában mutatja,

föltételtelenül megtiltja az ezen fürdővel: elést, Ezen állítás nem szenved módosítást. Mert a' valódi tiszta 's lázos gyulladás, a' viz főlebb magyarázott hatásmodja szerint, kéntelen itt rosszabbulni, mit némelly szomorú tapasztalás a' plastikus nyirok letételéről (melly első csirája volt a' következő elfajulásnak), meg keményedésről, sőt még szélhűdésről is hebizonyítja, sok beteg gondatlanságát, 's az orvos rossz kórismeretét rútul büntetve. Különös sok hiba ejteték olly bajoknál, mellyek nem annyira gyuladáson alapodtak egyedül, mint azzal össze voltak kötve; azután olly idült lappangó loboknál, mellyeket a' beteg 's a' tapasztalatlan orvos gyakran görcsnek, (algiának), sőt gyakran valódi gyöngeségnek is tartott. — Itt sokszor volt alkalom olly betegeket gyógyítani, és vizsgálni, kik minden fürdés után sokkal rosszabbúl lettek, 's csak akkor szivelték, 's használhaték cukorral a' fürdőt, mikor bajoknak lobos természetű hatalmas gyulladás elleni szer által elmellőztették. Igen gyakran volt ez mindenféle természetű dysmenorrhaea, gyomorgörcs, és aranyér. Ha tehát a' Szliácsi vizekbe hirtelenkedve hozott nyavalya tisztán gyuladással, 's ha nem reménylhető, hogy lobelleni előgyógy által hamar elutasítható, az orvos a' hazamenetelt igen ajánlja a' betegnek, ha ártalmára nem akar lenni. De ha a' gyulladás nem egyedül alapja hanem inkább bonyolódása a' bajnak; vagy ha különben a' magasztalt idegmunkaságban vagy más helyen gyökerező bajt csak idei, történetes

edényingerlettség kíséri, vagy ha az eredetileg lobos kór előbb, otthon megtörténtek ugyan, de a' fürdőbeni megérkezésükor még munkásabb volt, minthogy a' fürdést jól lehetne szívelni: ez nem teljes ellenjelzése az itteni fürdőgyógynak, de szükséges a' rendkívül magasztalt edényéletet előbb többé kevesebb hatalmas lobelleni szerrel csillapítani, 's azután lassan átmenni az Ádámforrás vagy a' tükörvíz ivásától a' fürdéshez, mint mondaték.

3 Nagy tódulásoknál a' fejbe és mellébe, vigyázatlanul véve, részint gutaütést okozhatna fürdők, részint valódi gyuladást a' mell-műszerekben és vérhurutot. Nem keresőbbé tiltják az activ vérfolyások a' tüdőkből és méhből, a' bötykös és virágos tüdősorvadás, valamint általában minden fölödezés, — ha folytonos edényingerrel folynak le.

4. Az olly betegek, kiknek emésztési rendszerében durva szennyegek vannak, nem használhatják azok kihajtása előtt a' fürdőt, — sőt nyomban ebéd után sem jó fürdeni, az emésztést gátoltatván, 's indigestiókra adatván ok.

5. A' meghűléstől, sok gyümölcs-evéstől, szaporá hideg ivástól származott highasnál, kerülni kell a' fürdést és forrásítalt, és csak ha a' bélcső beállt petyhüdése húzza a' highast igen hosszúira, mint sok nyári hasmenésnél történik, használhatni jó sükerrel.

6. Orbánczos vagy núrutos bajba esvén, senki ne fürödjék. Ezen állítás különben igen általános, mert van orbáncz, melyet a' bőrműszer természetküli érzékenységeinek kell tulajdonítani, 's némelly kivált méhkóros azonyok nem közelelhetnek bizonyos növényekhez nem illethetnek meg valami gyantát orbáncz kapás nélkül; vannak ismét egyének, kik nátha, húrt, s a. t. nélkül soha sem láthatók, kik ezen szokássá vált bajt csak bőrtük mértékfölötti ingerlékenységének 's érzékenységeinek köszönik. Mind ezekenél a' fürdő nem csak nem jeleltetik ellen, hanem kórbaajlamokat is kisebbíti, bőrrendszerek és takony hártyaik petyhüdségét megjavítja. — Én igen gyakran fürdém meg nagy nátha és nyakfájás mellett. 's a' bajt az által rendesen megrovidítém. —

7. Olly személyek, kiknek érverése minden fürdés után sokkal gyorsabb, erősebb, vagy tán rendetlen és félbehagyó lesz, megóvandók a' fürdéstől. De mivel az érítés változása, az idegességet, különösen a' méh- és rásztkört bilyegzi, ezen kórjel maga nem elég az ellenjeletésre, hanem még több jelenek kell hozzá járulni, egy aneurysmát — vagy e' féle betegséget bebizonyítandónak. —

8. A' terhesség ellenjeleti a' fürdést azon személyeknél, kikben a' nyilvános általános vérbőség vagy a' méhbüli tettleges vérfolyásra való hajlandóság, vagy a' nemi rendszer emelt ingerlékenysége és érzékenysége igazságos aggo-

dalmat támaszt a' magzat - letétel felül. Hol nem ez az eset, sőt a' hol az ellenkező alkat, tempaság a' szülés utjain, a' fausse couchea hajlamát, ott sokszori tapasztalásom szerint, igen jól hat a' fürdő, 's vannak nők, kiknek házassága a' mindenkori idétlen szülés miatt áldástalan maradt volna, ha itteni fürdés által terhességek szabály szerű idő kitarását nem biztosítják. —

9. A' hőszámnál fürödhetnek e a' nők? Erre különbözőleg felelnek az orvosok. A' hősám ugyan természetes munkálata az aszszonynak, 's ez okból az egyszerű, sem ingerlő, sem káros mérsékletű fürdő ártalmas nem lehet. De a' mi ásvány vizünk nem egyszerű, sőt sajátlagos ingerlő viszonyban van a' női nemzőrészekhez; a' magasabb rangú nők pedig -- tehát épen a' fürdőkbe jární szokók -- úgy is minden, a' legkisebb ártalom, és inger iránt is fogékonyak. — Mivel pedig a' fürdés itt köz mederben történik, a' hősámos állapot, már csak azért is megtiltja a' köz fürdővel élést. Az italgyógy azonban folytatható. —

10. Azon kérdésre pedig, ha valljon a' szliácsba jövő ép emberek is fürödhetnek e, azon kérdés feleletét adhatni: szabad e az egészségeknek is orvossággal élni? Minden gyógyszer — Szliács pedig épen nem tartozik az ártatlan dolgokhoz. — változást szül a' testben és munkálataiban; de ha az életmunkásság minden tüneményében szabályszerű uton jár, 's az által az úgy ne-

vezett egészségi állapot anyjává lesz, akkor minden tartós gyógyszeri ráhatás, változást kénytelen előhozni, mely ezen egészségi állapotot a' szabályos utról elvonja 's a' jólét ellenkezetjét — a' betegséget szüli. Ezen sors éri elmúlhatlanul későn vagy korán azokat, kik Szliácsot vagy akár-melly gyógyszert védszer gyanánt, vagy csupán divatból használják, 's valóban élet vagy legalább egészség kocskáztatás az, ha virágzó 's élettől dúzadó leányok, kik csupán beteges szüleik kíséretében, vagy egyéb más okból tartózkodnak Szliács-on, rendesen húzomost használják az itteni fürdőt; mert habár a' rossz következés nem tűn is nyomban szembe, még is hajlandóság marad gyuladásos kórokra hátra, 's mindig félhetni a' nagyon fölgerjesztett méhei élet gyakran szomor következéseitől! 's tb.

VIII. Czikkely.

A' viz használat módjai.

Rüdő gyógy - Gáz - vagy gőzfürdők - Hévíz állóvetelek -
Italgógy A' viz elküldése.

82 §.

A., A' szliácsi viz már régóta főképen fürdés útján használtatik, pedig teljes joggal. A' fürdők általában a' leghatalmasb szerek, melyekkel bajok ellen küzdhetni, ha tovább nem magyarázzuk is, minő változást okoznak már a' közönséges fürdők a' bőrben (melly a' testnek a' természettel egybeköttetésére szolgáló nagy műszer) 's az által az egész testben; meg sem említve a' gyógyszerek' dynamicus hatását. olly nagy kiterjedésű atriumon által, minő a' külső bőr, hanem csak annak megmutatására szorulkozva, hogy azon chemiai alkatrészek, melyekkel szliácson a' testre akarunk hatni, a' bőr által eléggé fölszívtnak 'sz hogy okból régóta a' fürdés itt méltán első helyet foglal-el a' viz használásának módjai között. —

A' fürdőviz alkotrészeinek felszívását a' bőr által számos próbák által igen világosan megmutaták a' legelésb szennő physiologusok. Seguin és Currie vizsgálatai szerint a' test súlya nevekszik a' fürdőben, 's ez nem csak a' nyirkedések munkássága által történik, hanem nyilván a' láthatlan bőr porusok megtelése által, melyeknek száma oly nagy, hogy Leuvenhöch a' bőrnek egy fövenyszemtől be fódhető részére 125000 lyukacsot számít. Ha tehát Abernethy, Cruikshank, Authenrieth, Dutrochet és Collard próbáit só olvadattal telt hólyaggal vizsgáljuk, melly alkalommal a' hólyagbeli só részek rövid idő előtt a' hólyagon kívüli nedvvel vegyülnek, ha Müller János szerint (Phys. I 1. 233. l.) fölolvadt anyagokat egy másodperc alatt a' belfodornál vastagabb bőrön áthatni látjuk, 's a mellett meggondoljuk, hogy az egész vér 1—3 perczig az egész emberi testben körül hajtatik: könnyen átlátandjuk, minő gyorsan és biztosan mozditatnak vizünk szénsaványa, vasa és sórészei a' fürdés által a' test minden részibe, a' vértömeget megváltoztatva, annak csatornáit pedig, 's az azokkal összeköttetésben lévő finom idegszálakat tulajdon módon ingerelve 's az által a' legkülönbélebb műszeri munkásságot gerjesztve föl. —

De hallgasson az elmélet, hol a' gyakorlat hangosan szól. — Hajdan igen keveset tudtak szliácson az italgógyógyról, 's legfőlebb is a' Jósefforrás használtaték borral, 's még is a' csupa für-

dés mellett a' sápadtkóros lányok vérért napról napra pirosbulni láták, a' rhachiticus gyermekek viaszlagy csontuk szilárdabb lón; a' kapuér rendszer bajai, a' lép és máj daganatai 's th. eltűntek, a' nélkül, hogy a' víz hathatós részei egyéb módon, mint föl szívás által jutottak volna a' testbe. —

Ennél tehát, 's vízünk kellemetes mérsékleténél fogva, melly által annyira ajánlatos a' fürdésre, ezen használat nem csak mint az italgógyógy segédszere, hanem sok esetben mint fő és egyedüli gyógy mód bátran tekinthető. —

83. §.

Itt szokás a' fél és egész fürdő gyógyot megkülönböztetni; az elsőre 30, a' másodikra 60 fürdést számítva. De kiki könnyen átlátja, hogy ezen fölvétel egészen önkényti, minden oktani alap nélkül, minthogy az egyéni alkathoz képest 's a' könnyü s rövid, vagy nyakas 's huzmos betegség szerint itt 30 fürdés teljes gyógyulást szül, míg másutt 60 sem elég, ha föltett célunkat tökéletesen elérni kívánjuk. Mivel pedig itt nem minden beteg áll vigyázó orvos vezérlése alatt, mivel a' gyógyulás nem mindig mutatkozik szembeszökő jelekkel, sőt eleinte a' baj nevedezni látszik, míg utóbb kedvező jelenségek állnak be: ez okból hát sok vendégnél még is szükséges általános szabályt adni a' gyógytartási időről, senki nem jöven mindazonáltal fürdőbe, hogy félig gyógyítássek. az előb-

bi fölöstás helyébe kis és nagy gyógymód fogadható el: az első érzékenyebb ingerlékenyebb személyeknek 's gyermekeknek számára állhat 20—30 fürdésből, mely 2, 3, 4, hét alatt végezhető; a' másik, mely a' huzmás chronicus nyaválnál, melyek soká háborgaták a' testet, 's csak lassan elhajthatók, 's öregebb érzéketlenebb személyeknél szükséges, 40—60 fürdésből áll, 's 4, 6, 8 hét alatt befejezhető.

84. §.

Ezen fölöstásból látható, hogy e' kérdést: vajon napjában egyszer vagy kétszer kell e' fürdeni? nem akarom feltételtelenül eldönteni. Hol az élet álképzemények, mélyen gyökerező dugulások által rongált, kis és ritka adagokban, de hosszabb időn keresztül, még is meg nem szakasztva kell oldozni; — mert a' heveskedés a' „Sok sokat használ: elve szerint, túl ingerlene, ártana, vagy legalább el nem viaszható lenne. — Csöndes eső hat mélyre, a' zápor vize elrohan, rontva. — A' vérmérsékletű, mozgékony edényrendszerű, nem mély gyökeres nyaválajú betegek, gyermekek 's tb. egyszeri fürdéssel is beérik naponként, a' kis gyógymódot így 20—30 napon végezve be. De vannak esetek, hol a' napjában kétszer fürdés nem csak nem árt, hanem szükséges is a' szabott cél eléréséhez, és ki phlegmaticus egyeniségnél, bénulásoknál, lomha

cachexiáknál, 's általában az alászált, iugerleti viszonyoknál a' kétszer fürdés igen zajos behatásától fél, ne hagyja kérdéslenül az évenkénti tapasztalást, melly igen sokaknál jótékonynak hirdeti a' kétszerfürdést, — és nézzon más fürdőbeli példákra, 's azokban diavatozó kifürdés gyógyokra (Auss-Badefuren) hol a' betegek fokonyként emelkedve, végre majd egész nap és éjszaka a' hévizben usznak, mesterséges bőrkiütést nyerendők, 's azt a' vízben megint elvesztendők. Hilden Fabricz mondja, hogy Pfeffersben a' betegek gyakran majd az egész fürdés idő alatt vízben maradnak. Az Aegyptusiaknál, hol a' fürdés vallási gyakorlat vala, a' papok minden áldozás előtt a' folyóban fűredtek meg, háromszor nappal, kétszer éjszaka, ha nagy ünnep következik; *) Commodus császár naponként hétszer fürdék. Meggondolván, hogy az illy túlüzések ritkán jól gyümölcsözők, még is sokévi tapasztalásra támaszkodva megvallom, hogy szliácson igen sok esetben bátran fűródhetni naponként kétszer, ha csak Alpin, semel vero debiles -ét mindig szemünk előtt tartjuk, 's kétszeri fürdést nem csupán a' gyógyidő megrövidítése miatt pártoljuk; ha végre a' kórt, az egyéniséget, évszakot, az akkori időjárást gondosan tekintethe vesszük. Mert csak így igaz Hippocrates e' mondása: Lavandi cupidos, si bis die laveris, non peccabis', 's Vogel, Sachse W. D. I. és többek tapasztalásai a'

*) 7. Herodoti. Halicurnassei Historiar. Libri 1079.

tengerbeni kétszer fürdést szinte csak illy korlátozások között javallják. —

85. §.

Minden egyes fürdés hosszabb vagy rövidebb tartása elhatározott befolyással van, annak hatására. Már a legrégibb orvosok tilták a soká fürdést. Galenus azon tanácsa, hogy a jólérzés határozza meg a kitaratást, fürdőkben néha elfogadható, de még is igen kiterjedt, 's nem mindig követhető, mivel vannak fürödők, kik több óráig teljes gyönyörrel a vízben tartózkodhatnak a nélkül, hogy az hasznokra volna. Fürdők orvosi tulajdonságainál említők már, hogy a belépők többnyire könnyű borzadást éreznek, melly majd kellemes melegséggé, 's maga jól-érzéssé válik, míg hosszabb vagy rövidebb idő múlva második rázkodás áll-be, a bőr receptivitás megelégteltségi pontját, 's a további visszahatás lehetlenségét jelezve ki. — Ezen borzadás beállítását a természet fontos ítése gyanánt kell tehát tekinteni, 's nem is kell egész fejlődésbe juttatni, hanem megjelenésekor nyomban kimenni a vízből, ha különben nagy remegést, görcsöt a külső izmokban, fogkoczogást 's kellemetlen érzést nem akarunk szenvedni a gyomorban, altestben, 's mellben, — melly jelek már a bőr visszahatni nem tudását, 's az idegmunkásság kifogyottságát jelentik. Szűlácson napoként látni e tüneteményeket az igen hosszasan

fürdőknél, 's még is többnyire igen soká fürdenek. Rostan mond: „c'est à l'apparition du deuxième frisson que l'on conseille de se retirer de l'eau” 's már Avicenna javasolja a' fürdő elhagyását „antequam horripilatio superveniat.” De nem minden fürdő kapja meg ezen fontos borzadást, vagy csak olly kis mértékben, hogy társalkodás közben azt észre sem veszi; ezeknél az óra szerint kell mértéket szabni. Hufeland folyóvizben egy negyed órára teszi az egészség megtartáshoz szükséges fürdést, mellyen túl soha, meleg vízben soha többre nem, $\frac{3}{4}$ óránál; Vogel a' meleg és langyos fürdőben $\frac{1}{4}$ órától egy egészig; Tissot pedig azt mondja, a' fölszívás az első fél órában történik, 's ha nagy meglágyulást nem kívánnak, az mindenkor elég is. — Véleményem és tapasztalásom szinte megegyez ezen nézetekkel, 's a' kóridom, az alkat, kor és nem tekintetbe vétele mellett, én is minden fürdés tartását $\frac{1}{4}$ túl 1 egész órára teszem, 's a' tovább fürdést, ha csak különös czél nincs vele egybekötve *) káros túlüzésnek tartom. A' napjában kétszer, fürdőök mindig rövidebb ideig fürödjenek, az idegkórosok, a' természetelleni ingerlékenységben, 's túl-

*) Prosper Alpinus (de Medicina Aegyptiorum, Paris 1645. folio) így szól a' 7—11 lapon. Az Aegyptusi nők azon véleményben lévén, hogy mint kővér tömegék jobban tetszenek a' férjfiaknak, e' czélt több napl meleg fürdők által reménylik elérni, mellyekben napenként 4-szer vesznek - be attörvén medvezsírból, napenként egy kővér tyúkot megösznek, sok olajoz

érzésben szenvedők, méhkórosok és gyermekek rövidabb ideig fürödjenek, mint a' kövér phlegmaticus személyek, kiknél célul tűzetik ki a' lomha rost erősítése, a' vizes vér javítása, a' dugult belek föloldása 's tb. ←

86. §.

Melly napszak és órában kell fürdeni? Már főlebb említők, hogy a' szliácsi tükrökben nem fürdenek szabott órarendben, 's hogy minden vendég akkor használja a' vizet, mikor akarja. Ez soká alig állhat meg, mert a' vendégek száma megszorodandván, 's a' fürdőtükrök szűkek lévén, végre még is valami fürdési rendet kellend alkotni; most mindazonáltal, a' ki magán vagy kis társaságban szeret fürdeni, a' korány óráit választhatja, a' ki pedig lármás társaságban gyönyörködik, 7-től 9-ig fürödhetik. Minthogy pedig vannak emberek, kik közmedenczében soha nem fürödvén, gyermekesen félnek az e' féle fürdéstül, ezeknek tanácsolható, hogy időt válasszanak, midőn a' tükrök üres, mert vízzel megismerkedés illy személyeknél mindig ingerléssel van összekötve, melly más emberek jelenléte által csak nevededik 's veszélyes is lehet. Egyáltalában megkivántató, hogy eleinte az illy személyek csak rövid ideig, 10 percznél nem tovább,

és fűszeres levest isznak. Hetenként egyszer nedvűségöktől hányás, dőreülés és izzadás által szabadítják meg magokat. — 's valóban megkövередnek!

fürdőjenek, 's általában a' fürdés-gyógyot lassanként kezdjék meg. Általában pedig, kivéven a' hideg időt, mert akkor a' leg melegebb órákat választjuk ki, a' reggeli fürdés minden gyógyuloi kívánóknak az okból legajánlatosabb, mivel éhomra vehető, mivel a' test felszívó ereje nagyobb ekkor, a' test a' naphévtől nincs felhevülve, mivel a' kétszer fürdőknél az esti fürdés az előbbi-től távolabba esik 's végre, mivel az egész gyógyirányzat jobban elősztható. Ugyanis jó reggel fürdünk éhgyomorral, 's a' meg rendelt pohár számot kiürítjük a' meleg tüdőrből, azután könnyű reggelit eszünk, felöltözködünk, 's a' gyógyvíz íváshoz látunk az ásvány kútnál sétálgatva, miután marad még elég idő az ebédelőtti kinyugvásra.

Kinek a' gyógyvizivás fő szerűl rendeltetik, a' fürdés pedig csak segédeszközül, vágy ki a' napot éjjé 's megfordítva szereti tenni 's csak 8—9 kor kel föl az mindjárt fölkelte után az ásvány kúthoz siessen, azt szinte éhomra nem a' legnagyobb napi hőségben, 's nem kevéssel az ebéd előtt ivandó, — míg a' fürdés délestre marad. —

A' délestei fürdőt nem kell hamar ebéd után venni, már Hippocrates int: neque post recentem sorbitionem; neque post potum lavandum. (De rat. med. in morb. acut. Sect. IV. ed. Faesli. 381) ki azt tudja, mennyire vonja az emésztés az élet munkásságát a' gyomor vidékére (mit az úgy nevezett emésztési láz is mutat), mint szükíti a' lélekzést a' rekesz felnyomulása által, az könnyen

átlátandja hogy a' fürdés, mely az életmunkásságot viszont egy másik műszerre t. i. a' bőrre vezérli, az emésztést háborítja, 's az akadályozott lélekzés által leg károsabb következésű is lehet.

87. §.

Melly okfők szerint kell a' meleg, vagy az úgy nevezett hideg tükröt választani?

A' tapasztalás nem ad mindedig elég fölvilágosítást e' tárgyban, mivel a' hidegebb tükrök eddig kevéssé használtaték, 's fürdésre orvosi föl vigyázás alatt álló betegektől csak mintegy két év óta fordítatik. Noha tehát ezen tükrök' sajátosságainak pontosabb kipuhatólása mind az egész közönség előtt kívánatos, azonban még is jó okoknál fogva azt vagyok hinni hajlandó, hogy a' mérséklet különbsége (+ 22° R. és + 25° R.) 's az ezen csekély különbségen alapuló különbözősége a' kötött szénsavanynak némi tekintetet érdemel ugyan a' kórjelelelnél, de valami nagy különbséget a' hatásban alig tehet. Mert a) a' tükrök alkatrészei, az adott oldozati táblák szerint egészen azok, 's csak a' mennyiségi arány csap ketté némileg b.) A' mérsékleti különbözőzés is csekély, csak 3 foknyi. c.) Ezen hőmérsékleti különbség a' több kötött szén-gáz tartalma által a' hideg tükrökben helyre ültetik. Ugyanis nem tagadható a' szénsavany hatásának hasonlatossága a' melegével. Mint

a' melegség, ingerelve, szállítva, áthatva, oldozva, az ideg és rendszert éltetve hat a' szénsavany is; valamint a' ki tágitó melegség úgy ez is kevesíti a' vas öszve húzó hatását, 's minden alkatrésznek szállékonyabb, álthatóbb character-t ad. Ezen tekintetben igen igazán jeleli meg Osann *) a' jeles fürdő leiró:

„A' szénsavanygáz bizonyos mennyisége az alkalis — sós vasvizekben hasonbecsűnek tartható a' hőség bizonyos fokával forró alkalis-sós ásvány vizekben, 's minél magosb a' mérséklet az egyikben, minél több a' szénsavanygáz a' másikban, annál inkább van az és ez a' vízhez kötve, annál bensőbbben eszközli ez és amaz a' többi alkatrészek vegyületét.

Innét van az tehát hogy a' szliácsi hidegebb tükrökben, nem csak nem hűsebb tapintatú a' bőr mint a' melegben, hanem forróbb, — hogy a' fürdő az első meg rázkodás után (melly szinte nem annyira az alacsony mérséklettől, hanem az ideg rendszer visszahatásától származik) skárlát színű bőrén majd a' legkellemesb meleget érzi, végre pedig majd szénnnek égetését.

A' mint tehát én a' szliácsi meleg tükröt nem a' közönséges földes-sós vas források közé teszem, mivel ezek, tudtomra sehol nem mutatnak ily nagy hőségi fokot, hanem egyedül létező földes,-sós-vas hőviznek mon-

*) Lásd: Die Mineralquellen zu Kaiser-Franzensbad bei Eger, von Dr. E. Osann. Berlin 1828.

dom, úgy a' + 22 R. fokot mutató úgy nevezett hideg tükör is, melly még egyszer olly meleg mint az ismert vasforrások, szinte méltán állítható az elsőbbik mellé, 's elébb adott okoknál fogva attól lényegesen nem különbözik. —

Ezen csekély különbség azonban, — a' szénsavannyal és kivált vassal bővelkedés — szinte mint a' mérséklet alantabbsága — következő utasítást ad a' választásra.

1) A' főképen vashatást kívánó chloroticus, angol kóros s. t. b. betegeknek hasznosabbnak látszik a' hideg mint a' meleg tükör.

2.) Az igen alászált ingerlékenységnél, tompa hydropsiáknál, húzmos vérfolyásnál, magtalan-ságnál, úgy mint olly idegnyavalyákban, hol meg-rázás, hatalmas bizgatás szükséges p. o. némelly méh kórnaál, bénulásoknál s. t. b. ezt a' melegnél többre becsülöm, szinte mint:

3.) olly betegeknek kiknek bőre erősítendő, tompa fekélyeik izgatandók, öszvehuzandók, 's végre:

4.) Mind azoknál kiknek a' meleg tükör, az igen sok szabad szén-gáz miatt (a' lélekzést fojtva) nem tesz jót.

De használatánál még jobban kell intenem mint a' meleg fürdőénél az egyes fürdés hosszú-ra nyújtásától, mert ha itt belépéskor, 's a' tovább tartzkodásnál nagyobb a' borzadás, ha a' bőr sokkal forróbb lesz mint a' meleg tükörben, az annak a' jele hogy a' vissza hatási erő éppen a' nagyobb elhasználás miatt gyorsabban kimeritte-

*

tik. Azon ideg kórosoknak kik nagy ingerlékenység 's apró vissza-hatás által bilyegeztetnek, legfőlebbb 15—20 perczig szabad ben maradni. Az ebbeni kétszer fürdés is keveseknek teend jót; 's ha valaki épen kétszer akar napjában fürdeni, a' tapasztalás szava szerint maga javára dolgozik, ha egyszer a' meleg tükörben, 's másodszor a' hidegben fürdik meg.

88. §.

Mi a' fürdő ruhát illeti, az legczélirányosabb, melyet könnyen, gyorsan levethetni, mivel a' lassú vetkezés igen bajos a' tükör azon elzárt részében, hol mindég sok lélekzhetlen szén-gáz van összegyűlve Továbbá arra kell a' fürdő ruhánál nézni hogy minél inkább közvetlenülérje a' viz a' testet, mert ha az érintés szűk ruha által gátoltatik, sokkal gyengébb hatásu a' viz. Igen kényelmes a' bő vászon köntös, -fürdő köpönyeg, bő ujjakkal, 's alá felé könnyen kapcsolható gombokkal, csak alól eléggé terhelve legyen helé varrott ólomgolyókkal vagy jókora seréttel, külföldben untalan emelgettetnék a' gyorsan fejlődő gáz által melly nagy lég golyót képezne utóbb belőle. Ezen alkalmatlan lég golyókat naponként láthatni a' meleg tükörben, 's a' mondott módon magok-ról nem gondolkodóknál néha olly nagyra nevednek hogy birtokosukat felemelik, eldöntik, 's a' vizen megusztatják. Ezen baj bizonyos kike-

rülése végett, kivált félénk dámáknál al fürdő köpönyeg leg czélirányosabban úgy volna készíten-dő hogy alul gatyá módon két szárra oszadjék 's lábadozókat (Strupfen) bírjon, a' csipők környékén pedig össze huzás végett zsinege legyen. Fölül hosszabb gallér takarhatná be a' vállokat, hogy a' vizen kívül lévő részek védessenek. Ki ezen felül nagyobb hajlamot bír a' meg hűlésre, nem könnyen lehet nyakkötő, 's könnyű fejtakaró nélkül annyival inkább mivel a' szénagást elfűjő' zászló használata óta sokkal több meg hűlés, nátha és könnyű rheuma láttatik szűlácson, mint előbb mi-kor még a' mell és a' nyak meleg gázrétegekkel volt körülvéve. —

A' ruházatot szobájában veszi magára a' für-dő vendég, melyre meleg köpönyeget vagy háló köntöst húz fel; hogy azt az igen fűtött öltöző szo-bába érvén, gyorsan levethesse, azonnal a' vízbe menendő, mert ezen kabinetben veikeződni, 's a' fürdő ruhát föl venni nem tanácsos a' magas mér-séklet miatt. De az így befűtött szoba igen kelle-mes és jótékony a' fürdőből fázva kijövőnek, ki lassan és egész kényelemmel veendi magára az inasa által a' kályhánál jól átmelegített napi öl-tőzetet 's meleg ruhákba takaródzva szállására sietend. — A' gyengébbek itt ismét fél órára ágyba fekszenek, rendesen azomban a' nagyobb szám reggeli toilettét iparkodik bevégezni, hogy azon különös jó érzés és vidám kedv közben, mel-

lyet a' fürdés okoz, sétálást vagy az ivó forrásokhoz egy menetelt végezzen. —

89. §.

B. A' gáz vagy gőz fürdők. Naponkint esti 9 és 10 óra között tisztogatás végett lecsapoltatnak a' fürdőmedenczék, a' víz egy oldalvási csatorna által a' lakház előtti tóba vezetettvén. A' kiürült tükrök egy ideig nem vízzel telnek meg, hanem többé kevésbé magas 1. 2. ritkán több mint 3 lábnyi tiszta meleg szénsavanyó réteggel. Hévizünk ezen ritka szerencsés sajátága, sajnos, még nem tekinteték intés gyanánt egy czelirányosan el rendelendő gőz és gáz fürdőhöz, hanem mint sok más, szegény honunkban mai napig durva ősi állapotjában maradt. — De az illy gáz jótékony behatása a' beteges organizációra sokkal szembe szökőbb, mint hogy illy állapotban is haszonra ne fordíttatnék.

A' használatára alkalmas betegek ugyanis könnyen öltözködve, köpönyegbe burkolva bemennek a kiürült tükörbe, 's állva vagy széken ülve egész testökre hagyják a' szénsavanyos gázt hatni. A' melegségnek a' talpon kezdődő 's lassan föl felé az egész testen elterjedő csipős hatása igen jótékony, 's 15—20 percz alatt a' bőr egész felszínén bő izzadás tör ki, melly kitörés után a' beteg a' meleg öltöző szobában hamar gyapjú hariznyákat és jó bundát vesz föl, 's ágyába

siet a' kigőzölgést folytatandó. Ebből világos, hogy itt részinti gőz fürdőt nem használhatni, mivel minden készüllet hiánya mellett egyes tagot a' gáznak nem könnyen tehetni ki, de a' közönséges gáz fürdők is igen tökéletlenek, csak szabott esti órában. 's az utóbbi meghülés veszedelmével vehető. De mind ezen tökéletlenség mellett is hatásának leg kedvezőbb sikereit láttuk sokféle bajokban; mert sok szélhűtt alsó vég tagokkal bíró több hasznát tapasztalá, mint a' vízfürdőknek, nem különben valódi hasznú volt a' nyakas csúzok, ischias, a' köszvényhajok, elnyomott aranyér folyás, hószám hiány, száraz asthma, a' rossz szagú láb izzadás, tompa nyakas fekélyek, különféle idült kiütegek, 's a' bőr műszer friss élet hiánya 's a' rást és méhkór ellen. A' sorvadások, a' tüdő 's gége sipsorvnak, (Zuftröhrenschwindsucht) kiknél az első lobos szak már elmúlt, meglepő sikerrel használták a' fürdőket, valamint nekik már a' szénsavanyos léggel terhelt fürdő-terembeli tartózkodás is nagy könnyebbülést okoz. A' most itt lévő felvigyázó asszony, ki egész napon át e' szén-gáz ellebegtetésével foglalatoskodva, két év előtt nyilvános virágzó (florida) tüdő sorvban szenvedett, melly mellett a' lassu láz már jelen volt, — 's most másféle gyógyítás nélkül, virágzó ép egészséges asszony. Így láttam egy öreg collegát L. Doctort egészen ki fejlett gőgsipsorvval, e' gőzök használata alatt az erős húrutot, a' sok rossz szagú ki-

köpést, sorvasztó, tüneményeket elveszteni, 's erősülve a' leg vidámabb reménnyel hagyni el a' fürdőt, 's így itt is betelyesedők a' Beddoe *) Girtanner **) Wichmann ***) 's tb. által adott meleg ajánlásai a' szénsavanyos gáz belélelkzésének 's külső használatának, a' sorvadosok téhen istállóban tartózkodásának (hol egyszersmind a' nedves meleg, az állati kigőzölgés, a' képződő ammoniac gáz elősegíti a' hatást;) a' föld szántása kori gőz beszívásának hatása, midőn szinte sok szén gáz fejlődik ki, — Hufeland Journál köt. I. l. 386 — valamint más a' szénsavanyinak a' lélelkzési utakba vezetésén nyugvó gyógyírányzatok kölcsönös bebizonyodást találnak hévizgőzünk ezen hathatóságában.

Ezen gázfürdőnél meg jegyzendő, hogy csak orvosi tanácsolás mellett használandó 's hogy az orvosok is fontos ellenjelelőknek tartják a' fej felé való torlódást, a' vérhányási hajlamot, 's a' tüdők ingerültségét. Ha álmatlan, nyugtalan éjszakákat okoznak, föl kell velők hagyni, általában pedig használatuknál a' mennyire lehet igen őrizkedni kell a' meg hűléstől. —

*) Beddoes und Watt; Betracht über den Medizinischen Gebrauch künstlicher Luftarten u. s. w. aus dem Englischen von Zollikoffer v. Altenklingen, Halle 1796. — Hufelands Journal k. 9 F. 2 l. 134.

**) Mühry Dis. de aëris fixi inspir. in phtysi pulm. Gött. 1796.

***) Hufelands Journál k. 4 l. 270.

90. §.

C.) Hévízeink harmadik használata allöve-
tekben áll. A' múlt évszakig igen kevéssé pró-
báltaték meg, 's én használtam legelőször egy
igen nyakas hasdúgulásban, hol sem a' legszor-
galmasabb italgyógy, sem a' beadott hashajtók mit
sem segítettek. A' süker mind ezen mind minden
következő esetben igen kielégítő volt. E' czélra
természeti melegségénél fogva, leginkább alkal-
mas a' meleg tükör vize, 's kívánni lehet, hogy
gyakori tapasztalás, 's orvosi vizsgálatok által a'
gyógyviz ezen fölvétele az emberi testbe több oldal-
ról kipuhatatnák; mert valamint eddig is igen hasz-
nosnak mutatkozik, mint lényeges elősegítője az
ital- és fördésgyógynak, nyakas hasdugulatoknál, 's
az altest' belső részeik renyhe miveleteinél, való-
ban legjobb sikerü leendő, ha könnyű bélcsői
gyógyszerkint (egy két illy allövet egész és fél
adagokban megtartásra vagy kiűritésre) használ-
tatik a' bélcső tompaságánál, dugulatoknál, el-
nyomott aranyérfolyásnál, gyomorgörcsnél és hó-
szám - kólikánál s. tb. Különös jeletetést kapnak
a' fej- és mell feléi torlódásnál melly bajok álta-
lok gyakran igen hamar elhárítatnak, mivel az
ó anyagokat meglágyítják, a' bélcső munkássá-
gát fölébresztik, vitorítják, a' nedvek' tódulását
pedig a' fej, sziv és tüdők ellen kevesebbé nemes
részekre vezetik. Heyfelder, ki olly lényeges uta-

aitásokat ada czélirányos fürdési 's italgyógymódokra, Emsben minden jeleit megszűnni látá egy embernél a' vér fejbetódulásának az ottani Kränchen forrás vizének belövése által, míg egyszersmind a' hasnyiltság is szabályoztaték 's a' vér is megindult az aranyér - edényekből a' beteg legnagyobb könnyebbségére.

Hasonló módon allövetek által a' szénsavat a' bélcsőbe sőt a' nőmi részekbe is lehetne vezetni. Az mondatik hogy Percival és Warren Samlung ausserlesener Abhandlungen z. Gebr. f. pract. Aerzte 2 d. 97. Köt. 3. l. 513. az első utak rothadó romlásiban, a' végbél rozsz szagu evet elválasztó fekélyeinél, Rozier Uo 3. Köt. 726. l. pedig a' méhráknál igen nagy hasznát vették a' belőtt szénsavgáznak, — a' mik ha igazak, itt legkönnyebb volna az eszközöket leg tisztább szén-gázzal megtölteni.

Douche - fürdőkhöz nem használtatik még az itteni viz, mivel a' szükséges készületnek teljes hiánya van; de mivel ezen részintes fürösztés módja vízzel, és gázzal olly figyelmet gerjeszte az ujjabb időben, igen sajnálhatni, hogy ezen igen gyorsan előszökellő 's azért a' leghathatóbb douche - fürdőkhöz alkotható viz e' célra nem alkalmaztaték, *)

*) Felyebb említett Moizsisovics bécsi orvos úr a' mult fürdőszakban próbált ugyan ilyen Douche - fürdő eszközt fölállítani, melly mindazonáltal egészen el nem készülvén, teljes létrehozatását folyó évben várja.

Hasonlót mondhatni a' sok iszapról - is , mellynek használása (iszapfürdőként) annyi jót mivelhetne a' megkeményedett mirigyek, izfeszesség, csontfölduzzadás, köszvénycsomók, nevralgiaák , keményedések 'stb. ellen, kivált hol a' viznek fölmagasztaló , 's hevitő sajátságátúl kell félni.

91 §.

D) Az *italgyógy* (Trinkkur) Szliácson, mint főlebb mondók, nem régóta jött köz divatba; mert csak a' Dorottyakut 's Adámforrása ásása óta kezdék el az orvosok az italgyógyot, részint főszerként (ezt azonban ritkábban) részint a' fürdőgyógy mellett hatalmas segédszerül rendelni. Egészen megismert dolog is, hogy kívül, 's belül használtatván, hathatósabbaknak mutatkoznak az ásványvizek. Szinte tapasztaltaték, hogy kivált a' hideg ásvány és aczélvizek meleg fürdők mellett igen jól megemésztetnek 's jó sükerrel ihatók. Továbbá bizonyos több kóridom van melly sem magán a' fürdés, - sem az italgyógy mellett magán meg nem gyógyúl, hanem mind a' kettő öszvekötését kívánja. Így Heyfelder *) azt mondja: „A' köszvény olly kór, melly minden körülményben két ásvány viz' használatát kívánja meg egy-

*) Über Bäder und Brunnenkuren besonders an den Mineralquellen des Taunusgebirges, namentlich von Ems, Schlangenbad Wiesbaden, und Schwalbach von Dr. Heyfelder, Medicinalrath u. Leibarzt etc. Stuttgart 1834.

más mellett vagy egymás után. A' köszvényesek mindig dugulást szenvednek a' kapuérrendszerben , valamint a' köszvény általában nem egyébnek látszik aranyeres bajokkal összekötött indult rheumatismusnál. (?)

E' szerint azt soha sem egyedül hétfürdők által gyógyítani akarni, hanem vagy átmásító (alterans) ásványvizeket kell előbocsátani p. o. marienbadit, karlsbadit stb, vagy egyszersmind karlsbadit itatni 's hévizben is fürösztetni, ha különben szándékunk, nem csak kórjeles, hanem gyökeres gyógyítást eszközteni. 'S mennyire alkalmas hévizünk a' jeles kutakkal együtt az illy összekötésre, melyre a' természet látszik őt alkottani, restauráló 's átmásító forrásai által.

De ezen bánásmódnál is kivált itt, sok visszaélés történik, mely rendesen nem marad bűntetlenül. Nem minden beteg fürdhetik 's ihatik föltételtelenül 's nem hajthat minél több ásványvizet a' testébe. Az orvosi tanács nélkül így cselekvők nagy okosságot követendnek - el, ha órizkedőbbek lesznek. A' hideg tükörben való fürdés legritkábban egyez meg az italgyógygyal.

92. §.

A' kutak kiválasztását csak a' tapasztalt orvos határozhatja meg egyes betegek számára, ki azok elemi 's orvosi tulajdonságaival jól ismerős, 's megbocsáthatlan könnyelműség; ha a' beteg tu-

hajdon esze szerint választ. A' vegyoldás 's a' sajnos mindegyre kevés tapasztalás szerint a' meleg tükör vize legfölsőbb 's legátmásitóbb, 's annak ivása által legbiztosabban hozatnak azon sikerek elő, mellyek a' karlsbadi fürdő által nyerhetők a' nélkül hogy nálunk mint ott félni kellene a' gyöngítő, leverő utóhatástúl. E' részben az Adámforrás követi a' meleg tükröt, kevesebbé oldó a' Dorottya 's Lenkeykut, tisztán erősítő összehúzó a' Jósef-forrás

A' mi e' források kettejének összekötését illeti, sok esetbeli célirányosságok már Heyfelder citatumában megemlitteték, 's Vering - is azonhires kutvisgáló, buzgón szól mellette, ki még ásványvizeket is itata összekeverten 's mindig jó sükerrel

Vannak valóban betegek, kik sem a' tisztán erősítő, sem a' tisztán alteráló vizeket nem szíve-lik, de a' kettő összekapcsolásából legnagyobb hasznót huznak. A' tapasztalás itt a' meleg tükör vizének egybekötését javálja a' négy kutbeliek egyikével, tehát legcélszerűbben abból 4 - 6 pohányit meg kell inni az e' végre készült ivócsónél a' reggeli fürdőben, a' rendelt pohárszámot pedig fürdés után kiegészíteni a' négy kut egyikénél.

Az iandó viz mennyisége különbözik a' véralkat, kor, nöm, kóridon stb. szerint. Az italgyógynál mint ismeretes három különböző irányt különböztetünk meg.

a) a' kis gyógy, mellynél a' beteg a' nap ku-

lönböző részében, 's minden rend nélkül tetszése szerint sokat vagy keveset iszik.

b) a' közép vagy szigorú gyógy. A' beteg csak reggel iszik folyvásti mozgás közben az orvos kiszabta számu pohárral rendes időközben. Eleinte 2—3 pohárral (6 unczoossal) utóbb főlebb főlebb emelkedik 10—15 pohárig, de az utolsó napokban ismét alászáll.

c) a' nagy gyógy, midőn a' beteg rövid idő alatt annyit iszik, a' mennyi csak gyomrába fér.

Könnyen átláthatni, hogy a' kis gyógy legsükeretlenebb, mivel itt a' viz ivásra semmi gond nem fordittatik, 's mivel a' beteg rendszeren a' gyógy többi föltételeit is olly gondatlanul teljesíti 's többnyire úgy él, mint az egészséges; — még is, sajnos szliácson a' vendégek nagyobb száma e' módot választja, azt néhány hétig minden orvosi fölügyelés nélkül folytatja, 's ha baja gyógyulatlan marad, azt a' viz nemhatásának tulajdonítja.

A' közép vagy szigorú gyógy leghathatós, legjobb, — 's mivel bizonyos ezélből gyakran több poharat kell egymás után kiüríteni, gyakran ismét nagyobb időközben 's több mozgás között kell inni, ezért az időhatárt általában ki nem szabhatni, az minden egyes esetben az orvos dolga. Rendszeren 10 - 15 percz hagyatik minden pohár között sétálásra, és társalkodásra fordítva.

A' nagy gyógy mód vigyázatlanul használva, a' legszomorúbb következtéseket vonhatja maga

után, 's ritkán jeleltetik, legfőlebb ott, hol a' hasműszerek erős megtámadása megrázása a' föladás, az ideg és edényrendszer tompaságánál, érzéketlenségénél; — 's itt is viszonyilag nagy emésztési erő kívántatik meg.

Sokan este is szoknak 2—3 pohárral inni, a' mi, ha különös cél nincs vele összekötve, nem ajánlatos, kivált azoknak, kik gyöngén 's resten emésztik meg az ebédet. Sokra különben sem mehetni vele.

93. §.

E) A' viz elküldése. Sok itteni beteg kinek a' vizgyógy jól tett, megpróbálta a' viz kórsóba töltését, hogy azt otthon is használhassa. Mivel az előttem ismeretes elküldözés mindig távol vidékekre történt 's a' megrendelés gyakori volt mivel eredeti jó hatását a' viz ott is megtartotta *) azért a' szliácsi viz kevéssé elterjedését nem más

*) Így a' kinzó köszvényéből itt kigyógyult N... General egész haláláig hordatta e' vizet Lengyelországba. Nem kevesebb olvassuk Zipser: „szliácsi fürdő vendégében“ egy kórtörténetben, egy betegnek tulajdon írásbeli vallomását, ki tudtomra Bécsben lakott: „Azt vélem hogy 60 fürdő használása mellett Szliácson a' gyógyulásom teljességéhez legtöbbet tesz az úri-fürdő-víz most is folytatott ivása egy palaczkkal minden reggeli előtt.

körülménynek vélem tulajdonithatni, miért hogy hévizünk a' majd csak nem ismeretlenek közé tartozik. Jó készüléttel, mint más ásványvizeknél történik, jó korsóba gondosan töltve, 's orvosi ajánlás által az egész honban elterjesztve, némelly drága német és cseh szénsavanyos ásványvizet fölöslegessé tehetne.

IX. Czikkely.

5. Tartásmód a' fürdésgyógy előtt, alatt, után.

Ohnè Gelübde gewähren die reinen Naya den
Nie der Geneung Glück.

(Neubek's Gesundbrunnen. 3. ének)

94. §.

Előgyógyítás. Ki kutyógyógy alá akarja magát vetni, ki fürdőbe utazik, szünjön előbb meg az éjt nappá, 's a' napot éjjé csinálni, életrende szabályos legyen, főképen őrizkedjék a' tánczteremtől, az acta-asztaltól 's a' számvető szobából lépni az utikocsiba, a' rendelt fürdőbe nyargalandó, honnan 3—4 héti tartozkodás után előbbi savanyu téisztájához visszatér rossz szeszéellyel, hogy a' viz jobb hatást nem tön.

„Igy a' rendes életmód 's annak minél nagyobb eltávoztatása, a' mi alkalmasnak látszik azon rosszúl lételt emelni, melly ellen az ásványvizben gyógyszert reménylünk, tegye az elő készülletet.“
„Reggelenkint növénynedvekkkel, lapdacsokkal, savókkal kinzani magát, mellyek gyakran az emésztés utolsó szikráját is elrontják, melly azonban a'

A' kútyógyhoz annyira megkivántatik, — oktalanság, tilalmas. Az illy előgyógy purgatorium gyakran ártó mindig untató 's többnyire igen nélkülözhető.“ Ezek szavai a' jeles hévizleirő Heyfelder Doctornak, 's tapasztaláson épülvén, az illy előgyógyokat napról napra jobban látjuk a' divatból kiesni. De egyes esetekben még is elmulhatlanok az előkészületek vizünkhöz, mert mivel nem minden vendég orvos tanácsára jó szliácsra, 's a' házi orvosok sem dolgoznak jól mindég előre, azért gyakran vérmes betegek jönnek ide, kik gutaütés félelme nélkül itt nem fürödhhetnek, — mások olly torlódásokkal a' mellbe vagy más nemes részekre, hogy előleges vérbocsátás nélkül valóban vérhányást és más bajokat kapnának használata mellett. Az illy vendégeknél tehát (mint az ellenjeleletek szakaszában említők) az érvágás, nadály fölrakás vagy köpölözés soha elnem mulasztandó előgyógy. Mások ismét régi nyersségekkel (cruditás), meggyült úgy nevezett fekete epével, étvágy hijánnal 's fődött nyelvvel jönnek ide, 's földuzzadt hassal 's gonddal telt lélekkel 's ekkor elmulhatlanul szükséges az elmét kideríteni, a' tisztátalanságokat a' mint föl vagy alá felé törekésznek hánytató vagy hashajtó által kihajtani, mert már Hippokrates mondá: neque eos, qui vribus sunt exolutis, lavare oportet, neque stomachi fastidio laborantes, neque vomituriens, neque biliosum eructantes etc. 's Galenus, Hoffmann Fr., Vogel 's többek azt kívánják az úgy nevezett gas-

tricus tüneteknél, hogy az alkost először szabadíttassék meg a' tisztátalan nedvektől. Hol különben mind ezen tünetek kis fokon állanak, ott a' fürdést és ivást elkezdhetni, csak hogy eleinte mikor a' víz maga még nem elegendő a' szükséges hatás előhozására, kevés keserű sóval vagy karlsbadi sóval kell vegyíteni, néhány hévizlövetet adni, a' fejbe 's mellbe való torlódást levezetni, az elavult anyagokat kivetni a' bélcsőből, — a' többi az ásványvíz maga megteendi.

95. §.

Magaviselet a' gyógyítás-idő alatt. Hogy az ásványvizek ott is segítenek hol az emberi kéz többé mit sem tehet, minden népeknél uralkodó vélemény, melynek a' míveltebb gyógytan is hódol azon külömbséggel, hogy a' gyógyulás föltételeül 's megerősítéseül a' szabott száma fürdést és poharat nem állítja elegendőnek, hanem némelly áthághatlan szabályokat ad elő melyek megtartása nélkül a' fürdőbeni tartózkodás igen kétes sikerű. E' szabályok illetik:

a) **Az életrendet (Diaeta)** Ez azon szírt, mellyen olly sok gyógyulási remény megtörött, 's az orvosok olly sok kívánsága füstbe szállt. Mértékletesség az evés-ivásban az arany szabály minden gyógy fő föltétele 's ha a' vasas vizek általában nem kívánnak is olly szigorú élelmikeresést, hévizünk bővelkedik azon földekkel és savak-

kal, mellyek az italgyógy mellett nem minden étellel férnek össze. Azon fölül igen ingerli az étvágyot 's gyakran többet - evésre csábít, mint megnyit a' különben is a' víz emésztésével foglalatokodó gyomor szívelhet.

Sajnos, eddig a' konyha úgy volt elrendelve mint teljesen ép gyomruak szeretik, 's hogy az ebédlői vendégek, egyszersmind fürdőiek is, éppen nem jött tekintetbe. De némi választást többé kevesebbé még is lehetne tenni.

Reggeliül legcélszerűbb a' kávé, mivel a' gyomrot nem terheli 's a' víz emésztését 's előremenését eszközli, ki nem igen szívelheti vagy nem szokta meg, egy tányér levest ehetik. Az erősb reggeli p. o. csokolád, vagy tán sült hús, disznó-czomb borral vagy szeszlével egészen megzavarja a' gyógyot, mellyel a' nagyobb szám egész dél előtt foglalatokodik 's gátolja a' víz megemésztését. Csak az éhgyomorral a' fürdést kiállni nem tudók 's kiknek egy kanálnyi ó bor vagy megczukrozott narancshaj sem elegendő, egyenek fölkeléskor reggelit; jobb a' fürdés után poharazás közben reggelizni, legjobb pedig, ha valaki a' reggeli gyógymútételt egészen elvégezvén, megy a' lélek derítő kávé asztalhoz.

Az ebéd az egyeniséghez alkalmaztatandó. Ki a' szliácsi vizektől inkább nyitó 's oldó hatást vár, több növényfélét egyék, ki erősödni vágy, inkább hússal tartson. Általában a' húsból az újdonsz marha bornyu juhús ajánlható, 's a' vadhús,

apró marha, a' halak közül a' pisztrángok, melyek itt a' harmaneczi völgyben igen jelesek. A' disznó hús minden gyógyfürdőben káros. Főzelékekből jobb a' paraj, mangolt, spárga, carfiol, a' kelkáposzta, a' zöld borsó mint a' savanyú káposzta, savanyú répa 's a' csőtés vetemények.

Az asztali gyümölcs 's az ezekből készített szilva, — alma. cseresnye compotok jól szíveltenek, — de a' nyers gyümölcs nem olly jó, kivált az italgyógyosoknak; — mivel pedig a' tájon igen szép 's izletes eperj (szamócza) terem 's a' parasztság igen bőven árulja a' fürdőben, tanácslom, hogy legalább este előtt zenki se egyék belőle, mikor már több ásványvizet nem fog inni, akkor is inkább tört czukorral (mellyben kevés vanília lehet) mint tejjel. De a' gyengébb személyek gyakran hasrágást 's még hasmenést is kapnak tőle. Tésztás, tojás- és tejételek ritkán, lepények, pástétomok, vajás sütemények, csemegék csak jó emésztési műszerek mellett engedhetők meg.

A' szokás 's a' különös kör állapot határozandja meg, ha valjon ihatni e bort, és mellyiket? A' jó ó, nem igen hevitő veres vagy fehér bort ezen vasas fürdőben előbb meg engedhetni sok betegnek, mint más hevitőbb vagy csillapítóbb fürdőkben; igen jól szívelik pedig a' hideg tükörben fürdők 's a' József és Lenkey - forrásból ivók.

A' vacsora, kivált az este - is fürdőknél, 's kiváltképen még a' forrásból is ivóknál, olly mérséklett legyen, a' mint csak lehet

Bezárólag azt jegyezhetni meg, hogy ezen életrendet nem csak szliácsban kell megtartani, hanem egy ideig utóbb - is, hogy a' források utóhatása illendőleg gyámolíttassék.

b) Második igen fontos szabály, minden komoly, erőltető 's kellemetlen foglalatosság eltávolztatása, minden indulat szenvedély kerülése, kivált a' testet és elmét zavaró kártyázás mellőzése, otthon kell hagyni minden gondot, papirost, actákat, divatújságot és kártyát, ide hozandó pedig csupán a' meg-gyógyulás gondolata, 's teljes bizodalom a' bajok elhárítását vagy szelidítését igérrő forrásokhoz. Nagy igazság az: Non enim hic curatur, qui curat.

c. A' jó süker harmadik föltétele a' sok mozgás. Ez segíti a' vizet eléggé megemésztetni, szórakodást szerez, a' foglalatosságoktól, játéktól vissza tort 's a' bőrt legjobban megkeményíti a' kedvetlen idő befolyása ellen. A' tapasztalás mutatja, milly csekély hatalmu a' durvább idő is a' szliácsi szorgalmas fürödőkön. A' szabadbani mozgással nem kell tehát a' hev 's légsúlymérő legcsekélyebb változása miatt fölhagyni, 's a' menést minden mozgás legjobbjának kell tartani. De itt is őrizkedni kell a' túlűzéstől, mert az elfárasztó sétálások mint Karlsbadban divatoznak, semmi esetre nem lehetnek kedvező sükerűek.

A' kocsizás nem csak a' járni nehezen tudó gyöngéeknek ajánlatos hanem mindazoknak, kik mulatás kedvéért nagyobb kirándulásokat tesznek,

valamint némellyeknek egy paripa megbecsülhetlen kincs volna a' fürdés hónapjában.

d) Nem kevesbbé fontos az idő jó elosztása, melly nem csak czélszerűleg feleljen meg a' fürdésnek, hanem megakadályoztassa, hogy az elme sem unalom miatt ne hervadjon, sem örök ingereltség miatt a' szükséges nyugalmat ne nélkülözze. Jókor le kell feküdni, jókor kell kelni, délután nem aludni, mert az torlódást okoz a' főre 's hol már torlódás van jelen, könnyen szédülést is okozhat. A' szabad órákat társalkodásra kell fordítani, mert ez azon jótékony rúgó, melly az emberi társaságot, ezen nagy mesterséges kerékkészületet harmoniásan dolgoztatja, azon élet-adó elem, melly nélkül az ember elfonyadna, mint a' nyövény nap és levegő nélkül; de nem kell, hódolai az itteni lélekölő üres divatos visita csinálásnak 's feszes udvarlásoknak, ez nem valódi társalkodás, hanem hű külsőködés, mellyet legalább gyógyhelyeken jobb szellemmel kicserélni már ideje volna.

e) A' szerelem éldeletek sem az organiszmus vidorságát nem emelik, sem a' test szilárd 's folyó részeit nem javítják, sőt inkább a' tompaságot nevelik vagy az idegrendszer rendkívül magasztalt ingerelhetőségét. Ki tehát hasznót akar huzni az ásvány vízből, o' tekintetben nagyon tartóztassa meg magát! ki a' honi p. o. trencsini fürdőkbéli viselkedésmódot ismeri, ezen intést nem látja fölöslegesnek.

f) A' fürdés és italgyógyon kívül gyógyszereket nem kell bevenni. A' gyomor az ásványvízben kívül több gyógyszer iránt is fogékony legyen? még többre is eléggé viszsza-lasson? El a' lapdás - skatulákkal, a' gyomor csöppökkel, melyek különben hast nyitottak, az emésztést erősíték, — itt szükségtelenek 's őket a' jól vezetett 's az egyénhez alkalmaztatott italgyógy nem csak a' fürdőre hanem otthonra is mellőzendőkké teszi. Hasnyilás naponként szükséges, 's ha az a' bővében ivott meleg tükörbeli vízre nem következik, akkor a' kut vízbe keserű vagy karlsbadi sót kell keverni, mely annak vegyében soha ártalmas fölelemzést nem okoz, — vagy a' tükörbeli vizet egyszer kétszer allövetül be kell fecskendeni, a' mi fogatlan nem könnyen lesz.

g) De ha forrásaink használatára mindjárt eleinte vagy első 10 napban nagy hevűtség ered, 's tán lázos mozgások is, ezek gyakran nem mások mint a' természet jótékony törekvései, mely, a' harcot igen erősen kezdé meg a' testben fészkelő nyavalával, 's győzni törekvést mutat. De minden esetre az orvosnak tudtára kell adni őket, az sok esetben azokat szelídíteni fogja a' vízgyógy több napi félbe hagyatásával, máskor a' vízfölvétel szaporításával gyámolítandja, míg ritkábban gyógyszer használat által támadandja meg. Ugyan ezt mondhatni az itt nem gyakori fürdő bőrküttésről, melyet én néhányszor fürdőbeli kásahimlő idomban (*Psydracia thermalis*) vettem

észre, mint a' bőr hosszú ingerlésének következtét a' soká folytatott héfürdés miatt; néha csalánkütegidomot láttam a' bélcsőbeli tisztátalanságoktól eredni, gyakran a' kövér és izzadó személyeknél forró napokban mint izz-pikkelléket (ecema). Valami olly rendeset és criticust (kritisch) mint Kottman Doctor Badenben vagy Priesnitz Graefenbergben *) látott, soha sem vehettem észre 's itt e' tüneteményekre nem is teszek sok sulyt.

h) Félbeszakasztások (1—3 napiak) rövid csak 2—3 hétig tartó gyógynál nem ajánlandók, de a' hoszúnál nem csak nem ártanak a' jó sikerre, hanem azt elő is mozdítják, kivált ha szép vidékekre való kirándulásra fordítatnak. Mellette szól a' tapasztalás 's azon már régi orvosok jó fogása, idült betegségeknel néha félbe hagyni a' gyógyszer használását, hogy így a' fogékonyság irántok mindig feszítve legyen. De ha azt akarnók követni mit Richter kútorvosában a' 96 lapon mond: „Ha az idő hideg esős, borúlt, és változékony, a' für-

*) Ezen olly nagy tekintetre jutott ember Graefenbergben négy idomot vett észre a' bíráló bőrkütegben: 1) olly kásahimlőt (hévízbelit) melly veres csomók idomában tünt föl, mellyek gyakran 5—6 nap alatt, gyöngéknél csak 3 hét után mutatkoztak. 2) magán álló genypikkelykéket, kivált a' lábakon. 3) nagy veres foltokat mint égés után. 4) keléseket (furunculus) főképen a' háton 's azokonál, kik higany-gyógyon estek által.

dés félbehagyandó, míg Apolló folyvást vidámon mosolyog“, akkor esős időkben gyakran igen soká is kellene várni.

96. §.

Utógyógy. Egy okos fürdő vendég sem gondolandja, hogy mindjárt mint athleta megy el a fürdőbül 's lassan 's fokonként térvén vissza a szokott életmódra. 's foglalatosságokra, a' bevezetett kút-gyógy után nem megy rögtön által a hajdani savanyítójához nem temetteti magát a számok, pörök és acták tömöge alá, a' gyengéd idegű dáma nem olvassa fölbuzditott szenvedéssel megint fél éjekig a' szeretett Spindlert, Bulwert vagy olly zsebkönyvet, mellyben maga-is mint író szerepel. De meg gondolván, hogy a' héviz a' mély bajokhoz igen röviden mért időben a' kórtanyagot gyakran csak meg mozgatja, a' természet ön segítségét csak fölbuzditja, 's így a' sokszor talán holnapokig tartó gyógymunkálatot csak megkezd, világos lesz, hogy az utógyógy sok esetben nem csak hasznos, hanem szükséges is. Ezen utógyógy sokaknál nem áll egyébbül, mint a' tovább is megtartott gondosabb életrendbül, szabályzott élésmódbül, a' lelki 's testi erőlködés 's általában mind annak elmellőzésébül mi a' jelenvaló vagy volt nyavala természeténél munkás volt. Másoknál a' gondosan korszókba töltött víz vagy más ehhez hasonló sükerü gyógyszer ivása lesz szükséges.

Legtöbбекnél pedig , kik szerencsések azt tehetni, az elutazás olly tájékra vagy éghajlat alá , melly egyéni kórállapotjoknak megfelel , mindent megteend , mit e' tekintetben csak kívánhatni.

A' fürdés - és kútyógy ismétlése több éven által gyakrabban szükséges , mint sokan gondolnák. Ha nem egészen kizárólag is , még is többnyire ásványvizek használatnak az időlt bajok ellen , 's természetes hogy minél meggyökerezettebb valami baj , annál több időt kíván vissza képzéséhez. Azt rövid időn kidobni akarni , a' mi több évek által halmoztaték össze , nem ígér gyümölcsöt a' Hesperidák kertéből.

A' gyógyidő kiválasztása.

97. §.

Brück azt jegyzi meg jeles munkájában a' mívelt gyógyvendégek számára , hogy az italgyógyhoz szükséges évszak megválasztásában a' kór caractere , a' beteg testalkata , az ásványvíz neve , a' gyógyhely éghajlata 's fekvése elmulhatlanul tekintetbe veendő.

Szliács már májusban megnyíttatik 's néhány túl meglátogatatik , a' mi akarminő nyaválánál is elég rosszszúl történik. Mert az aczélvizek használatukra nem csak a' meleg nyári hónapokat kívánják , hanem az időjárás is fürdés-gyógyra használatlanná teszi itt a' májust ; mellyről Hildenbrand már így szól : „mensis laudabi-

*

hior saepe poëtis, quam medicis.“. A' légmérséklet e' hónapban 9—13° R.-is emelkedik, de nem tartósan. Az egész év azon nevezetes zavara, hogy tudni illik május 10ke után a' lég mérséklet nagyon hanyatlik, itt is rendszeren fagyot hoz vissza; az éjszakkéleti szél, ámbár magas hegy falakon megtörve, érzékenyen szeli át a' völgyet 's a' hónap végén sem ritka az éjeli fagy. Ha tehát bizonyos hogy a' kezdő tavasszal a' képződő élet jobban előtűnik 's az időjárás állhatatlansága sokféle okot ad a' meghülésre 's kivált a' takony és savós hárttyák bajaira, könnyen átlátni, hogy az itteni május a' gyógyvendégeket, a' fürdés által még érzékenyebbé letteket, egy seereg húruttal és csúzzal fenyegeti, — 's hogy gyuladásos bajok és vérfolyások, nevezetesen a' lélegzési utakból, itt könnyebben kaphatók, mint a' déliebben fekvő fürdőkben. A' bőrkütegek is ezen hónapban szeretnek virágzani.

Másképp van a' dolog juniushban midőn a' meleg jobban nevekszik 's 13° R.-tól 16°-ra R. hág 's a' tél nyoundokaitúl vagy épen nem, vagy csak ritkaság gyanánt félhetni. 'S ha ezen ég alatt a' juniust még nem számlálhatni - is a' forró hónapok közé, meleg napjai szintúgy 's tán inkább alkálmatlanok mint julius 's augustuséi, mivel a' nappali hőség a' rövid éjszakán nem hülhet meg, 's a' test még nem szokott annyira az emelt mérséklethez; — mert a' melegség subiectiv érzése szintannyira van a' testi hajlam által föltételezve

mint a' hévmérő fokai által. Az olly betegek tehát kiknek baja nem bőrkütegek által vál el, kiknek nagy mozgás, hosszú sétálgatás szükséges, kik igen kövérek vagy idegkórosok stb. ezen hónapot válaszszaák ki szliácsi fürdésökhöz.

De kétségkívül július 's augustus hónap marad legtöbb gyógyvendégnek ajánlatos. Ismeretes, hogy ezen hónapok emelt légmérséklete jobban a' forrás-munkálattal (Gaehrungsprocess) rokon betegségi állapotokat fejt ki, mellyek bélszenyepés (gastrico biliosa) alkat neve alatt jőnek elő; 's leginkább a' máj nagy megtámadottsága, 's olly kóridomok által mutatkoznak mellyek antagonisticus uton a' bélcsőben az izzadás földte bőr megzavart munkálatátul származnak; 's képződési műhelyül a' tökélyetlen lélekzés miatt nem elégő szénsavanatlanított vért birják a' kapuérrendszerben, melly vér inkább véreres 's az epe elemi anyagaival fertőztetett. Ezen inkább az astheniahoz hajló bajok, a' hévéghajlatok tulajdonai, kevesbbé uralkodnak Szliács ugyan nem durva, de mérsékelt ege alatt 's az illy nemű járványos kiterjedés talám egész Magyar országban nem ritkább mint itt; 's az éjszakraúl határos vármegyékben. Valamint tehát hiba a' máj- és más altestkórban szenvedőket e' hónapokban olly helyekre küldeni, mellyek már fekvésöknél fogva afrikai hőségűek, úgy ellenben ezen és más olly betegek kik a' kuthasználás mellett sokat mozgani kötelesek, 's általában azon nyári alkat miatt a' forró

vidéket kerülni akarók mindnyájan czélszerűbb helyet alig választhatnak ki a' szliácsi fürdőnél 's itt jobb időt alig, az úgy hítt kánikulánál, mivel ez itt a' mindig hűs éjszakák, a' nagy hegyek és erdők közelsége, a' völgyet keresztül zajló Garam vize, a' gyakori égháboruk 's az így kiegyenlített villanyi feszítés, a' sok víz lecsapásból eredt hajnali harmat 's gyakori frisitő eső által annyira mérsékeltetik, hogy forrósága által legfőlebb delenkint alkalmatlankodik, de a' reggelt soká 's az estét már 5 órakor igen kellemessé teszi.

A' september mint általában a' legkellemesebb hónap, sokaktól kivált a' közelbányavárosok és belységek lakosaitul fürdésre szokott használtatni szliácson. De bár mennyire legyen is egyenlő méreáklete, szárazsága 's nagyobb szélcsönde miatt május hónapnál ajánlatosabb, még is ezen éghajlat alatt a' vendégek nagyobb számtára már sok elijeszatőt bir. A' völgy már minden reggel sűrű ködbe burkolt melly 9—10 óráig küzd az utóbb még is győzedelmes nappal. A' keleti szél lesz uralkodó 's azon mértékben a' mint a' nap a' földtől elfordúl 's a' növényzet éltető ereje lassankint hanyatlik, a' levegő is hivesül, a' légszűlmérő ingása erősebbek, kivált a' nap-éj-egyenletkor, midőn a' szél-is hatalmaskodik, noha szélveszszé nem nő, mint tavaszi éj-nap-egyenletkor. A' fürdő tehát, bőre a' nyárbeli nagy 's rendfölötti munkásság következtében a' külső befolyások hatása iránt igen fogékonnyá lévén, igen kitétetik

a' meghűléseknek, az abból származó hűrutokkal 's csuzzal együtt. Éhez járul, hogy a' September nem olly örömet fordítatik dolce far niente, mint a' hónapok, hol az ember legkevesbbé hajlandó a' foglalatoskodásra, örömöstebb átadja magát a' természet és orvos kívánta nyugalomnak, 's fürdési utat tesz. Azon fölül utógyógynak, melly a' szerencse kedvenceinél szép vidékekre utazásból állhat, legalkalmasabb holnap a' September.

Toldalék.

Nem fejezhetem be értekezésemet mielőtt né-melleyeket legalább ide nem jegyzek azon sokbul, melleyeket e' jeles fürdőhelyben megszerezni an-nyira szükséges, ha nem csak több vendégekre akar elkészíttetni, de minden tekintetben azzá len-ni, mivé természeti jelességei 's tulajdonságai ál-tal teljes mértékben lehetne, t. i. gyógyforrássá. Bejelentés nélkül kopogok ugyan olly ajtón, mel-lyen át nem kevés bókolás között szokás beeresz-tetni, szerény privátköntösben lépek elő, hol csak díszöltözetben szokás sükeres szavakat szóllani, de mint orvos, mint a' szenvedő emberiség' szó-szólója járulok elő, mikép félhetnék hogy sza-vaim illy jó ügyben hallatlanul hangzanak el, vagy fölhivatlannak határoztatnak!

A' kívánandókbul különben is kizárom a' ke-vesbbé szükségeseket, az igen drágát, 's a' kiál-tólag szükséges intézeteket adom csak elő, mel-lyek vagy magok kifizetik magokat, vagy a' für-dőhely bizonyos emelése által bizonyost kamatoz-nak is. És ugyan tehát é a' kamarai uradalom

czélszerűbb javításokat, mint mellyek a' tettleges kamat mellett az ország' lakosai javát emelik?

1.) Legelső 's legkivánatosabb szükség Szliácson a' fürdőbeli orvos. Nem említem azon közönséges és mindennapi kórokat, mellyekben a' fürdő vendégek eshetnek, mivel (egy kis szabaddon) erre azt felelhetni: ily esetekben nincs Beszterczehánya, orvosaival együtt, meszame, 's igen hihető hogy a' vendégek között is mindig egy két orvos találkozandik, ki ámbár öngyógy vagy pihenés végett jött is ide, segíteni nem késend. De csak az ide jött vendégek' czélját tekintem; nem hősi gyógyot végeznek e ezek egy épen nem ártatlan szerrel a' nélkül, hogy annak czélszerűsége felül az orvos megnyugtatóná őket, vagy oktatná a' vétel módja, az adag, a' mellékes foltételek, az életrend felül 's a' nélkül hogy váratlan hatásnál megintetnének 's védetnének a' rossz következtetések ellen. Tehát ezen gyógynál, mellytül gyakran csudát várunk és azért hiszszük, hogy képes a' testet átváltoztatni, kevesebbé kellene orvos által kormányoztatni, mint a' bécsi ital, méhfűviz 's más a' szerárustul különben is pontosan kijelelt orvosságoknál? Azt vélem senki előtt sem kell bebizonyítani, hogy hol a' nemorvos maga kénye szerint teszi a' körjelentést, e' vagy ama' kúthoz, 's maga szabja ki a' pohár és fürdő kényelmes számát, a' maga inye szerinti életrendet: ott lehetetlen a' gyógytúl nagy sükért várni, ellenben nem csudálkozhatni a' kijátszott szép re-

ményeken sőt még a' baj és szenvedés szomorú nagyobbodásán is. Számos beteg egy hatós gyógyszer körül, és senki nincs jelen, kit annak gyógyereje 's használás' módja felül bizvást megkérdezhetni, senki a' körül, Petroniussal, csak ezt is mondhatni: „nihil, nisi consolatio animi.“

Mennyire hat e' körülmény a' fürdő' virágzására vissza, nyilvános. Mert ha a' mostani használatmód mellett nincs annyi szerencsés gyógyeset, mint a' víz hatalmához képest lehetne, még azon felül a' víz sajátságainak biztos megismerésére is igen el van az út zárva. Ki lesendi ki a' források' titkait jobban, mint az előitélettelen fürdőorvos, ki szeretett tudományát 's pályáját egészen arra szenteli, — 's mivel a' vendégek nagyobb száma a' fürdőt előbb elhagyja, mint mikor a' gyógy saját sikere jól látható, kifordíthatja hosszú érkezése óráit — a' téli hónapokat, inkább mint ő, társaivali élénk levelezésre, hogy a' távolabbi vendégeknél kitudja biztosan a' gyógyzüleményeit, 's így a' tudomány és fürdő hasznára tapasztalásait a' víz természetéről szaporítsa,

„Derék, kérkedőség 's szelet csapástul szabad 's a' forrás titkaival ismeretes orvos nélkül?“, így szól a' főlebb is említett Heyfelder orvos, — „a' legdicsőbb, a' természettől legritkább jelességekkel fölrüházott 's a' mesterség által kiékesített hévizek sem érnek semmit 's ki biztos vezető nélkül akar élni velük, úgy járand sokszor mint Goethe bűbáj — Zauberlehrling — inasa, ki

az egyszer elbocsátott szellemeket nem képes többé zabolázni. Az egyeniségre sehol nem kell annyira nézni, mint az ásványviz használatáé, 's az sehol sem történik olly ritkán! — Hinc illae lacrymae!“

Mivel pedig Szliács a' zólyomi nagy kamarai uradalomhoz tartozik, mellyet egy rendes kamarai orvos' tartása joggal illet, midőn ezt honunkban kisebb uraságok is megteszik tiszteik 's szolgálattévő személyeik' számára, minthogy különben nem minden helységben akadhatni orvosra, tehát itt a' kettős célbul annál inkább valószínű ezen kívánság, mivel azon orvos a' fürdő évszakban Szliács-on, télen pedig Zólyomban 's az ide tartozó uradalomban elég dolgot kapna. Azon körülmény, hogy e' fürdő' hasznabére egyszerre olly magasra hágott, mihely néhány orvos figyelmét reá fordítá, nem eléggé mutatja e ki, mennyit tehet egy egész szorgalmát arra fordító orvos a' fürdő fölemeié-sére 's így bővebben jutalmazására is.

De illy fürdő-orvost legnagyobb gonddal kellene választani. mivel az alszerű tudományos műveltségű orvos soha sem elegendő a' mondott célok elérésére, 's tehát az egyetembeli orvosi kar-nak kellene olly egyént ajánlania, ki a' chemiában is jeles, különben pedig literaturai munkákra alkalmas a' hazai nyelven.

Az illy egyénnek dolga lenne a fürdőszakban minden hozzá folyamodónak segédelmet adni, a' fürdőben igazgatolódzani. hová tartozók bizonyos

fürdési szabályok megtartatása, szigorú fölügyezés a' fürdők és kutak rendére, 's tisztaságára, a' konyha gyógyczélszerűségére 'stb továbbá az előjött kóreseteket gondosan fölírni, azokat vizsgálatai sikereivel, a' viz gyógyerejéről időnkint tulajdon értekezésekben nyilvánítani, — évenként pedig a' fürdői eljárásának pontosan számot adni a' vendégek számára, a' fürdőbeli intézetek leginkább érzett hiányáról, 's kimutatni a' legszükségesebb javításokat, építéseket; végre a' legszükségesebb szerekkel, és készítményekkel bíró kőgyógyásztartatni, mivel ennek hiányát az évről évre szaporodó vendégek nagyobb és nagyobb igazsággal vádolják

2.) Az ásványkutakat könnyen átlátható okokból be kellene fűdelezni, 's tisztán tartani minden szennytől.

3.) A' kutaknál szalont vagy fűdött oszlopmenetet csináltatni, melly a' minden jól elrendelt ásvány kutaknál létező gyógyterem helyét kipótolná 's az öszvegyűlt ivóvendégeket az idő kellemetlenségétől védné, sőt kedves társalkodási helyül szolgálna. Megfontolván pedig, minő kárral kell most rossz időben az italgyógyot félbeszakasztani, igen hihető, hogy minden italgyógyos vendég örömet fizet havonként 1 forint kútpénzt, melly más fürdőhelyek, sokféle taxáihoz képest csekélység volna, de elegendő az illy terembe vert tőkepénz kamatainak befizetésére.

4.) Szintűgy 's tán még inkább szükséges vol-

